

Науково-дослідний інститут публічного права

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Кушніренко Руслан Олегович

УДК 343.9

ДИСЕРТАЦІЯ

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ
УМИСНИМ ПОСЯГАННЯМ НА ЖИТТЯ ЛЮДИНИ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Р.О. Кушніренко

Науковий керівник Хашев Вадим
Георгійович, кандидат юридичних
наук, доцент

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Кушніренко Р.О. Кримінологічна характеристика та запобігання умисним посяганням на життя людини. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2023.

У науковій праці розроблено удосконалену систему запобігання умисним посяганням на життя людини в Україні та, на цій основі, вдосконалено відповідні положення законодавства і практики їх застосування.

Зокрема, охарактеризовано стан, структуру та динаміку умисних вбивств і замахів на них; встановлено причини та умови умисних посягань на життя людини; проведено кримінологічну характеристику особи, яка вчиняє умисні посягання на життя людини; описано особу потерпілого від умисних посягань на життя людини; розроблено заходи загально-соціального та спеціально-кримінологічного запобігання умисним посяганням на життя людини; сформульовано напрямки удосконалення чинного законодавства та практики його застосування в частині запобігання умисним посяганням на життя людини в Україні.

Запропоновано умисні посягання на життя людини в Україні розглядати у двох площинах: першу як загально-кримінальну насильницьку злочинність; другу як вбивства, вчинені особами, які здійснюють збройну агресію проти України (російські військовослужбовці та інші комбатанти), що кваліфікуються як порушення законів та звичаїв війни, та відповідно, заходи запобігання цим убивствам запропоновано розробляти з урахуванням цього поділу.

Встановлено закономірність між кількістю раніше вчинених особою

кримінальних правопорушень проти власності та ймовірністю вчинення у майбутньому умисного вбивства. Така закономірність полягає в тому, що особи, які неодноразово засуджуються за крадіжку (2-3 та більше разів), найчастіше, у житті суспільно-корисною працею не займаються, у переважній більшості ведуть паразитичний спосіб життя, який поєднується з систематичним вживанням алкогольних напоїв, що в решті решт призводить до явної деградації, звуження кола особистих інтересів, виникнення агресивно-насильницької спрямованості, яка з часом проявляється в умисному посяганні на життя людини.

Доведено доцільність виокремлення кваліфікованого виду умисного вбивства в умовах воєнного або надзвичайного стану в п. 15 ч. 2 ст. 115 КК України як дієвого заходу загально-соціального запобігання умисним посяганням на життя людини.

Охарактеризовано стан, структуру та динаміку умисних посягань на життя людини. Встановлено, що протягом останніх десяти років спостерігається суттєве зниження загальної кількості умисних вбивств та замахів, що вчинюються на території України та суттєве збільшення протягом останніх двох років. Навіть попри наявність названих тенденцій щодо загальної кількості умисних вбивств та замахів на них, ситуацію, яка складається останніми роками у цій сфері назвати позитивною не можна. При цьому, існує необхідність актуалізувати окремі результати дослідження, які пов'язані зі злочинами проти власності та умисними вбивствами. Аналіз вироків суду показав, що серед раніше засуджених осіб, які притягались за умисне вбивство або замах на нього, більш ніж половина вчинила попередньо кримінальні правопорушення проти власності, а не, наприклад, проти життя та здоров'я.

Розроблено заходи загально-соціального та спеціально-кримінологічного запобігання умисним посяганням на життя людини. Доведено, що запобіжні заходи у тому числі в післявоєнний період повинні бути спрямовані на:

а) недопущення концентрації криміногенного елемента в громадських, людних місцях, особливо після 18-20 години, в комендантську годину;

б) оперативний систематичний огляд парків, скверів, бесідок та інших місць можливого «дозвілля» та припинення вживання у таких місцях алкогольних напоїв ;

в) огляд підозрілих та нетверезих осіб, їх документів, особливо на предмет наявності у них холодної чи вогнепальної зброї, інших предметів, які використовуються для завдання шкоди здоров'ю людини (палички, скло, цвяхи, кастети, саморобні ножі, викрутки тощо);

г) оперативний контроль за найбільш криміногенними місцями збуту алкогольних напоїв, магазинів, павільйонів тощо;

г) обов'язкове реагування на повідомлення громадян про порушення громадського порядку, сварки та бійки, з виїздом на місце пригоди та проведенням індивідуальних профілактичних заходів;

д) активне залучення громадян до охорони громадського порядку, сприяння останнім у здійсненні профілактичних заходів, проведення їх навчання та підготовки.

Констатовано, що віктимологічне запобігання умисним посяганням на життя людини здійснюється на двох рівнях: загальному (спрямований на широку аудиторію) та індивідуальному (спрямований на конкретних осіб або певні групи громадян). На основі аналізу судової практики підтримано позицію, відповідно до якої суттєве зниження вірогідності особи стати жертвою умисного посягання на життя людини досягається шляхом:

1) своєчасного розірвання «токсичних відносин» та повідомлення до правоохоронних органів про факти домашнього насильства;

2) відмови від зловживання алкоголю, вживання наркотичних або інших одурманюючих засобів, що заважають особі тверезо мислити у небезпечній для життя ситуації (відчуття ейфорії, сили, неправильне оцінювання ситуації, високий рівень агресії);

3) уникнення суперечок з особами, які мають при собі вогнепальну зброю та відмова від вирішення конфліктів шляхом демонстрації такої зброї;

4) мінімізації кількості прогулянок у темну пору доби – за статистикою більшість умисних вбивств відбувається вночі;

5) дотримання правил особистої безпеки (закриття дверей до житла та авто тощо).

Для ефективного віктимологічного запобігання умисним посяганням на життя людини на загальному рівні важливою є плідна співпраця загальних та спеціальних суб'єктів протидії злочинності (правоохоронні органи, ЗМІ, органи державної влади та місцевого самоврядування, неурядові організації тощо).

На загальному рівні віктимологічного запобігання умисним посяганням на життя людини важливо доводити інформацію у ЗМІ: щодо безпекової ситуації у відповідній місцевості; правил поведінки та алгоритму дій, що суттєво мінімізують можливість стати жертвою згаданого акту делінквентної поведінки тощо. Крім того, важливими напрямками діяльності в умовах сьогодення є:

1) пропаганда здорового способу життя;

2) введення органами місцевого самоврядування заборон на продаж алкогольних напоїв у нічний час;

3) перевірка органами та підрозділами Національної поліції України закладів, що продають алкогольні напої на предмет фактів порушення заборони на продаж даної продукції у встановлений органами місцевого самоврядування час та продаж її неповнолітнім;

4) патрулювання військовими та представниками правоохоронних органів місцевості у нічний час; виявлення та затримання осіб, які порушують режим комендантської години;

5) посилення юридичної відповідальності за порушення режиму комендантської години, виокремлення даного акту деліктної поведінки в окремий склад правопорушення.

На індивідуальному рівні віктимологічного запобігання умисним посяганням на життя людини важливим є: виявлення працівниками органів та підрозділів Національної поліції осіб, постраждалих від домашнього насильства, та проведення з ними інформаційно-роз'яснювальної роботи; проведення індивідуальних бесід з особами, що спільно проживають із громадянами, які мають не зняту або непогашену судимість за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганням на життя або здоров'я людини (дана категорія осіб має високий ризик стати жертвою кримінального правопорушення); перевірка осіб, які володіють зброєю, на предмет дотримання ними правил дозвільної системи тощо.

***Ключові слова:** життя людини, умисне вбивство, замах на умисне вбивство, умисне посягання на життя людини, війна, держава-агресор, запобігання, віктимологічна профілактика.*

SUMMARY

Kushnirenko R.O. Criminological characteristics and prevention of intentional encroachments on human life. – *The manuscript.*

The thesis is for the degree of candidate of legal science, specialty 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law. – Dnipropetrovs'k State University of Internal Affairs, Dnipro, 2023.

In the scientific work, an improved system of prevention of intentional encroachments on human life in Ukraine was developed and, on this basis, the corresponding provisions of the legislation and the practice of their application were improved.

In particular, the state, structure, and dynamics of intentional murders and attempted murders are characterized; the causes and conditions of intentional attacks on human life are established; a criminological characterization of a person who commits intentional encroachments on a person's life is carried out; the identity of the victim of intentional attacks on a person's life is described; measures of general social and special criminological prevention of intentional encroachment on human life have been developed; formulated directions for improving the current legislation and the practice of its application in terms of preventing intentional encroachments on human life in Ukraine.

It is proposed to consider deliberate encroachments on human life in Ukraine in two dimensions: the first as a general criminal violent crime; the second as murders committed by persons who carry out armed aggression against Ukraine (Russian servicemen and other combatants), which qualify as violations of the laws and customs of war, and accordingly, measures to prevent these murders are proposed to be developed taking into account this division.

A regularity has been established between the number of criminal offenses committed by a person against property and the probability of committing intentional homicide in the future. This pattern consists in the fact that persons who are repeatedly convicted of theft (2-3 or more times) most often do not

engage in socially useful work in their lives, the vast majority lead a parasitic lifestyle, which is combined with the systematic consumption of alcoholic beverages, which in the end leads to clear degradation, narrowing of the circle of personal interests, the emergence of an aggressive and violent orientation, which over time manifests itself in a deliberate encroachment on a person's life.

The expediency of distinguishing a qualified type of intentional homicide in conditions of war or a state of emergency in paragraph 15, part 2 of Art. 115 of the Criminal Code of Ukraine as an effective measure of general social prevention of intentional encroachment on human life.

The state, structure and dynamics of intentional attacks on human life are characterized. It was established that during the last ten years there has been a significant decrease in the total number of intentional murders and attempts committed on the territory of Ukraine and a significant increase during the last two years. Even in spite of the presence of the mentioned trends regarding the total number of intentional murders and attempts on them, the situation that has been developing in recent years in this area cannot be called positive. At the same time, there is a need to update certain research results related to property crimes and intentional homicides. An analysis of court verdicts showed that among previously convicted persons who were prosecuted for intentional murder or attempted murder, more than half had previously committed criminal offenses against property, and not, for example, against life and health.

Measures of general social and special criminological prevention of intentional encroachment on human life have been developed. It has been proven that preventive measures, including in the post-war period, should be aimed at:

- a) preventing the concentration of a criminogenic element in public, crowded places, especially after 6-8 p.m., during the curfew;
- b) operational systematic inspection of parks, squares, gazebos and other places of possible "leisure" and stopping the use of alcoholic beverages in such places;
- c) examination of suspicious and intoxicated persons, their documents,

especially for the presence of cold or firearms, other objects that are used to cause harm to human health (sticks, glass, nails, brass knuckles, homemade knives, screwdrivers, etc.);

d) operational control over the most criminogenic places of sale of alcoholic beverages, shops, pavilions, etc.;

e) mandatory response to citizens' reports of violations of public order, quarrels and fights, with a visit to the scene of the incident and the implementation of individual preventive measures;

e) active involvement of citizens in the protection of public order, assistance to the latter in the implementation of preventive measures, conducting their training and training.

It was established that victimological prevention of intentional attacks on human life is carried out on two levels: general (aimed at a wide audience) and individual (aimed at specific individuals or certain groups of citizens). Based on the main analysis of judicial practice, the position is supported, according to which a significant decrease in the probability of a person becoming a victim of a deliberate attack on a person's life is achieved by:

1) timely termination of "toxic relationships" and reporting to law enforcement agencies about the facts of domestic violence;

2) refusal to abuse alcohol, the use of narcotics or other intoxicants, which prevent a person from thinking soberly in a life-threatening situation (feeling of euphoria, strength, incorrect assessment of the situation, high level of aggression);

3) avoiding disputes with persons carrying firearms and refusing to resolve conflicts by displaying such weapons;

4) minimizing the number of walks in the dark - according to statistics, most intentional murders occur at night;

5) compliance with personal safety rules (closing doors to homes and cars, etc.).

For effective victimological prevention of intentional encroachments on human life at the general level, fruitful cooperation of general and special subjects

of crime prevention (law enforcement agencies, mass media, state and local self-government bodies, non-governmental organizations, etc.) is important.

At the general level of victimological prevention of intentional attacks on human life, it is important to provide information in the mass media: about the security situation in the relevant area; rules of conduct and an algorithm of actions that significantly minimize the possibility of becoming a victim of the mentioned act of delinquent behavior, etc. In addition, important areas of activity in today's conditions are:

- 1) promotion of a healthy lifestyle;
- 2) introduction by local self-government bodies of bans on the sale of alcoholic beverages at night;
- 3) inspection by bodies and divisions of the National Police of Ukraine of establishments selling alcoholic beverages for violations of the ban on the sale of this product at the time set by local self-government bodies and its sale to minors;
- 4) patrolling by the military and representatives of local law enforcement agencies at night; identification and detention of persons who violate the curfew regime;
- 5) strengthening of legal responsibility for violation of the curfew regime, separation of this act of tortious behavior into a separate offense.

At the individual level of victimological prevention of intentional encroachment on human life, it is important to: identify victims of domestic violence by employees of the National Police bodies and units, and carry out information and explanatory work with them; conducting individual interviews with persons who live together with citizens who have an unexpunged or outstanding criminal record for committing criminal offenses related to encroachment on human life or health (this category of persons has a high risk of becoming a victim of a criminal offense); checking of persons possessing weapons for compliance with the rules of the permit system, etc.

Keywords: *human life, intentional murder, attempted murder, intentional encroachment on human life, war, aggressor state, prevention, victimological*

prevention.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кушніренко Р.О. Динаміка кримінальних смертей в Україні у 2001-2014 роках. *Юридична наука*. 2019. № 5. Том 2. С. 88-92.

2. Кушніренко Р.О. Детермінація умисних посягань на життя людини в Україні. *Юридична наука*. 2020. № 2. Том 2. С. 78-83.

3. Кушніренко Р.О. Результати дослідження запобігання умисним посяганням на життя людини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Випуск 6. С. 111-115.

4. Кушніренко Р.О. Особливості особи злочинця, яка вчиняє умисні посягання на життя людини. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 3 (55). С. 105-109. (Республіка Польща).

5. Кушніренко Р.О. Окремі заходи запобігання умисним посяганням на життя людини. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2023. № 13. С. 86-91.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Кушніренко Р.О. Кількісні показники кримінальних смертей в Україні. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 22–23 вересня 2021 р.* Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 37–39.

7. Кушніренко Р.О. До питання про спеціально-кримінологічне запобігання умисним посяганням на життя людини. *Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 14–15 червня 2022 р.* Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 44–46.

ЗМІСТ

ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1. КРИМІНОЛОГІЧНІ ПОКАЗНИКИ ТА ДЕТЕРМІНАЦІЯ УМИСНИХ ПОСЯГАНЬ НА ЖИТТЯ ЛЮДИНИ	21
1.1. Стан, структура та динаміка умисних вбивств і замахів на них	21
1.2. Детермінація умисних посягань на життя людини	37
Висновки до першого розділу	58
РОЗДІЛ 2. ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ТА ЖЕРТВИ УМИСНИХ ПОСЯГАНЬ НА ЖИТТЯ ЛЮДИНИ	63
2.1. Особа, яка вчиняє умисні посягання на життя людини	63
2.2. Особа потерпілого (жертва) умисних посягань на життя людини	81
Висновки до другого розділу	100
РОЗДІЛ 3. ЗАПОБІГАННЯ УМИСНИМ ПОСЯГАННЯМ НА ЖИТТЯ ЛЮДИНИ	102
3.1. Заходи загально-соціального та спеціально-кримінологічного запобігання умисним посяганням на життя людини	102
3.2. Віктимологічне запобігання умисним посяганням на життя людини	116
Висновки до третього розділу	138
ВИСНОВКИ	143

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	147
ДОДАТКИ	166

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Конституція України, проголосивши у ст. 3 життя людини найвищою соціальною цінністю, втілила одне найважливіше природне невід'ємне право кожної особи – право на життя. Норми Основного Закону держави як норми прямо дії вимагають від кожного члена суспільства утримуватися від будь-якого незаконного насильства, а від органів державної влади, місцевого самоврядування та їх посадових осіб (у межах своєї компетенції та у визначених законами України межах) вживати заходи щодо недопущення у першу чергу умисних посягань на життя людини. Такі кримінальні правопорушення у чинному КК України відносяться до особливо тяжких злочинів, за вчинення яких можливе призначення покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Звичайно, мова йде про ст. 115 КК України, якою забезпечується кримінально-правова охорона життя будь-якої людини.

Російсько-українська війна, що розпочалася у 2014 році та перейшла у повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року, стала найбільшим криміногенним фактором щодо зростання умисних посягань на життя людини. За кількістю кримінальних смертей у 2022 році – на початку 2023 року з коефіцієнтом більше 30 на 100 тис. населення Україна знову (вперше це відбулося ще 2014 році) приєдналася до країн Латинської Америки і Карибського басейну.

Згідно із статистичними даними Офісу генерального прокурора України (раніше – Генеральної прокуратури України), протягом 2006-2012 років в Україні реєструвалося приблизно 3 тис. умисних вбивств, що становило коефіцієнт 6-7 кримінальних смертей на 100 тис. населення. У 2013 році зареєстровано 5792 умисних вбивств, у 2014 – 11018, у 2015 – 8045, у 2016 – 6621, у 2017 – 5056, у 2018 – 5578, у 2019 – 5468, у 2020 – 3817, у 2021 – 3212, у 2022 – 21460, за 3 місяці 2023 року – 10298. У 2014 році рівень кримінальних смертей на 100 тис. населення становив майже 28,

у 2021 – приблизно 9.

Очевидно, що такі коливання умисних вбивств, особливості відповідної запобіжної діяльності в умовах воєнного стану, лише актуалізують проведення дослідження кримінологічної характеристики та запобігання умисних посяганням на життя людини.

Варто відмітити, що проблема кримінологічного забезпечення права на життя людини відображена у працях багатьох вітчизняних учених, серед яких можна виокремити праці О.М. Бандурки, В.С. Батиргарєєвої, Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова, А.В. Боровика, В.В. Голіни, Б.М. Головкина, О.А. Гритенко, В.К. Грищука, О.М. Гуміна, О.М. Джужи, С.Ф. Денисова, Т.А. Денисової, О.О. Дудорова, В.П. Ємельянова, К.В. Катеринчук, І.О. Кисельова, І.В. Козича, І.М. Копотуна, М.Й. Коржанського, О.М. Костенка, О.М. Литвинова, П.С. Матишевського, І.Б. Медицького, М.І. Мельника, С.А. Мозоля, В.О. Навроцького, В.І. Осадчого, М.І. Панова, В.В. Сташиса, Є.Л. Стрельцова, В.Я. Тація, В.П. Тихого, В.О. Тулякова, Н.В. Уварової, М.І. Хавронюка, Є.В. Фесенка, А.Є. Фоменка, П.Л. Фріса, В.В. Шаблистого, С.С. Яценка та ін.

Серед дисертаційних досліджень, підготовлених за часів незалежної України, слід вказати на дисертації В.В. Матвійчука «Попередження умисних вбивств апаратами карного розшуку» (м. Київ, 1998), М.Ю. Валуйської «Кримінологічна характеристика особистості злочинців, що вчинили умисні вбивства при обтяжуючих обставинах» (м. Харків, 2002), Б.М. Головкина «Сімейно-побутові конфлікти у системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень» (м. Харків, 2002), Д.Й. Никифорчука «Вбивства на замовлення: попередження та розкриття» (м. Київ, 2009), О.І. Зазимко «Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання подружнім вбивствам» (м. Київ, 2010), О.С. Сотули «Кримінально-правова охорона життя людини у країнах романо-германської правової сім'ї (порівняльне теоретико-правове дослідження)» (м. Харків, 2016).

Безумовно, праці цих та інших вчених створили підґрунтя для

проведення дослідження, проте всі вони були виконані зовсім при інших соціально-економічних, політичних, військових обставинах. З 2014 року і дотепер в кримінологічній науці відсутні комплексні монографічні дослідження проблеми запобігання умисним посяганням на життя людини, особливо в таких умовах діяльності правоохоронних органів, коли більшість сил і засобів зосереджується на протидії державі-агресору.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Роботу виконано відповідно до: Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2022 року, затверджених постановою Кабінету Міністрів України № 942 від 07.09.2011 р.; Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки., схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.06.2021 р. № 756-р; тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки, затверджених наказом Міністерства внутрішніх справ України від 11.06.2020 р. №454, та наукової теми Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0115U005495).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є розробка удосконаленої системи заходів запобігання умисним посяганням на життя людини в Україні та, на цій основі, вдосконалення відповідних положень законодавства і практики їх застосування.

Відповідно до мети дослідження у роботі визначено такі *задачі*:

- охарактеризувати стан, структуру та динаміку умисних посягань на життя людини;
- встановити причини та умови умисних посягань на життя людини;
- провести кримінологічну характеристику особи, яка вчиняє умисні посягання на життя людини;
- проаналізувати особу потерпілого від умисних посягань на життя

людини;

– розробити заходи загально-соціального та спеціально-кримінологічного запобігання умисним посяганням на життя людини;

– сформулювати напрямки удосконалення чинного законодавства та практики його застосування в частині запобігання умисним посяганням на життя людини в Україні.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у сфері захисту життя людини як найвищої соціальної цінності в державі.

Предмет дослідження – кримінологічні характеристика та запобігання умисним посяганням на життя людини.

Методи дослідження. Під час написання дисертаційного дослідження використано такі наукові методи: *діалектичний метод* – для дослідження кримінологічного забезпечення життя людини у сукупності з об'єктивними факторами існування суспільства (підрозділи 1.2 та 2.1); *метод системного аналізу*, на основі проведено кримінологічну характеристику умисних посягань на життя людини (підрозділи 1.1. 1.2, 2.1, 2.2); *формально-логічний метод*, за допомогою якого сформульовано пропозиції щодо напрямків удосконалення чинного законодавства та практики його застосування в частині запобігання умисним посяганням на життя людини в Україні (підрозділ 3.1., 3.2); *системно-структурний метод*, що дозволив визначити складові кримінологічної характеристики особи злочинця та жертви умисного посягання на життя людини (підрозділи 2.1, 2.2); *компаративістський метод*, що надав змогу дослідити зарубіжний досвід запобігання умисним посяганням на життя людини (підрозділ 3.1.); *статистичний метод*, що дозволив проаналізувати та узагальнити емпіричну інформацію стосовно теми дисертаційного дослідження (підрозділи 1.1, 2.1 та 3.1) та ін.

Науково-теоретичною базою дисертації є наукові праці українських та зарубіжних учених з кримінології (кримінальної соціології), кримінального

права, соціології, психології, філософії тощо.

Емпіричну та інформаційну базу дослідження становлять результати вивчення статистичних даних Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України, щодо кількісно-якісних даних про умисні посягання на життя людини, опублікованих даних слідчо-судової діяльності та публіцистичних даних про стан кримінальних смертей в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших комплексних монографічних досліджень кримінологічної характеристики та запобіганням умисним посяганням на життя людини в Україні. У роботі сформульовано низку нових наукових положень і висновків, зокрема:

вперше:

– запропоновано умисні посягання на життя людини в Україні розглядати у двох площинах: першу як загально-кримінальну насильницьку злочинність; другу як вбивства, вчинені особами, які здійснюють збройну агресію проти України (російські військовослужбовці та інші комбатанти), що кваліфікуються як порушення законів та звичаїв війни, та відповідно, заходи запобігання цим убивствам запропоновано розробляти з урахуванням цього поділу;

– встановлено закономірність між кількістю раніше вчинених особою кримінальних правопорушень проти власності та ймовірністю вчинення у майбутньому умисного вбивства. Така закономірність полягає в тому, що особи, які неодноразово засуджуються за крадіжку (2-3 та більше разів), найчастіше, у житті суспільно-корисною працею не займаються, у переважній більшості ведуть паразитичний спосіб життя, який поєднується з систематичним вживанням алкогольних напоїв, що в решті решт призводить до явної деградації, звуження кола особистих інтересів, виникнення агресивно-насильницької спрямованості, яка з часом проявляється в умисному посяганні на життя людини;

– доведено доцільність виокремлення кваліфікованого виду умисного вбивства в умовах воєнного або надзвичайного стану в п. 15 ч. 2 ст. 115 КК України як дієвого заходу загально-соціального запобігання умисним посяганням на життя людини.

удосконалено:

– кримінологічний портрет особи злочинця, який вчиняє умисні посягання на життя людини – до характеристик вчинення злочину у стані сп'яніння, відсутності офіційної зайнятості запропоновано додати ознаки, що характеризують військовослужбовців держави-агресора – корислива спрямованість, відсутність моральних перепон на вбивств жінок, дітей, осіб похилого віку та ін.;

– висновок про те, що на сучасному етапі розвитку української державності основними причинами та умовами умисних посягань на життя людини є: а) російсько-українська війна, що прямо детермінує насильство сьогодні та має довготривалі негативні наслідки; б) економічна криза, яка поглибилась у 2013-2014 роках та після 24 лютого 2022 року; в) відсутність дієвого механізму протидії рецидивній корисливій злочинності.

набуло подальшого розвитку:

– доктринальне положення щодо необхідності у санкції ч. 2 ст. 115 КК України передбачити покарання у вигляді позбавлення волі на строк п'ятнадцять років або довічне позбавлення волі;

– положення кримінологічної науки щодо необхідності розробки та прийняття Закону України «Про профілактику правопорушень» в якому буде закладено підґрунтя для подальшого впровадження профілактичних заходів на рівні із розкритими кримінальними правопорушеннями.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у:

- *правотворчості* – для вдосконалення вітчизняного законодавства у частині кримінологічного забезпечення життя людини (довідка

Науково-дослідного інституту публічного права від 03.02.2023 р. № 511/3-691);

- *правозастосовчій діяльності* – для підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів та суду щодо протидії умисним посяганням на життя людини;

- *освітньому процесі* – положення та висновки дисертації можуть у подальшому використовуватись при викладанні навчальних дисциплін «Кримінологія» та «Актуальні проблеми протидії злочинності», «Віктимологія»;

- *науково-дослідній роботі* – для подальших кримінологічних досліджень щодо вдосконалення заходів запобігання умисним посяганням на життя людини України (акт впровадження у наукову діяльність Науково-дослідного інституту публічного права від 03.02.2023 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації, теоретичні і практичні висновки оприлюднено на двох міжнародних науково-практичних конференціях: «Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення» (м. Київ, 21-22 вересня 2021 р.); «Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі» (м. Київ, 14-15 червня 2022 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що вміщують шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 169 сторінок, з яких 146 сторінок основного тексту. Список використаних джерел налічує 179 найменувань і займає 19 сторінок, додатки викладено на 4 сторінках.

РОЗДІЛ 1

КРИМІНОЛОГІЧНІ ПОКАЗНИКИ ТА ДЕТЕРМІНАЦІЯ УМИСНИХ ПОСЯГАНЬ НА ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

1.1. Стан, структура та динаміка умисних вбивств і замахів на них

Дослідження сучасних особливостей вчинення умисних вбивств та замахів на них доцільно розпочати з аналізу статистичної інформації, яка відображає стан цього виду злочинності, його динаміку, географію, тощо. З урахуванням того, що такий злочин як умисне вбивство, нажаль, відомий людству ще з прадавніх часів, наразі існує можливість дослідити статистичні показники за тривалий період часу, а це, в свою чергу, надає реальну можливість відстежити ті зміни, які відбувались протягом різних проміжків часу та були зумовлені різними чинниками, а також визначити сучасні тенденції у цій сфері.

Перш за все, слід акцентувати увагу на тому, що при аналізі статистичних показників зареєстрованих умисних вбивств та замахів можна побачити яскраво-виражені позитивні тенденції щодо зменшення загального рівня таких злочинів протягом 2001-2012 років. Якщо на кінець 2001 року було зареєстровано 4571 умисне вбивство або замах, то у 2002 – вже 4296, у 2003 – 3875, у 2004 – вже 3788, у 2005 – 3315, у 2006 – 3220, у 2007 – 2906, у 2008 – 2707, у 2009 – 2478, у 2010 – 2356, у 2011 – 2267, а за 11 місяців¹ 2012 – 2100 умисних вбивств. У 2013 році, за офіційними даними Генеральної прокуратури України², було зареєстровано 5792 кримінальних правопорушень за ст.115 КК України, а на липень 2014 року – вже 6898. Такі показники без належного їх осмислення можуть прямо шокувати, адже за

¹ Таке обчислення пов'язане із вступом у силу нового Кримінального процесуального кодексу України, що зумовило зміну порядку обліку інформації.

² Починаючи з 2013 року, Генеральна прокуратура (нині – Офіс Генерального прокурора) України формує Єдиний звіт про кримінальні правопорушення.

нескладними підрахунками, у порівнянні до 2012 року, можна констатувати збільшення кількості умисних вбивств у 2013 році майже втричі. Разом із цим, на нашу думку, некоректно проводити порівняння між звітністю МВС та звітністю Генеральної прокуратури України, адже порядок і процес формування звітності після вступу в силу нового КПК України було кардинально змінено. За новим КПК України, змінився і порядок прийняття заяв та повідомлень про злочини, по іншому, відповідно, здійснюється і їх облік, по-різному, відповідно, формується і показник загальної кількості відповідних злочинів.

На підтвердження наведеного, пропонуємо звернути увагу на кількість повідомлень про підозру, які було вручено особам по кримінальним правопорушенням. Так, якщо у 2013 році за даними Генеральної прокуратури України було зареєстровано 5792 кримінальних правопорушень за ст.115 КК України, то повідомлень про підозру було вручено лише 1732, в той же час, по зареєстрованим 6898 фактам станом на липень 2014 року, було вручено лише 1058 повідомлень про підозру. Зрозуміло, що наявність факту вручення повідомлення про підозру не є єдиним індикатором реальної кількості умисних вбивств, які вчинені протягом 2013-2014 років, та обліковуються за новими правилами Генеральної прокуратури України (особи, наприклад, можуть просто переховуватись, або взагалі бути невстановленими), однак, на нашу думку, це доволі суттєвий показник, який дозволяє все ж таки критично осмислити реальну кількість вчинюваних у звітному періоді умисних вбивств.

Окремо, на жаль, необхідно вести мову про 2014 рік, який став для України трагічним не лише у питаннях соціально-економічного характеру, але й у сфері безпеки життя та здоров'я населення, у питаннях захисту територіальної цілісності та недоторканості України. Протягом 2014 року, кількість умисних посягань на життя та здоров'я, наймовірно підвищилась, і обчислити всі факти умисних вбивств та заподіяння шкоди здоров'ю, на жаль, навряд чи представиться можливим, не говорячи вже про те, чи

будуть винні особи притягнуті до кримінальної відповідальності. Так, за даними ООН, станом на 29.08.2014 на сході України загинуло щонайменше 2,2 тис. осіб, а 6 тис. осіб було поранено [130; 150]. Поряд із цим, акцентуємо увагу на тому, що в межах даної монографії, нами окремо не розглядались питання щодо умисних вбивств вчинених під час бойових дій, які проводились у низці регіонів України, хоча їх наслідки та детермінуючий вплив на злочинність в цій сфері нами, безумовно, були враховані.

Критично осмислюючи показники щодо загальної кількості умисних вбивств у 2013-2014 роках, неважко помітити, що кількість вчинюваних щорічно, до 2012 року умисних вбивств та замахів скоротилась майже на 40% у порівнянні до 2001 року. Поряд із цим, спеціальні та більш глибокі дослідження показують, що загальна кількість щорічних умисних вбивств або замахів скоротилась на кінець 2012 року не лише у порівнянні до 2001 року, але й у порівнянні до 1994-2000 років, коли рівень умисних вбивств та замахів сягав позначки більш ніж 4500 злочинів/на рік [80, с. 314-315]. Таким чином, в середньому, кожного року, за статистичними даними МВС України, кількість умисних вбивств та замахів скорочувалась на 7% у порівнянні до попереднього року.

Зазначена тенденція простежується на фоні доволі нестабільного загального рівня злочинності в країні, який циклічно зменшується (2001-2002 роки, 2003-2008 роки) та збільшується (2002-2003 роки, 2008-2010 роки). Таким чином, можна дійти висновку, що загальний рівень умисних вбивств та замахів доволі слабо залежить від загальних тенденцій злочинності в цілому, і, очевидно, детермінується окремими причинами та умовами. Тим не менш, у науковій літературі зазначені тенденції ставляться під сумнів, а сама невідповідність пояснюється штучним маніпулюванням показниками [80, с.326]. На нашу думку, у даному випадку навряд чи можна вести мову про «штучність показників», скоріше за все, можна вести мову про реальні зміни у структурі насильницької злочинності, де умисні вбивства «витісняються» іншими видами злочинної поведінки.

Водночас, навіть не підтримуючи точку зору щодо маніпулювання статистичними даними, вважаємо, що ситуація в сфері умисних вбивств та замахів залишається досить складною, адже попри зменшення загального рівня вчинюваних умисних вбивств та замахів, сьогодні простежується часткове погіршення їх структури. Дедалі більше вбивств вчинюється за обтяжуючих обставин, з малозначних приводів та на ґрунті хуліганської поведінки. Крім того, аналіз вироків судів та матеріалів кримінальних справ минулих років свідчить передусім про збільшення кількості випадків вчинення умисних вбивств з особливою жорстокістю. Не можна вважати позитивним і той факт, що фактично 7 з 10 вбивств вчинюється у стані алкогольного сп'яніння.

Згідно із статистичними даними Офісу генерального прокурора України (раніше – Генеральної прокуратури України), протягом 2006-2012 років в Україні реєструвалося приблизно 3 тис. умисних вбивств, що становило коефіцієнт 6-7 кримінальних смертей на 100 тис. населення. У 2013 році зареєстровано 5792 умисних вбивств, у 2014 – 11018, у 2015 – 8045, у 2016 – 6621, у 2017 – 5056, у 2018 – 5578, у 2019 – 5468, у 2020 – 3817, у 2021 – 3212, у 2022 – 21460, за 3 місяці 2023 року – 10298. У 2014 році рівень кримінальних смертей на 100 тис. населення становив майже 28, у 2021 – приблизно 9.

Питома вага умисних вбивств та замахів у загальній структурі злочинності починаючи з 2001 року не перевищує 1%, а з урахуванням збільшення загальної кількості злочинів та зменшення кількості умисних вбивств та замахів, питома вага тяжіє до 0,5%.

Розкриваючи проблематику стану та динаміки умисних вбивств і замахів на них, треба звернути увагу і на географію поширення таких злочинів. Вивчення кількості вчинених у різних областях України умисних вбивств та замахів, починаючи з 2005 року показує, що існують окремі особливості їх територіального розподілу.

Аналіз статистичної інформації дозволяє стверджувати, що 15-16%

випадків усіх умисних вбивств та замахів вчинюється на території Донецької області, 8-10% на території Дніпропетровської області, 7-9% на території Харківської та Одеської областях, від 5-7% на території Запорізької області, до 5-6% на території АР Крим та Київської області. У інших областях України вчинюється значно менше умисних вбивств та замахів ніж у перелічених вище.

Разом з тим, дослідження питомої ваги умисних вбивств та замахів у кожній області показує, що останні 7-8 років відбувається «перерозподіл» кількості вчинюваних злочинів такого типу на території України. Так, якщо у 2006-2008 роках на території Донецької області вчинювалось близько 18% усіх умисних вбивств та замахів вчинених в Україні, то на кінець 2012 року, цей показник дорівнює 14%.

Таке зниження є суттєвим, проте означає, що в інших областях стало вчинюватись більше вбивств. Зокрема, якщо у 2005-2006 роках на території Харківської області вчинювалось лише 6-7% від загальної кількості умисних вбивств та замахів зареєстрованих в Україні, то у 2012 цей показник становив вже 10%. Таким чином, на фоні суттєвого зменшення загальної кількості вчинюваних умисних вбивств та замахів, останні 7-8 років відбувається зміщення таких злочинів по областях, яке полягає у тому, що у традиційно найбільш криміногенних регіонах умисних вбивств та замахів вчинюється менше, проте зростає кількість умисних вбивств які вчинюються у менш криміногенних областях, а також відбувається процес перерозподілу кількості умисних вбивств та замахів між криміногенними областями (Донецька, Луганська, Харківська, Одеська, Дніпропетровська області).

З початком повномасштабної російсько-української війни 24 лютого 2022 року безпека окремо взятої людини так би мовити відійшла на другий план, на перше місце стало завдання із виживання українців як нації. Забезпечення особистої безпеки людини стало справою індивідуальною – евакуюватися з окупованих територій чи ні (або чи навіть була так можливість), реагувати на сигнали оповіщення «повітряна тривога» чи ні, і

так на жаль далі. Безумовно, кожен злочин рашистів проти українського народу має бути встановлений, розслідуваний та доведений у суді. Кількість їх вимірюється тисячами, збитки мільярдами доларів США. Разом з тим, з початком першого в новітній історії вторгнення рашистів на Схід України у 2014 році рівень кримінальних смертей (всі види убивств, тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть, безвісно зниклі особи, яких потім знаходять з ознаками насильницької смерті та ін.) практично не досліджувався, проте це є реальною гіперболізованою загрозою безпеці людини [170, с. 82].

За офіційними статистичними даними Державної служби статистики України, в Україні з 1990 р. до 2014 р. (після 2014 року) спостерігалася відносно стабільна динаміка по збільшенню кількості зареєстрованих злочинів при надзвичайно складній демографічній ситуації (постійне зменшення населення країни), неврахуванням стану злочинності в тимчасово окупованій території АР Крим, м. Севастополі та частини зони проведення АТО/ОСС до 24.02.2022, а після цього й тимчасово окупованих рашистами українських земель. Так, у 1990 р. зареєстровано 369809 злочинів при населенні понад 52 млн. людей, тоді як у 2010 р. зареєстровано 505371 злочин при населенні приблизно 45778,5 чоловік; у 2012 р. (до 20.11.2012 р.) зареєстровано 447147 злочинів при населенні приблизно 45495252 чоловік; у 2013 р. зареєстровано 563560 злочинів при населенні приблизно 45439822 чоловік; у 2014 р. зареєстровано 529139 злочинів при населенні приблизно 42953889 чоловік. Звичайно, для повноти картини слід вказати на те, що середина 90-х рр. ХХ століття характеризується стрімким зростанням усіх видів злочинів. Тенденція до зростання кількості облікованих кримінальних правопорушень при зменшенні кількості населення мала місце до 2016 року включно. Далі картина наступна [169, с. 352].

Населення України у 2017 році приблизно становило 42315836 осіб, тоді як облікованих кримінальних правопорушень 523911, що майже на 70

тис. менше, ніж у 2016 році; 2018 рік – населення – 42100165 осіб, кримінальні правопорушення – 487133; 2019 рік – населення 41858172 осіб, кримінальні правопорушення – 444130, 2020 рік – населення – 41596534 осіб, кримінальні правопорушення – 360622; 2021 – населення – 41208208 осіб, кримінальні правопорушення – 321443. Отже, простежується досить цікава тенденція для подальших кримінологічних досліджень – з 2017 року при постійному зменшенні населення країни кількість виявлених кримінальних правопорушень також невпинно зменшується. Зрозуміло, що 2022 рік характеризується та характеризуватиметься сплеском злочинів проти держави та людяності, військових та терористичних злочинів при зменшенні загальної кількості «звичних» кримінальних правопорушень, за виключенням майнових посягань. З наведених даних стає однозначно зрозумілим, що чисельність населення України невпинно зменшується, а кількість кримінальних правопорушень та, відповідно, засуджених осіб за їх вчинення в цілому збільшувалася до 2016 року. Надалі зменшення населення у певній мірі корелюється із зменшенням злочинності [170, с. 87].

Водночас така тенденція не в повній мірі відповідає загальному рівню криміналізації областей України. Так, якщо зіставити статистичні показники загального рівня злочинності по областях, можна побачити, що Дніпропетровська, Запорізька, Одеська, Харківська та Луганська області в середньому не відрізняються загальним рівнем злочинності, проте кількість умисних вбивств та замахів в цих регіонах суттєво різняться. Не можна не звернути увагу і на той факт, що наприклад у Київській області щорічно реєструється щонайменш вдвічі (або навіть втричі) менше злочинів, аніж у місті Києві, проте, по відношенню до загальної кількості умисних вбивств, які реєструються щорічно, дольова частка обох регіонів складає 4-5%.

Отже, питома вага умисних вбивств в структурі злочинності різних областей України суттєво різняться, і навіть незначний загальний рівень злочинності не є запорукою невеликої кількості умисних вбивств в цьому регіоні. В той же час, в тих областях, де реєструється найбільша кількість

злочинів в цілому, реєструється і найбільша кількість умисних вбивств.

Найбільш помітне скорочення кількості щорічно вчинюваних умисних вбивств та замахів на них простежується у Волинській, Одеській, Полтавській, Сумській, Чернігівській та Чернівецькій областях. У названих регіонах, починаючи з 2005 року кількість вчинюваних умисних вбивств та замахів скоротилась майже вдвічі. Позитивні тенденції щодо скорочення загальної кількості спостерігаються і у Дніпропетровській, Донецькій, Луганській областях, де кількість вчинюваних умисних вбивств та замахів скоротилась на 35-40%.

Тим не менш, майже незмінна ситуація спостерігається у м. Севастополі, Харківській та Херсонській областях України. Починаючи з 2005 року, кількість вчинюваних умисних вбивств та замахів у цих регіонах майже не змінюється та залишається на рівні попередніх років попри загальні тенденції щодо скорочення рівня умисних вбивств та замахів по Україні. Окремо слід акцентувати увагу на криміногенній ситуації у Рівенській області, де у порівнянні до 2005 року кількість вчинюваних умисних вбивств поступово збільшилась, з нетривалим поліпшенням ситуації у 2015-2020 роках.

Для переважної більшості областей України характерні тенденції щодо поступового скорочення таких злочинів, в середньому на 15-30%, що очевидно є суттєвим. Водночас, попри названі тенденції, найбільша кількість умисних вбивств та замахів вчинюється у Дніпропетровській, Донецькій, Луганській та Харківській областях. У 2014 році рівень кримінальних смертей на 100 тис. населення становив майже 28, у 2021 – приблизно 9.

З огляду на це, можна стверджувати, що в загальному вигляді, кількість умисних вбивств та замахів в Україні поступово зменшується, причому темпи зменшення є доволі швидкими. Така тенденція простежується майже в усіх областях України, за виключенням декількох. Аналіз статистичних даних показує, що в окремих територіальних одиницях

скорочення кількості умисних вбивств та замахів починаючи з 2005 року відбулося майже на 50-60%, і це доволі значне скорочення.

У цьому питанні варто зазначити думку С.В. Корогод, яка вказує, що вперше у кримінальному законодавстві 1960 року, яке діяло на території українських земель, кримінальна відповідальність за умисне вбивство вчинене з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення, а так само поєднане з зґвалтуванням, була передбачена у КК 1960 року. Однак, досліджуваний вид кваліфікованого умисного вбивства ще не був досягнутий поточної редакції. 1 вересня 2001 року було прийнято КК України. Це було перше, і на даний час останнє кримінальне законодавство, яке було прийнято після набуття Україною незалежності у 1991 році. Так, кримінальна відповідальність за умисне вбивство була встановлена ст.115 КК України. Просте умисне вбивство та кваліфіковане умисне вбивство законодавцем було об'єднано в одну статтю. При чому, просте умисне вбивство було передбачено у ч. 1, а кваліфіковане у ч. 2 ст. 115 КК України. Умисне вбивство поєднане із зґвалтування зазнало змін у формулюванні диспозиції. В результаті чого, п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України виглядав наступним чином: умисне вбивство поєднане із зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом, карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна у випадку, передбаченому пунктом 6 частини другої цієї статті. В подальшому, 06 грудня 2017 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» за No2227-VIII. В результаті чого, п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України було викладено в такій редакції: «10) поєднане із зґвалтуванням або сексуальним насильством». Отже, дослідження історико-правового нариса розвитку та сучасного стану законодавства про

кримінальну відповідальність за умисне вбивство поєднане із зґвалтуванням або сексуальним насильством (від Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 року до КК України 2001 року) надало змогу сформувати наступні історичні періоди його розвитку:

1) від Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 року до КК 1927 року (період становлення кримінальної відповідальності за умисне вбивство з метою полегшити вчинення іншого тяжкого злочину);

2) від КК 1960 року до КК 2001 року (період становлення кримінальної відповідальності за умисне вбивство поєднане із зґвалтування або сексуальним насильством, безпосередньо) [91, с. 327-328].

Російсько-українська війна, що розпочалася у 2014 році та перейшла у повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року, стала найбільшим криміногенним фактором щодо зростання умисних посягань на життя людини. За кількістю кримінальних смертей у 2022 році – на початку 2023 року з коефіцієнтом більше 30 на 100 тис. населення Україна знову (вперше це відбулося ще 2014 році) приєдналася до країн Латинської Америки і Карибського басейну.

Слід зазначити, що скорочення рівня умисних вбивств та замахів відбувається на фоні достатньо великої кількості злочинів в цілому. При цьому, якщо загальний рівень злочинності в Україні циклічно збільшується та зменшується, що простежується в окремі періоди, то кількість умисних вбивств та замахів щороку зменшується незалежно від загальних показників злочинності [x, с. 90].

Розглядаючи структуру умисних вбивств вчинених при обтяжуючих обставинах, слід також наголосити на ряді змін, які відбуваються останніми роками. Можна стверджувати, на основі аналізу статистичних показників, що починаючи з 2002 року збільшується щорічна кількість умисних вбивств, які вчинюються за попередньою змовою групою осіб. Якщо на кінець 2002 року таких випадків було зареєстровано 92, то на кінець 2009 року – вже 108 випадків. Слід при цьому та подальших обчисленнях враховувати, що у 2002

році було зареєстровано 4296 фактів умисних вбивств, а у 2009 – лише 2478 фактів (!). Таким чином, цей показник значно збільшився.

Збільшується, в свою чергу, і кількість вбивств, які вчинюються способом, небезпечним для життя багатьох осіб. Якщо в загальній структурі умисних вбивств, на початку 2000 років, їх частка не перевищувала 0,3 %, то на кінець 2019 року вона складала вже 0,6%.

Ще однією негативною тенденцією у цій сфері є те, що хоча протягом останніх років (2010-2021) не зареєстровано жодного вбивства осіб з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, систематично зростає кількість посягань на іноземців [149, с.1], які часто межують з замахом на вбивство, проте відносна більшість таких випадків кваліфікується як умисне заподіяння тілесних ушкоджень. Проблема ускладнюється і тим, що результати проведених останніми роками досліджень показують, що у переважній більшості випадків злочини проти життя та здоров'я особи з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості вчиняються групою осіб [149, с.16].

За останнє десятиліття, в цілому, збільшилась питома вага вбивств, пов'язаних із зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом. Якщо у 2002 році питома вага таких вбивств складала 0,5%, то на кінець 2009 дорівнювала вже 1,2%. При цьому, як зазначається у спеціальних дослідженнях, присвячених цій проблемі, останніми роками спостерігається поступове збільшення їх частки не лише серед умисних вбивств (частка яких у структурі злочинності поступово зменшується), але й по відношенню до всієї злочинності [172, с.10-11].

Цілком слушно останніми роками акцентується увага на тому, що збільшується кількість вбивств вчинюваних з особливою жорстокістю. На початку 2000 років, питома вага останніх не перевищувала 1,1%, а на кінець становила вже 2,1% від загальної кількості умисних вбивств. Такі ж саме дані отримані за результатами спеціальних досліджень А.З. Керімова, яким ця проблема досліджувалась більш ґрунтовно та повно. Зокрема, автор

констатує наявність негативних тенденцій збільшення, майже вдвічі, кількості умисних вбивств, які вчинюються з особливою жорстокістю [83, с. 4].

Особливо небезпечною виглядає тенденція, щодо суттєвого збільшення кількості осіб, які повторно вчинили вбивство, а відтак і кількості вбивств при такій обтяжуючій обставині як «особою яка раніше вчинила умисне вбивство». Так, якщо на початку 2000 років питома вага таких вбивств складала 0,9 % від загальної кількості, то на кінець – вже 2,7 % (!). Нажаль, поряд із приведеними фактами, які безсумнівно визивають занепокоєння, окремі дослідження проведені у цій сфері свідчать також і про збільшення питомої ваги умисних вбивств за обтяжуючих обставин, які вчинюються в групі за попередньою змовою [50, с. 3].

Цікавою є точка з приводу того, що основною тенденцією розвитку кримінального права щодо відповідальності за умисне вбивство на території сучасної України є послідовна уніфікація зазначеної обставини - від перших конкретних її проявів (починаючи з XI ст.) до найбільш загального формулювання, яке мало місце в КК УРСР (1960 р.) і без змін відтворене в КК України (2001 р.). Також тому в кримінальних кодексах держав, що утворились на теренах колишнього СРСР, виділяються як окремі різновиди умисного вбивства за обтяжуючих обставин умисні вбивства, поєднані із вчиненням злочинів певного виду (як засвідчує практика, найчастіше тут йдеться про розбій, вимагання, бандитизм, викрадення людини, захоплення за ручника, зґвалтування, насильницькі дії сексуального характеру тощо). Юридична конструкція умисного вбивства з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення є різновидом особливої юридичної конструкції, в якій передбачене певне поєднання, принаймні, двох окремих злочинів — умисного вбивства та «іншого злочину» (з метою приховати який або полегшити вчинення якого вчинюється умисне вбивство). Наводяться додаткові аргументи на користь того, що вчинення цього різновиду умисного вбивства в окремих своїх проявах можливе не лише з

прямим, а й з непрямим умислом. Робиться висновок, що використання в п. 9 ч. 2 ст. 115 КК України терміну «злочин» звужує можливості застосування цієї кримінально-правової норми, оскільки виключає, зокрема, випадки, коли метою винного, що вчинює умисне вбивство, є приховання суспільно небезпечного діяння неосудної особи або особи, що не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Тому пропонується розширити формулювання п. 9 ч. 2 ст. 115 КК України, виклавши його в такій редакції: «умисне вбивство у зв'язку із вчиненням злочину чи іншого суспільно небезпечного діяння, передбаченого цим Кодексом», з визначенням у примітці до ст. 115 КК України останнього поняття. Обґрунтовується, що формулювання, яке надає чинна редакція п. 9 ч. 2 ст. 115 КК України, не вичерпує всіх видів зв'язку між умисним вбивством та «іншим злочином» (суспільно небезпечним діянням), що підвищує суспільну небезпеку такого умисного вбивства. Щоб охопити всі можливі ситуації, в яких наявний певний зв'язок між умисним вбивством та «іншим злочином» (суспільно небезпечним діянням), необхідне інше формулювання, яким, на погляд дисертанта, може бути формулювання «у зв'язку». В цьому разі, як уявляється, вже не буде необхідності зазначати в ч. 2 ст. 115 КК України як окремі обтяжуючі обставини умисного вбивства його поєднання із злочинами певних видів (перш за все, це стосується п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України). Доводиться, що умисне вбивство, поєднане із зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом, в окремих своїх проявах може як охоплюватись змістом п. 9 ч. 2 ст. 115 КК України, так і виходити за межі цього змісту. Тому в разі вчинення умисного вбивства з метою приховати ці злочини або полегшити їх вчинення дії винної особи підлягають кваліфікації за п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України, який в цій частині є своєрідною спеціальною стосовно п. 9 ч. 2 ст. 115 КК України нормою, оскільки передбачає зв'язок умисного вбивства із злочином певного виду, а не будь-яким злочином взагалі. Досліджуючи кримінально-правовий зміст тієї юридичної конструкції, в якій обов'язковим чи

альтернативним наслідком є смерть потерпілого («загибель людини», «тяжкі наслідки», «особливо тяжкі наслідки» тощо), зроблено висновок, що ставлення суб'єкта злочину до такого наслідку, за загальним правилом, може бути лише необережним. Якщо під час кваліфікації злочинів така конструкція поєднується з юридичною конструкцією умисного вбивства з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення, інкримінування винному в ході кваліфікації іншого злочину кваліфікуючої ознаки «смерть потерпілого» є неприпустимим. Кваліфікація має здійснюватись з урахуванням конкретних обставин справи за відповідною частиною статті КК України, яка інкримінує винному той чи інший злочин, за сукупністю з п. 9 ч. 2 ст. 115 КК України [68, с. 15-16].

Відходячи від зазначеного вище, слід акцентувати увагу на тому, що поряд із «позитивними» тенденціями у цій сфері, а також окремими «негативними» змінами у структурі умисних вбивств, які відбуваються останніми роками, більш детальне дослідження проблеми дозволяє нам констатувати наявність, так би мовити, «тіньових» (тобто таких, що одразу не помітні) тенденцій у структурі умисних вбивств та замахів.

Проведений аналіз вироків судів у різних областях України, якими засуджено винних у вчиненні умисного вбивства або замаху осіб показує, що наразі суттєво збільшилась кількість умисних вбивств та замахів, які вчинюються з явно малозначних та несуттєвих мотивів (слід наголосити, що винні особи в силу різних причин такі мотиви вважають суттєвими). І якщо серед проаналізованих нами випадків, явно малозначними були лише близько 5% випадків, що, до речі, є і так високим показником, то серед тих випадків коли приводом до позбавлення життя була особиста неприязнь (це приблизно 75% випадків), переважна більшість таких також була пов'язана з малозначністю приводу. Слід зазначити, що дослідження проведені останніми роками С.А. Шалгуною, також акцентують увагу на цьому факті – збільшенні частки «безмотивних» насильницьких посягань [171, с.270].

Це є, передусім, показником не лише того, що саме людське життя в очах значної частини людей просто знецінюється, але й того, що сучасні мотиви умисних вбивств є більш розмитими, хоча і типовими. Суттєве збільшення кількості ситуативних умисних вбивств, які вчинюються з малозначного чи реально незначного приводу, призвело до реструктуризації цієї сфери.

Таким чином, хоча сьогодні при аналізі статистичної інформації ми можемо побачити збільшення питомої ваги окремих видів умисних вбивств, які вчинюються при обтяжуючих обставинах, загальний масив злочинних посягань на життя формується переважним чином за рахунок «звичайних» вбивств (побутових, ситуативних тощо). Фактично, сьогодні відбувається процес, коли кваліфіковані вбивства починають «витіснятися» грубими, побутовими.

На нашу думку, такий процес, попри його ілюзорну «позитивність»³, несе в собі дуже небезпечні зміни. Сьогодні, з урахуванням останніх тенденцій у сфері умисних вбивств та замахів, значно розширюється коло профілактичного впливу, розмиваються його межі, формується дефіцит суб'єктів запобігання, які повинні вживати відповідні заходи. Крім того, значно розширюється і коло можливих жертв та потенційних вбивць.

Це вносить додаткові ускладнення у процес запобігання умисним вбивствам та замахам на них, адже сьогодні існує набагато більше потенційних жертв та кривдників, аніж десять-п'ятнадцять років тому. Якщо у 90-ті роки потенційними вбивцями були особи, які відбували покарання за відповідні злочини, члени організованих груп і злочинних організацій, особи які перебували на обліку, а жертвами – підприємці, заможні громадяни, особи які мали владу чи сферу впливу, то в наш час, потенційний вбивця це і буд-який член (батько, мати, хтось з дітей) кожної десятої, зазвичай, неблагонадійної родини. Жертва – ті самі члени родини, сусіди, знайомі

³ Нами мається на увазі як скорочення загальної кількості умисних вбивств в цілому, так і окремих видів умисних вбивств, які вчинюються при обтяжуючих обставинах, наприклад з хуліганських мотивів, двох або більше осіб, з метою приховати інший злочин та ін.

тощо. Зрозуміло, що в такій ситуації працівники правоохоронних органів просто не здатні ефективно здійснювати профілактичну діяльність, вживати заходів до запобігання умисним вбивствам та замахам на них, адже профілактуючих осіб (в тому числі і жертв з провокуючою поведінкою) занадто багато.

Таким чином, попри зменшення загальної кількості умисних вбивств протягом останніх десятиліть, зміни у структурі умисних вбивств та зменшення загальної кількості вбивств, які вчинюються за окремими обтяжуючими обставинами, ця сфера потребує наразі першочергової уваги з боку правоохоронних органів, держави, розробки дієвих заходів запобігання цим небезпечним посяганням, створення та впровадження ефективних заходів захисту життя і здоров'я громадян.

1.2. Детермінація умисних посягань на життя людини

Детермінанти насильницької злочинності в цілому та умисних вбивств мають багато спільного. Убачається, що це ті ж самі кризові явища в економічній, політичній, соціальній та духовній сферах життя. Разом із тим, з огляду на вікові особливості винних, указані детермінанти мають свою специфіку. Перед тим, як перейти до їх аналізу, визначимося з тим, що таке детермінація та розглянемо один з основних її зв'язків – причинний зв'язок [140, с. 90].

Група вітчизняних учених у 2010 році досить вдало заявила, що детермінація є найбільш загальною категорією, що характеризує походження явищ, які вивчаються, у природі та суспільстві. Мова йде про залежність одних явищ, процесів та станів від інших, про зв'язок між речами та явищами [14, с. 32].

Сама детермінація виступає інтегруючим поняттям, що охоплює всі прояви загального зв'язку соціальних явищ та процесів. Філософи стверджують, що існує 32 таких зв'язки: причинний, зумовлюючий, кореляційний, функціональний, системно-структурний та ін. Виявлення цих форм зв'язку має важливе значення для дослідження кримінологічних процесів [98, с. 86].

Проблема причин та умов злочинності (на сьогодні кримінальних правопорушень) є однією з найбільш складних та дискусійних. Різними вченими завжди приділяється підвищена увага дослідженню причин злочинності, адже воно розкриває природу цього соціального явища, пояснює його походження, показує, що сприяє його збереженню, а що цьому протидіє. Тільки на підставі таких знань можна забезпечити ефективну боротьбу зі злочинністю: передбачити зміни, які відбуваються в ній, визначити та здійснити необхідні заходи запобігання злочинним проявам [143, с. 10].

Причинний зв'язок характеризується кількома ознаками, що в

сукупності притаманні тільки цьому виду взаємозв'язку явищ. Будучи різновидом закономірного зв'язку, причинність має такі риси, як всезагальність, незворотність, просторова та часова безперервність; за своєю природою причинний зв'язок є генетичним. Важливо підкреслити, що причинний зв'язок між злочинним діянням і суспільно небезпечними наслідками існує об'єктивно як факт реальної дійсності поза свідомістю і волею людини – слідчого, прокурора, судді. Даний зв'язок як зв'язок між явищами об'єктивної дійсності є таким, що може бути пізнаним. Принцип причинності полягає в тому, що все має свої причини. Їх потрібно лише правильно визначати. Визначальним для наявності причини є безпосереднє продукування. Необхідно розрізняти поняття причини та причинного зв'язку, при цьому не змішуючи їх значення в кримінології. Під причинами взагалі розуміються такі явища або сукупність взаємопов'язаних явищ, що породжують, викликають інші явища – можливі їх наслідки. При цьому зазначимо, що причина «діє» лише за наявності певних умов. Сутність умови та її відмінність від причини полягає в тому, що це – явище або процес, які самі не можуть породити безпосередньо цей наслідок, однак, супроводжуючи причини у просторі та часі, впливаючи на них, забезпечують певний їх розвиток, необхідний для виникнення наслідку. Таким чином, причина породжує наслідок, у той час як умова лише сприяє, забезпечуючи можливість дії причини [139, с. 91].

Варто погодитися із С.Ю. Лукашевичем, який вважає, що розглядаючи кримінальне правопорушення як соціальне явище, необхідно мати на увазі, що оцінка певних явищ як причин, а інших – як умов завжди має відносний характер, оскільки в одних випадках певне явище може виступати причиною, а в інших умовою злочинності. Відокремлення причин злочинності від її умов може застосовуватися лише щодо індивідуальної злочинної поведінки, коли можна з певною ймовірністю визначити, що породило певний вчинок, а що лише його зумовило [120, с. 155].

І.Б. Медицький стверджує, що не можна недооцінювати або

зменшувати значення умов у механізмі вчинення злочину, оскільки у разі відсутності необхідних умов причина не може ані сформуватися, ані реалізуватися [124, с. 12].

Наріз в кримінології є класифікація детермінант злочинності залежно від рівня їх функціонування:

а) причини та умови злочинності у цілому, тобто як відносно масового соціального явища (основні);

б) причини та умови окремих видів (груп) злочинів (кримінальних правопорушень), тобто окремих видів злочинності (загальні);

в) причини та умови конкретного злочину (кримінального правопорушення), тобто індивідуальної злочинної поведінки (безпосередні) [102, с. 73; 107, с. 80-81].

З'ясування причин та умов умисних вбивств має важливе значення як для надання комплексної кримінологічної характеристики даному явищу, так і для визначення заходів запобігання цим небезпечним посяганням. Умисні вбивства та замах на них у науковій літературі розглядаються найчастіше у структурі некорисливої насильницької злочинності. При чому, окремі дослідники зазначають, що саме умисні вбивства та тілесні ушкодження складають «ядро» насильницької некорисливої злочинності. Підтримуючи таку позицію, неможна разом із тим не зауважити, що розглядаючи у межах насильницької злочинності некорисливої спрямованості умисні вбивства, тілесні ушкодження, згвалтування, хуліганство та деякі інші види злочинів, доречно вести мову як про «загальні» для перелічених видів злочинної діяльності причини та умови, так і про «конкретні» щодо кожного виду з названих злочинів. З урахуванням зазначеного, доцільно при з'ясуванні причин і умов умисних вбивств та замахів на них, перш за все, визначити типові для більшості насильницьких злочинів причини та умови, а на підставі їх узагальнення та аналізу вже виокремити конкретні, які є характерними переважним чином саме для умисних посягань на життя [127, с. 114].

Вітчизняні кримінологи зазначають, що розглядувані детермінанти залежать від набору криміногенних явищ, а також структури і процесів, що лежать в основі міжособистісних криміногенних конфліктів, а через це, на підставі названих критеріїв виділяє чотири групи умисних вбивств та тілесних ушкоджень: 1) сімейно-побутові; 2) ситуаційні; 3) ті, що заздалегідь плануються; 4) патологічні. При чому для кожної групи характерним є наявність особливостей причинно-наслідкового комплексу [99, с. 93-98].

Інші вчені до основних причин та умов вчинення насильницьких злочинів відносяться ті, що пов'язані з формуванням агресивно-насильницької спрямованості особи, а також ті, що пов'язані з недоліками діяльності правоохоронних органів. До першої групи авторами віднесено такі фактори як:

а) вирішення сімейних конфліктів через насилля (пиятики, бійки, жорстокість);

б) негативний вплив мікросередовища в побуті й за місцем навчання (неформальні групи антисоціальної спрямованості, для яких характерні бійки, вживання алкоголю і наркотиків, знущання над слабшими);

в) вплив пропаганди жорстокості, сексу, збагачування за будь-яку ціну, цинічне ставлення до оточуючих, людської честі й гідності.

Друга група детермінант включає:

а) недостатній рівень розкритих злочинів;

б) недоліки в роботі патрульно-постової служби (велика кількість "вуличних" злочинів), що пов'язано з її малочисельністю, недостатньою кваліфікацією і плинністю кадрів;

в) непоодинокі випадки nereагування, насамперед дільничих інспекторів міліції, на погрози вбивством, побой, «квартирні» хуліганства, сексуально неадекватну поведінку, що іноді передують вбивствам, нанесенню тяжких тілесних ушкоджень, зґвалтуванням;

г) недостатня боротьба з розкраданням, нелегальним виробленням, незаконним придбанням і недбалим зберіганням вогнепальної та холодної

зброї;

д) неефективна діяльність, пов'язана з попередженням рецидивів насильницьких злочинів; е) неповнота виявлення осіб, що страждають на психічні захворювання й патологію психіки, неприйняття до них передбачених законом медичних заходів [1, с. 259-261].

Існує точка зору, що до основних детермінант насильницьких злочинів (не корисливої спрямованості) необхідно віднести:

а) втрату особистої перспективи, несприятливі матеріальні та житлові умови, що провокують на агресивні дії;

б) підвищену поширеність серед певних груп населення уявлення про припустимість насильницьких дій, стереотипів агресивно-насильницької поведінки в конфліктних ситуаціях;

в) вплив злочинного середовища;

г) віктимну (легковажну, аморальну, протиправну) поведінку потерпілих, яка стала приводом злочину;

г) провокаційні взаємини в сім'ї, із сусідами, товаришами по службі;

д) несвоєчасне виявлення правоохоронними органами криміногенних сімейно-побутових ситуацій, незадовільне реагування на такі конфлікти;

е) нереагування на погрози розправою щодо потерпілого й інших осіб, побої, нанесення тілесних ушкоджень, катувань, хуліганських вчинків;

є) недоліки в діяльності правоохоронних органів у боротьбі з рецидивом злочинів;

і) недоліки в охороні громадського порядку та безпеки громадян, в організації патрульно-постової служби міліції, профілактичної діяльності органів внутрішніх справ;

ж) латентність і безкарність значної частини злочинів проти особи;

з) неповноту виявлення осіб, які страждають на психічні захворювання чи аномалії психіки;

к) обставини, що сприяли формуванню антигромадських угруповань молоді;

- л) недбале зберігання зброї;
- м) неприйняття заходи щодо припинення незаконного обігу зброї, боєприпасів, вибухових або хімічних речовин;
- н) нереагування довколишніх на факти застосування насилля, хуліганства, іншої аморальної чи протиправної поведінки;
- о) недоліки у виховній роботі за місцем проживання та роботи, в організації дозвілля, культурного обслуговування населення та ін. [100, с. 228-229].

Можна сказати, що більшість авторів однозначно до загальних причин та умов які детермінують насильницьку некорисливу злочинність, в цілому, відносять загальну алкоголізацію населення, прорахунки у діяльності правоохоронних органів, зниження культурного та морального рівня переважної частини населення, невіра у закон та правоохоронні органи, державні установи і організації, латентність та безкарність побутового насильства [127, с. 115].

Основна проблема, а відтак і причина, що детермінує усю насильницьку злочинність в цілому, криється в тому, що посилення соціальної конфліктності в суспільстві та його розшарування, перш за все примножує агресивно-насильницьку спрямованість особи, вводить її в такий стан, який характеризується агресією загальною, по відношенню до всіх членів суспільства, навіть до таких самих за становищем як і вони самі.

Швидка матеріальна поляризація населення, зупинення діяльності багатьох підприємств, високий рівень безробіття з одного боку, а з іншого – пропаганда та демонстрація влади грошей і сили, породили жорстокість, невіру громадян в можливість забезпечення своїх законних інтересів легальним шляхом, широкі масштаби кримінальних війн за захоплення та перерозподіл майна з використанням найбільш небезпечних форм насильства [101, с. 99].

Поряд із вказаним вище, сьогодні відбувається загострення соціальної конфронтації через штучний ідеологічний розкол населення, який активно

тиражується та насаджується у ЗМІ (мова йде не лише про окремі ЗМІ які постійно діють в Україні, але й в тому числі про заборонені до показу на території України, які незважаючи на це, безперешкодно можна подивитись за допомогою супутникового телебачення чи мережі Інтернет).

Активні бойові дії, які розпочались приблизно у травні 2014 року у східних регіонах України, між бойовиками (ДНР та ЛНР), а також різними угрупованнями, що підтримуються державою агресором, і здійснюють діяльність направлену на підрив національної безпеки України, призвели до значної кількості загиблих мирних громадян. Як вже зазначалось, за даними ООН, лише на 29.08.2014 загинуло не менш як 2,2 тис. осіб, а 6 тис. було поранено. При цьому, справжня кількість загиблих та поранених є значно більшою, і очевидно, все ж таки буде оголошена згодом.

Втрати серед цивільних осіб від 24 лютого 2022 року, після початку росією повномасштабної війни проти України, до 1 січня 2023 року становили 23 375 осіб, зокрема 8709 загиблих (8574). Про це повідомило управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ ООН). За даними УВКПЛ ООН, реальна кількість випадків загибелі або поранення цивільних осіб є значно вищою, оскільки багато повідомлень із місць, де такі випадки мали місце, як і раніше, потребують додаткового підтвердження, водночас як отримання інформації з деяких місць, де тривають бойові дії, затримується. Це, зокрема стосується таких населених пунктів як Маріуполь (Донецька обл.), Лисичанськ, Попасна і Северодонецьк (Луганська обл.), де, за повідомленнями, зафіксовано численні випадки загибелі або поранення цивільних людей. За підтвердженими даними ООН, загинули 3 933 чоловіки, 2 341 жінка, 270 хлопчиків і 214 дівчаток, тоді як стаять 31 дитини та 1 920 дорослих поки що не вдалося встановити. Серед 14 666 поранених 431 хлопчик і 304 дівчинки, а також 278 дітей, стаять яких поки що не вдалося встановити. Порівняно з даними на 24 квітня загинуло дев'ять дітей і ще 14 було поранено. Якщо раніше зведення УВКПЛ ООН про кількість втрат виходило щодня, а потім

лише в робочі дні, то з липня воно стало щотижневим. У цьому зведенні, як і в попередньому, наведено дані за місяцями. Згідно з ними, кількість загиблих у квітні становила 169 порівняно зі 181 за березень, 141 за лютий, 198 у січні, 206 у грудні та 186 у листопаді. Найбільш смертоносним місяцем, як зазначає ООН, для цивільних осіб залишається березень - мінімум 4094 загиблих. У квітні, згідно з публікацією УВКПЛ, кількість смертей цивільних через війну знизилася до 798, у травні - до 534, у червні - до 426 і в липні - до 379. У перші п'ять днів війни з 24-го до 28 лютого загинуло 362 людини, у серпні - 336, у вересні - 393 і в жовтні - 305. Згідно зі зведенням, у січні 2023 року від зброї вибухової дії з великою зоною ураження загинуло 165 осіб та ще 456 було поранено, тоді як від мін та вибухонебезпечних залишків війни померло четверо та було поранено 4 людей (7% від загальних втрат) [16].

Поряд із цими трагічними подіями та жахливими цифрами, реальні проблеми ще попереду. Цілком справедливо сьогодні вказується на те, що навіть після закінчення активної фази силового конфлікту, його відголоски будуть лунати ще багато років, до речі, не лише на території України, але й на територіях інших держав. Військові дії є потужним детермінантом насильства не лише наближеного в часі, але й віддаленого.

Вже сьогодні більшості громадян України зрозуміло, що по закінченню військової операції, залишиться велика кількість осіб із травмованою психікою, велика кількість осіб, які будуть на межі виживання у складному, скрутному становищі, і сьогодні, на жаль, немає ніяких підстав вважати, що держава буде мати змогу в повному обсязі допомогти їм вирішити власні психологічні та соціально-економічні проблеми.

Ці проблеми вони будуть вирішувати в тому числі власними силами, у такий спосіб, у який їм дозволить совість, фізичні сили та ситуація у країні. Одночасно з цим, у значній частині населення «на руках» залишається зброя, яку вони навряд чи погодяться добровільно здати або зареєструвати. Таким чином, навіть за найоптимістичнішими прогнозами, військові дії

будуть потужним фактором, який буде мати негативний вплив на загальний стан насильницької злочинності, і безпосередньо на рівень умисних вбивств, в Україні в найближчі роки.

При цьому складність ситуації полягає у тому, що наявність великої кількості вогнепальної та холодної зброї, а також вибухових речовин призведе одночасно як до полегшення вчинення нових умисних вбивств особами, які вчинили б їх у майбутньому з великою вірогідністю (зокрема, поширення зброї полегшує до неї доступ, і особи які раніше не мали змоги її отримати будуть її мати на руках), так і до появи дещо нового типу злочинів, які вчинюють особи за певних умов (наприклад, ті, які опинились у складному становищі, або зайнялись вирішенням ряду питань, які не входять до їх компетенції, власноруч тощо).

Відсутність віри в закон, можливості отримання реальної, дійсної допомоги від компетентних, особливо – правоохоронних органів. Реформи, які останнім часом активно проводяться в Україні, окрім загальних позитивних наслідків, несуть із собою і цілу низку проблем. Активне реформування кримінального та кримінального процесуального законодавства вже сьогодні має і окремі негативні наслідки. Не зважаючи на те, що попередній порядок проведення розслідувань та встановлення обставин правопорушень та злочинів не був досконалим, зміна порядку реєстрації заяв та повідомлень громадян про злочини, а також і в деякій мірі зміни у порядку провадження, мають наслідком чергове посилення недовіри до правоохоронних органів та поліції перш за все. У такій ситуації окремі соціальні групи вже не покладаються у вирішенні власних проблем на компетентні органи, а намагаються вирішувати існуючі проблеми власноруч [108, с. 79].

Недовіра до правоохоронних органів та до закону в загальному, абстрактному його вигляді, провокує приріст некорисливої насильницької злочинності загалом. Люди все частіше починають «вирішувати» власні проблеми силоміць, навіть не намагаються звертатись до правоохоронних

органів. При наявності суперечок та непорозуміння із сусідами, знайомими, при наявності різноманітних конфліктних ситуацій, люди вже менш активно звертаються до дільничних інспекторів, не телефонують про факти протиправної поведінки до органів внутрішніх справ.

Характерним прикладом може бути вирок Новоархангельського районного суду Кіровоградської області від 28.01.2011 року: «С. перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, знаходячись у власному домоволодінні, діючи на ґрунті тривалих особистих неприязних стосунків, які виникли з побутових відносин, вчинив сварку зі своєю сусідкою Д. та сином останньої, який на той час перебував у домоволодінні матері.

По закінченню сварки С. діючи умисно, з метою позбавлення життя Д. через тривалі особисті неприязні стосунки, та реалізуючи свій злочинний намір, зайшов до власного будинку, який розташований по сусідству з будинком потерпілої, де взяв власну двохствольну мисливську рушницю «ИЖБ-36» 12 калібру, яку спорядив двома патронами 12 калібру. Після чого С. продовжуючи свої злочинні дії спрямовані на позбавлення життя Д. піднявся на майданчик дерев'яно-залізної конструкції, що розміщений на підвищенні - поруч з вхідними дверима на горище сараю його домоволодіння, з якого здійснив два умисних, прицільних, цілеспрямованих постріли з вказаної рушниці у Д., яка на той час знаходилась біля приміщення кухні на подвір'ї власного домоволодіння, влучивши у останню одним з вказаних пострілів...

...С. в інкримінованому злочині визнав повністю, відмовився давати покази, підтримав показання дані на досудовому слідстві, оголошені в судовому засіданні, відповідно до яких пояснив, що по сусідству з ним проживала Д. зі своїм сином. З даними особами вже близько року у нього склались неприязні відносини, оскільки Д. забрала у нього частину його домоволодіння в кількості одного метру території, відгородившись металевою сіткою. Крім цього, близько десяти років назад він з Д. спільно протягнув труби для водопроводу з вулиці. Одну трубу дав він, а іншу його

брат. Вищевказані труби пролягали через домоволодіння Д., де був встановлений кран, за допомогою якого остання періодично перемикала подачу води. Із-за вказаних причин у нього з Д. та її сином постійно виникали суперечки та сварки...» [35].

В цьому випадку, замість як мінімум декількох варіантів вирішення проблемних ситуацій, С. обрав саме насильницький спосіб, знехтував не тільки судовим позовом, алей звичайним та простим засобом – викликом дільничного інспектора чи чергової групи, крім того, С. не скаржився і на Д. в інші інстанції, наприклад, до прокуратури. Обираючи такий варіант вирішення проблем, винний явно не розраховував на те, що останні будуть вирішені переліченими вище інстанціями та органами. З цього можна зробити хоча і не єдиний, однак, очевидно, достовірний висновок – люди вже не вірять в те, що хтось зможе вирішити їх проблеми (хоча і повинні за законом та професійними обов'язками), а тому, замість звернень у компетентні органи та установи – діють власноруч.

Крім того, вивчення матеріалів кримінальних справ минулих років показує, що у багатьох випадках факти систематичного насильства були відомі як родичам так і працівникам правоохоронних органів, однак останні, чи то в силу «зайнятості», чи то з інших, не встановлених причин своєчасно не вживали заходи, спрямовані на попередження насильства в сім'ї, не проводили профілактичних бесід, а більша частина злочинців, які вчинили вбивство в перший раз, хоча і були «відомі» за місце проживання як сусідам так і працівникам поліції, але не знаходились на обліку.

В даному випадку, систематичне побутове насильство, часто, через неналежну профілактичну роботу працівників правоохоронних органів залишається невідомим, а тому і безкарним. Високий рівень латентності, а через це і майже повної безкарності побутового, сімейного насильства, сьогодні, з кількісного стану вже переходить у якісний.

Спеціальні дослідження, проведені Б.М. Головкіним майже двадцять років тому показали, що сімейно-побутовий конфлікт виступає, наразі,

основною ланкою детермінації тяжких злочинів проти особи, в тому числі й умисних вбивств [54, с. 3]. Нажаль, цей факт хоча і є загальновідомим, однак він позбавлений належної уваги, та відповідно, реагування з боку держави та суспільства в цілому.

Систематичні конфлікти в сімейно-побутовій сфері, на які не чиниться кваліфікований, передбачений законом вплив, в решті решт з тілесних ушкоджень переходять в заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю та посягання на життя. Водночас, слід, на нашу думку, зазначити, що латентність фактів насильства в сімейно-побутовій сфері для правоохоронних органів, ніяким чином не означає їх невідомість оточенню жертви та злочинця. Для судової практики особливо характерні випадки, коли родина проживає спільно в одній квартирі або будівлі (найчастіше це домоволодіння, «приватний сектор») і між родичами та їх знайомими які до них завітають систематично, протягом декількох років виникають не аби які конфлікти, які часто закінчуються бійками, тілесними ушкодженнями, і логічним «фіналом» в решті решт, нажаль, буває смерть окремих учасників конфлікту. Характерним прикладом може бути вирок Татарбунарського районного суду Одеської області від 17.02.2011 року:

«... К., знаходячись в стані сильного алкогольного сп'яніння, взявши з собою 2 літри вина домашнього виготовлення, прийшов додому до батьків своєї дружини С. та М., при цьому, погрожуючи застосуванням фізичного впливу, примушував вживати разом з ним спиртне. Вживши спиртні напої, М. пішла відпочивати в сусідню кімнату, а С. приблизно о 21 годині запропонував К. покинути його будинок. Останній став обурюватися, виражався нецензурною лайкою, між ними на ґрунті особистих неприязних взаємин виникла сварка, в процесі якої С., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, після того, як К. наніс йому удар кулаком в область живота, умисно, з метою вбивства завдав металевою фомкою множинні удари (не менше 25) в область голови та інших частин тіла потерпілому, заподіявши тим самим ушкодження ... , що спричинило за собою смерть К. в результаті

крововиливу під м'які мозкові оболонки та речовину головного мозку... вина С. по справі підтверджується численними показами свідків (зокрема, це дружина та теща К., його тітка Ф., сусіди С. і М. тощо), які одностайно вказують на те, що між батьками дружини С. і М. та К. періодично виникали сварки...» [45].

Проведені нами дослідження дозволяють констатувати, що у 27% найближче оточення жертви точно знало про сімейно-побутові конфлікти, а у 24% випадків, аналіз матеріалів дозволяє припустити, що найбільш близькі до злочинця та жертви особи явно могли здогадатись про поступове загострення суперечностей та переходу кількості насильницьких посягань у якість.

Загальний стан неблагополуччя населення, матеріальної та соціальної сфер значною мірою посилює стан незадоволеності, провокує агресію особи через просту невіру в краще майбутнє або у можливість поліпшення свого соціального та матеріального становища. Рівень доходів населення на сучасному етапі можна визнати як незадовільний. Пори всі спроби влади показати ефективність власної діяльності, як загальний так і індивідуальний рівень доходів залишається низьким, а підвищення рівня заробітних плат та інших виплат пов'язано переважним чином не з економічним добробутом, а з процесами інфляції.

Відсутність віри у краще майбутнє, поліпшення свого становища та подальші перспективи, суттєво звужує сферу особистісних інтересів особи, обмежує її бачення навколишнього світу, що часто закінчується зловживанням спиртними напоями та підвищенням загального рівня агресії на будь-які зовнішні подразники. Названі фактори вкрай негативно впливають саме на сімейно-побутову сферу, неблагополуччя якої безпосередньо пов'язане із детермінацією некорисливої насильницької злочинності.

Сучасні дослідники зауважують на тому, що тривале знаходження більшості населення у стресовій ситуації через різке зниження

матеріального благополуччя, втрати багатьох соціальних благ й інших обставин завдає шкоди психічному та фізичному здоров'ю. Загострюються не лише соматичні, алей психічні захворювання. Частина громадян намагається «уникнути» проблем, вживаючи алкогольні напої та наркотичні засоби. У людини в стані алкогольного та наркотичного сп'яніння «не працюють» стримуючі механізми і вона вчинює злочини, безпосередньо слідуючи власним настановам [103, с. 586].

Несвоєчасне та неналежне виявлення фактів систематичного насильства в сімейно-побутовій сфері. Несвоєчасність отримання інформації та вжиття відповідних попереджувальних заходів в сфері насильства, яке вчинюється на сімейно-побутовому підґрунті суттєво ускладнює процес запобігання та недопущення умисних посягань на життя. Перш за все, слід чітко визначити та наголосити на тому, що за нашими підрахунками, серед усіх жертв умисних вбивств та замахів, не менш як 26% є безпосередньо близькими родичами по відношенню до злочинця. Тобто, приблизно, у кожному четвертому випадку мова йде про «ексцес» побутового насилля, яке з часом з кількісного стану перетворюється у якісний – вбивство або, принаймні, замах на нього.

Достатньо висока кількість вбивств, що вчинюються одним із подружжя або співмешканцем зумовлює і окремий інтерес до визначення конкретних причин і умов, які цьому сприяють. Так, дослідження проведені О.І. Зазимко показали, що вчиненню вбивств такого характеру сприяють: перебування подружжя у незареєстрованому шлюбі, порушення гендерної рівності у сімейних відносинах, особисті якості подружжя, які призводять до психологічної несумісності, стереотипи конфліктного спілкування, гендерні відмінності стратегій подолання життєвих труднощів, непідготовленість до подружнього життя, недостатнє знання подружжям одне одного, низька культура спілкування подружжя, провокуюча поведінка потерпілого [73, с. 11].

З зазначеного можна зробити доволі простий, однак значною мірою

правдивий висновок: до однієї четвертої усіх умисних вбивств та замахів, можна ефективно запобігати силами правоохоронних органів. Відповідно, відсутність на сьогодні такої ефективною запобіжної діяльності становить реальну проблему, та значною мірою обумовлює велику кількість умисних вбивств та замахів на них взагалі.

Позитивним кроком слід визнати прийняття у 2017 році якісно нового Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Нормами Закону визначаються правові і організаційні основи попередження домашнього насильства, органи та установи, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї [130]. Водночас, аналіз матеріалів та судової практики свідчать або про суттєві прорахунки в діяльності органів та осіб, щодо попередження насильства в сім'ї, або про реальну неадекватність правових норм та всього Закону в цілому.

Так, суб'єктом домашнього насильства, відповідно до статті 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», враховуючи дію закону, поширюється незалежно від того, проживають вони разом чи ні на таких фізичних осіб, як: 1) подружжя; 2) колишнє подружжя; 3) наречені; 4) мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя); 5) особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; 6) особи, які мають спільну дитину (дітей); 7) батьки (мати, батько) і дитина (діти); 8) дід (баба) та онук (онука); 9) прадід (прабаба) та правнук (правнучка); 10) вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка); 11) рідні брати і сестри; 12) інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука); 13) діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими; 14) опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням; 15) прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та

прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя [130].

Проблема домашнього насильства є досить дискусійною та багатогранною і має безліч аспектів, серед яких варто виокремити не тільки юридичні, але й соціальні, релігійні, політичні, економічні й тому подібне. Це питання є актуальним у наш час, оскільки Україна бореться не тільки за її суверенітет та територіальну цілісність, але й за права та свободи людини. Останні роки стали підґрунтям для підвищення рівня криміналізації суспільства, через восьмирічну агресію росії, яка набрала обертів повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, як результат відбувалось масове та систематичне порушення фундаментальних прав людини, на що звичайно була болісна реакція громадськості. Тому згідно з динамічним розвитком соціальної, суспільно-політичної та державно-правової дійсності постало питання, щодо удосконалення Кримінального та Кримінально процесуального законодавства України щодо домашнього насильства з урахуванням нового досвіду для України. Принагідно зауважують, що про випадки вчинення домашнього насильства під час воєнного стану було заявлено значною кількістю населення, а саме: Київська область – майже 15%, Дніпропетровська область – близько 15%, м. Київ – 10%, Івано-Франківська область – кількість звернень зросла в тричі (10%), Львівська область – 15%, Закарпаття - 5%, Одеська область – до 10%, Харківська область – 6%. Проте кількість звернень у порівнянні із минулими роками зменшилась, ще пов'язано із латентністю його вчинення, а також окупацією певних регіонів України, що не може не пригнічувати, адже такий вид порушення прав не має замовчуватись навіть під час воєнного стану, адже жертвам набагато складніше вийти із такої стресової ситуації залишившись на одинці із кривдником та захищати власні права [155, с. 16].

Крім того, поряд із тим, що 26% жертв є близькими родичами злочинця, проведене дослідження дозволяє констатувати і той факт, що 27% потерпілих перебували у не менш близьких відносинах із злочинцем,

фактично, були співмешканцями(ками), проте зазначена категорія осіб, хоча і підпадає під профілактичний вплив Закону та діяльність відповідних органів, зокрема, однак на практиці залишається найбільш незахищеною. Це передусім вказує на те, що більш ніж половина умисних вбивств та замахів вчинюються у сімейно-побутовій сфері, яка, однак, належним чином не проробляється, що й детермінує як насильницьку некорисливу злочинність в цілому, так і окрему її частину – умисні вбивства та замаху на них.

У кримінальному законодавстві України (ст. 126-1 КК України) домашнє насильство визначається як систематичне фізичне, психологічне чи економічне насильство стосовно подружжя, чи колишнього подружжя або іншої особи, яке спричиняє у потерпілого фізичні чи психологічні розлади, проблеми зі здоров'ям, непрацездатність, емоційну залежність або зниження якості життя. Аналізуючи конкретне визначення, вважаємо одним із його недоліків те, що воно включає такі об'єктивні ознаки, як системність у складі кримінальних правопорушень, а його тлумачення визначається практикою правоохоронних органів, що своєю чергою не виключає суб'єктивізму та відсутності одноманітності застосування. Окрім цього, законодавці, не розкривають конкретні види домашнього насильства з відсутністю урахування складу кримінального правопорушення, яке має матеріальний характер і містить наслідки, сутність яких важко визначити, але ще важче довести процесуально. Згідно з с. 91-1 КК України обмежувальні заходи кримінально правового характеру мають такі ознаки: 1) підставою її застосування є вчинення суспільно небезпечних дій з ознаками кримінального правопорушення, пов'язаного з насильством у сім'ї, а не складу інших злочинних діянь кримінального або адміністративного правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством; 2) цілю їх використання є гарантування безпеки жертви насильства в сім'ї та її можливого примирення з потерпілим від кримінального правопорушення, пов'язаного з насильством в сім'ї, а також запобігання повторенню таких кримінальних правопорушень на стадії виконання ухваленого судового

рішення; 3) суди кримінальної юрисдикції можуть застосовувати кримінально-правові заходи на строк від одного до трьох місяців, які в разі потреби можуть бути продовжені на інші строки, визначені судом, але не більше як на дванадцять місяців; 4) такі запобіжні заходи можуть бути застосовані судом лише на стадії судового розгляду кримінального провадження, коли суд приймає рішення про покарання чи звільнення від покарання (ст. 374 КК України) або звільнення від кримінальної відповідальності (ст. 284-289 КК України); 5) адресатами їх застосувань є кривдники, засуджені та звільнені від покарання кривдник, а також кривдники, звільнені від кримінальної відповідальності; 6) у разі вчинення військовослужбовцем кримінального правопорушення суб'єктом контролю за виконанням запобіжних заходів є установа пробації або командувач армією [155, с. 19-21].

Неналежний стан охорони громадського порядку в публічних місцях та місцях концентрації «криміногенного елемента». Незважаючи на те, що умисні вбивства та замах на них найчастіше вчинюються за місцем проживання або тимчасового перебування злочинця або жертви, сьогодні, як і у попередні роки, зустрічаються непоодинокі випадки, коли вбивство або замах вчинюється на вулиці або у громадському місці. Можна сказати, що з всього загалу, біля 30 % умисних посягань на життя вчинюються саме на вулиці. Такий значний відсоток посягань не може пояснюватись збігом обставин, і, насправді, у такій тенденції є реальні закономірності, а якщо більш точно – причини та умови. Стара, з точки зору наукової розробленості та свого існування, але й досі актуальна проблема – забезпечення належного стану охорони громадського порядку [127, с. 120].

Характерним прикладом є вирок Компаніївського районного суду Кіровоградської області від 04.03.2011 року: «...00.30 години, Ц., перебуваючи біля магазину «ППБ Белей», на ґрунті неприязних відносин які виникли раптово, затіяв сварку з Х., яка згодом переросла в бійку, в ході якої Ц. наносив численні удари руками та ногами в область голови та тулуба. Під

час чого Ц., вирішив позбавити життя Х. Реалізуючи свій злочинний намір Ц., скориставшись тим, що Х., знаходився на землі в положенні лежачи на лівому боці та намагався підвестись, підійшов до свого автомобіля марки ВАЗ 111930 «Лада Каліна», де з багажного відділення, взявши молоток, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачаючи його суспільно небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, з достатньою силою наніс три удари молотом в життєво важливий орган людини – голову...» [29].

Навіть поверховий аналіз наведеної фабули, яка, до речі, є доволі типовою, показує, що в даному випадку очевидно була цілком реальна можливість уникнути таких небезпечних наслідків та запобігти посяганням.

Водночас, даний вирок фактично засвідчує бездіяльність та байдужість як пересічних громадян, так і правоохоронних органів, якими не було вжито заходів ані для припинення вживання алкогольних напоїв в громадському місці, ані для недопущення насильницьких дій (бійка тривала не одну хвилину, проте міліція прибула на місце пригоди вже після закінченого посягання), а логічним наслідком в цьому випадку стало посягання на життя людини. Останнім часом, особливої актуальності набуває охорона громадського порядку під час проведення політичних заходів, на яких задіяна молодь [173, с. 55].

Очевидно, саме цим можна пояснити той факт, що серед загальної кількості злочинів, що вчинюються у стані алкогольного сп'яніння, значне місце належить злочинам проти життя та здоров'я особи (адже велика їх частка вчинюється саме на побутовому підґрунті). Як підкреслюється у спеціальній літературі, алкоголь негативно впливає на взаємовідносини в сім'ї. Саме в зв'язку з алкоголізмом одного з подружжя на сьогодні розпадається більше 50 % сімей. Алкоголь обумовлює постійні непорозуміння в родині, сварки, бійки, скандали. Від алкоголізму батьків страдають діти, які не отримують належного виховання та досить часто наслідують приклад батьків [161, с. 243].

Тим не менш, не вдаючись до глибокого аналізу зазначеного, достатньо акцентувати увагу на тому, що серед проаналізованих випадків, як вже зазначалось раніше, майже 77% посягань на життя вчинюється у стані сп'яніння, а наявність висновків експертів засвідчують у переважній більшості випадків хронічні синдроми. Наприклад, згідно вироку Сумського районного суду Сумської області від 04.02.2010, підсудний А., якого було засуджено за ч.1 ст.115 КК України з висновку стаціонарної судової психолого-психіатричної експертизи № 72/8181 від 28.09.2010 року, не страждає на хронічні душевні захворювання, недоумства, тимчасовий розлад душевної діяльності або інший хворобливий стан і не страждав на такі під час вчинення ним злочину, а виявляє ознаки розладу психіки та поведінки в наслідок вживання алкоголю, синдром залежності, на даний час утримання (хронічний алкоголізм 2 ступеню) і виявляв такі в період скоєння ним злочину, коли перебував у стані простого алкогольного сп'яніння, міг усвідомлювати свої дії та керувати ними [43].

Водночас, згідно матеріалів справи, А. не перебував (!) на обліку ані у лікаря нарколога, ані у лікаря психіатра, і таких «прикладів» на практиці, нажаль, існує велика кількість. Зазначене свідчить про те, що реальна кількість осіб, які потерпають від алкоголю, систематично вживають спиртні напої – набагато більша, аніж це відображено у відповідній звітності.

Слід погодитись з О.О. Кашкаровим та О.Б. Шигоніним, які зазначають у свої дослідженнях про те, що алкоголізм та наркоманія впливають не тільки на фізіологічний, але й на психічний стан людини, а також негативним чином впливають на орієнтацію особистості в суспільстві. Особи, що страждають даними захворюваннями, утворюють групу кримінального ризику, оскільки підвищена агресивність, знижений поріг самокритики і розширення кола дозволеного, що супроводжують алкоголізм і наркоманію, не обов'язково, але з великим ступенем імовірності штовхають людину до порушення закону [81, с.454].

Аналіз кримінальних справ минулих років, по фактам умисних

вбивств та замахів на них показує, що у великій кількості випадків, саме віктимна поведінка жертв стає причиною або умовою вчинення злочину. Не менш як у 65% випадків саме жертва спровокувала злочинця на посягання. З огляду на це, віктимна поведінка жертв умисних вбивств стає реальною причиною, яка останнім часом все більше детермінує значну кількість злочинних посягань не лише проти життя, але й проти здоров'я особи, а відтак віктимна поведінка жертв все більш проникає та укорінюється в причинному комплексі некорисливої насильницької злочинності [127, с. 120].

Враховуючи на зазначене, сьогодні існує реальна необхідність здійснення комплексної віктимологічної профілактики, особлива актуальність якої простежується у сфері некорисливої насильницької злочинності, зокрема, у сфері умисних вбивств та замахів на них.

Висновки до першого розділу

Визначено основні кримінологічні показники умисних посягань на життя людини.

Констатовано, що дослідження сучасних особливостей умисних посягань на життя людини можливе шляхом з аналізу статистичної інформації, яка відображає стан цього виду злочинності, його динаміку, географію, тощо. З урахуванням того, що такий злочин як умисне вбивство, нажаль, відомий людству ще з прадавніх часів, наразі існує можливість дослідити статистичні показники за тривалий період часу, а це, в свою чергу, надає реальну можливість відстежити ті зміни, які відбувались протягом різних проміжків часу та були зумовлені різними чинниками, а також визначити сучасні тенденції у цій сфері.

Якщо на кінець 2001 року було зареєстровано 4571 умисне вбивство або замах, то у 2002 – вже 4296, у 2003 – 3875, у 2004 – вже 3788, у 2005 – 3315, у 2006 – 3220, у 2007 – 2906, у 2008 – 2707, у 2009 – 2478, у 2010 – 2356, у 2011 – 2267, у 2012 – 2179 умисних вбивств. У 2013 році, за офіційними даними Генеральної прокуратури України, було зареєстровано 5792 кримінальних правопорушень за ст. 115 КК України, а на липень 2014 року – вже 6898. Такі показники без належного їх осмислення можуть прямо шокувати, адже за нескладними підрахунками, у порівнянні до 2012 року, можна констатувати збільшення кількості умисних вбивств у 2013 році майже втричі.

Згідно із статистичними даними, протягом 2006-2012 років в Україні реєструвалося приблизно 3 тис. умисних вбивств, що становило коефіцієнт 6-7 кримінальних смертей на 100 тис. населення. У 2013 році зареєстровано 5792 умисних вбивств, у 2014 – 11018, у 2015 – 8045, у 2016 – 6621, у 2017 – 5056, у 2018 – 5578, у 2019 – 5468, у 2020 – 3817, у 2021 – 3212, у 2022 – 21460, за 3 місяці 2023 року – 10298. У 2014 році рівень кримінальних смертей на 100 тис. населення становив майже 28, у 2021 – приблизно 9.

Питома вага досліджуваних злочинів у загальній структурі злочинності починаючи з 2001 року не перевищує 1%, а з урахуванням збільшення загальної кількості злочинів та зменшення кількості умисних вбивств та замахів, питома вага тяжіє до 0,5%, станом на 2023 рік – приблизно 5 %.

Розкриваючи проблематику стану та динаміки умисних посягань на життя людини, треба звернути увагу і на географію поширення таких злочинів. Вивчення кількості вчинених у різних областях України умисних вбивств та замахів, починаючи з 2005 року показує, що існують окремі особливості їх територіального розподілу.

Аналіз статистичної інформації дозволяє стверджувати, що 15-16% випадків усіх умисних посягань на життя людини вчинюється на території Донецької області, 8-10% на території Дніпропетровської області, 7-9% на території Харківської та Одеської областей, від 5-7% на території Запорізької області, до 5-6% на території АР Крим та Київської області. У інших областях України вчинюється значно менше таких злочинів, ніж у перелічених вище.

Разом з тим, дослідження питокої ваги умисних вбивств та замахів у кожній області показує, що останні 7-8 років відбувається «перерозподіл» кількості вчинюваних злочинів такого типу на території України. Так, якщо у 2006-2008 роках на території Донецької області вчинювалось близько 18% усіх умисних вбивств та замахів вчинених в Україні, то на кінець 2012 року, цей показник дорівнював 14%, станом на сьогодні – 20 %. Збільшення кількості умисних посягань на життя людини в інших областях зумовлено також переміщення значної частини населення з тимчасово окупованих територій.

Впродовж 1992–2019 рр. динаміка умисних убивств (ст.ст. 115-118 КК України) мала суперечливий характер, адже періоди спаду неодноразово змінювались періодами зростання їх рівня. Відносно сприятлива у 2000–2012 рр. динаміка умисних вбивств, змінилась стрімким зростанням

абсолютних вимірів у 2013–2014 рр. За останні 29 років найвищий рівень умисних вбивств зафіксовано у 2013–2019 рр. Враховуючи відсутність офіційних статистичних даних з тимчасово окупованих територій Донецької, Луганської областей, Автономної Республіки Крим, а також латентність вбивств, пов'язану із військовими діями, можна припустити що їх кількість є значно вищою. Найвищий рівень облікованих умисних вбивств було зафіксовано у 2014 р. (11 532), а найнижчий – у 2010 (2 356). Питома вага умисних вбивств (у середньому) у структурі злочинності у 90-ті роки становила 0,8%, у 2000-ні роки – 0,7%, з 2013 р. – 1,3%. У структурі умисних вбивств близько 85% складають прості умисні вбивства, третина яких вчиняється на ґрунті ревнощів, помсти, сварки та з інших побутових причин. У структурі кваліфікованих умисних вбивств переважають умисні вбивства з корисливих мотивів та двох і більше осіб, вчинені за попередньою змовою групою осіб. Практично відсутні у структурі кваліфікованих умисних вбивств вбивства заручника або викраденої людини (частка – 0,3 %) та умисні вбивства з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. Серед привілейованих умисних вбивств більшу половину становлять вбивства, передбачені ст. 118 КК України. Рівень дітовбивств поступово знижується. Якщо у 90-ті роки реєструвалось у середньому щорічно 33 таких вбивства, то останні сім років лише 13 [145, с. 276].

Визначено основні причини та умови умисних посягань на життя людини, особливо у контексті російсько-української війни.

Підтримано точку зору вітчизняних кримінологів (Б.М. Головкін, В.В. Голіна, О.М. Джужа) стосовно того, що розглядувані детермінанти залежать від набору криміногенних явищ, а також структури і процесів, що лежать в основі міжособистісних криміногенних конфліктів, а через це, на підставі названих критеріїв виділено чотири групи умисних посягань на життя людини: 1) сімейно-побутові; 2) ситуаційні; 3) ті, що заздалегідь плануються; 4) патологічні; додано ті, що зумовлені військовим конфліктом. При чому для кожної групи характерним є наявність особливостей

причинно-наслідкового комплексу.

Констатовано, що багатократне зростання умисних посягань на життя людини в Україні зумовлене в основному російською військовою агресією, проте проблеми у цій сфері можуть мати довготривалі наслідки. Навіть після перемоги Української держави над ворогом, відголоски війни будуть детермінувати умисні посягання на життя людини ще багато років не лише на території України, але й на територіях інших держав. Військові дії є потужним детермінантом насильства не лише наближеного в часі, але й віддаленого.

Вже сьогодні більшості громадян України зрозуміло, що після перемоги залишиться велика кількість осіб із травмованою психікою, велика кількість осіб, які будуть на межі виживання у складному, скрутному становищі, і вже сьогодні слід вживати заходи з тим, щоби держава мала змогу в повному обсязі допомогти їм вирішити власні психологічні та соціально-економічні проблеми.

Окремим криміногенним фактором умисних посягань на життя людини визнано несвоєчасне та неналежне виявлення фактів систематичного насильства в сімейно-побутовій сфері. Несвоєчасність отримання інформації та вжиття відповідних попереджувальних заходів в сфері насильства, яке вчинюється на сімейно-побутовому підґрунті суттєво ускладнює процес запобігання та недопущення умисних посягань на життя. Перш за все, слід чітко визначити та наголосити на тому, що за результати проведеного дослідження, серед усіх жертв умисних вбивств та замахів, не менш як 26% є безпосередньо близькими родичами по відношенню до злочинця. Тобто, приблизно, у кожному четвертому випадку мова йде про «ексцес» побутового насильства, яке з часом з кількісного стану перетворюється у якісний – вбивство або, принаймні, замах на нього.

Встановлено, що майже 77% посягань на життя людини вчинюється у стані сп'яніння, а наявність висновків експертів засвідчують у переважній більшості випадків хронічні синдроми. Більше половини досліджуваних

злочинів спровоковані жертвами, що актуалізує віктимологічну профілактику.

РОЗДІЛ 2

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ТА ЖЕРТВИ УМИСНИХ ПОСЯГАНЬ НА ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

2.1. Особа, яка вчиняє умисні посягання на життя людини

Доволі часто, у науковій літературі, акцентується увага на тому, що велике значення для запобігання злочинів має вивчення особи, а ще більш точно – особистості злочинця, що їх вчинює. Таке твердження безсумнівно є правильним, а тому досліджуючи умисні вбивства та замаху на них, вкрай важливо розуміти, які особи їх вчинюють. Безумовно, обходячи це питання стороною, будь-яке кримінологічне дослідження приречене на невдачу, адже без розуміння сутнісних ознак зазначеної вище категорії осіб, неможливо розробити, навіть на теоретичному рівні, хоча б яку-небудь модель запобігання цим негативним проявам. Тим більше, неможливо вжити дієвих заходів і на практиці [83, с. 36].

С.Ф. Денисов цілком слушно вважає, що вивчення особи злочинця є однією з центральних проблем, що має теоретичне і практичне значення. Достатньо розвинуті теорії про особу, її сутність та основні властивості висувалися ще за античних часів Аристотелем, Платоном і Сократом. У період Ренесансу багатогранність особи осмислювалась з позицій її позитивних та негативних рис, робилися спроби відійти від поняття божественності й розглянути сутність особи у взаємодії із соціальними умовами. На кінець XVIII – початок XIX ст. почали з'являтися роботи, які тим чи іншим чином описували особу злочинця. І. Бентам одним із перших спробував розробити ідеальну модель злочинця та вказати на механізм формування емоційної сфери криміногенної особи. Протягом XIX ст. та першої половини XX ст. особа розглядалася у співвідношенні біологічного, соціального й типології, зокрема в загальновідомих теоріях Ч. Ломброзо, З. Фрейда, Д. Дриля та ін. Пізніше – з розповсюдженням ідей детермінізму у

кримінології – виникла низка питань, що розкривали не лише основні детермінанти злочинності, а й особливості злочинної поведінки, які залежать від сутності людини, властивостей особи та її мотивації. На основі таких досліджень робились наукові розробки механізму злочинної поведінки особи, вказувались напрямки й основні заходи протидії певним видам злочинів. Загалом учені дійшли висновку, що успішна боротьба із злочинністю є неможливою без урахування особистісного фактора. Незважаючи на численні наукові дослідження, багатовекторність проблем, що стосуються особи злочинця, її характеристики й особливостей залежно від виду того чи іншого вчиненого злочину, передбачають подальший науковий пошук, у тому числі розробку загального розуміння поняття особи злочинця у сучасній кримінологічній науці України [62, с. 152].

Для теорії кримінології важливо розробити поняття «особа злочинця», здійснити структурний аналіз контингенту злочинців і надати їх характеристику, провести класифікацію і типологію злочинців, з'ясувати причини і механізм становлення людей на шлях вчинення злочинів та подальше заняття систематичною злочинною діяльністю. Крім того, наукову цінність представляють нові кримінологічні теорії, що пояснюють закономірності становлення людей злочинцями. Прикладний аспект дослідження особи злочинця полягає у визначенні експериментально-досвідним шляхом індивідуальних якостей, властивостей, психічних станів осіб, які вчинили конкретні злочини, що мають детермінуюче значення і впливають на особливості їх злочинної поведінки в умовах конкретної життєвої ситуації. Крім того, значний практичний інтерес представляє прогнозування індивідуальної злочинної поведінки, розроблення ефективних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, пошук нових методів та заходів запобігання вчиненню конкретних злочинів. Зазначимо, що теоретичний і практичний аспекти дослідження особи злочинця тісно взаємопов'язані, доповнюють один одного. У кримінології досі не вироблено єдиного підходу до розуміння одного із основних понять,

яким є особа злочинця. Розроблене ще за радянських часів вчення про особу злочинця значною мірою застаріло, не відповідає сучасним науковим уявленням і міжнародним стандартам прав людини. Відтак, нівелюється його прикладне значення. На загальнотеоретичному рівні є сенс використовувати поняття «особа злочинця». Воно охоплює сукупність усіх ознак і властивостей (демографічних, біосоціальних, психофізіологічних, морально-психологічних, кримінально-правових та ін.), що усебічно характеризують злочинця, як члена суспільства і суб'єкта протиправної поведінки. На відміну від цього, поняття особистість злочинця відображає його соціальну властивість, внутрішній світ і виражається в індивідуально-психологічних ознаках, що обумовлюють мотивацію та спрямованість злочинної поведінки. Указані ознаки не можна дослідити методом спостереження. Потрібно спиратися на офіційні документи (висновки експертів, характеристики), а також на результати спеціальних психологічних досліджень, що дозволяють встановити і розкрити індивідуальнопсихологічні риси, ознаки і властивості злочинців, охарактеризувати потрібнісно-мотиваційну, емоційно-вольову, ціннісно-нормативну сфери особистості. Отже, на рівні кримінологічної теорії доцільно використовувати поняття «особа злочинця», що позначає увесь контингент злочинців, охоплює їх характеристику, тоді як поняття «особистість злочинця» застосовується на рівні окремих категорій злочинців, наприклад: «особистість кіберзлочинця», «особистість домашнього кривдника», «особистість корупціонера», «особистість терориста», а також на індивідуальному рівні, зокрема, «особистість крадія», «особистість маніяка», «особистість шахрая», «особистість гвалтівника» і так далі [55, с. 34-35].

А.П. Закалюк зазначав, що не можна назвати злочинцем особу та характеризувати її як особу злочинця до того, як у встановленому законом порядку не буде визнано вчинення нею злочину. Сукупність соціально-типових ознак, що відрізняють особу злочинця від інших типів

особи, не з'являється відразу, після чи під час вчинення злочину, тим більше - після вироку суду. Ці ознаки накопичуються поступово, тривалий час, коли кількісні показники негативних рис перетворюються у нові негативні якості, що набувають суспільної небезпечності, зумовлюють криміногенну мотивацію і у певний момент реалізуються у вчиненні злочину [75, с. 239].

С.Ф. Денисов вважає, що особа злочинця це – сукупність суттєвих та усталених соціальних властивостей та ознак і соціально значущих біопсихічних особливостей індивіду, які, об'єктивно реалізуючись у конкретному злочині, надають вчиненому діянню характер суспільної небезпеки, а винному – властивість суспільної небезпечності, у зв'язку з чим особа притягається до кримінальної відповідальності, передбаченої кримінальним законом [62, с. 157].

Разом із тим, В.В. Шаблистий зазначає, що у ХХІ ст. потрібно здійснити хоча б спробу переосмислення радянської спадщини у частині визначення злочину як ключового поняття системи права будь-якої країни. У першу чергу це стосується такої його ознаки, як суспільна небезпека, оскільки, як зазначалося вище, у випадку вчинення злочину порушуються передусім інтереси конкретної людини, а вже потім суспільства, держави чи. На його думку, це можливо за умови відмови від використання категорії «суспільна небезпека», яка, у разі прийняття Кодексу України про кримінальні проступки, повністю втратить своє вирішальне значення у розмежуванні злочину та правопорушення. У випадку його залишення злочинам буде притаманний високий або значний рівень суспільної небезпеки, проступкам – менш високий, а правопорушенням – низький. Встановлення цього рівня по деяких видах злочинів може стати нездійсненим завданням. Використання у КК України 2001 р. такої категорії, як суспільна небезпека (небезпечність) при характеристиці злочину, діяння, посягання, наслідку, особи злочинця, психічно хворого, способу вчинення злочину є скоріше даниною традиціям, які не є безспірними, а дискусію про їх оновлення можна вважати відкритою або

розпочатою. Про це свідчить той факт, що на перших роках побудови радянської держави будь-яке діяння, що загрожувало не людині, а радянському ладу, тобто державі, вважалося суспільно небезпечним та злочинним. Вбачається, що саме звідси бере початок застосування кримінального закону за аналогією. Про безпеку для окремо взятої людини мови і бути не могло, на відміну від кримінальних законів ХІХ ст. Саме тому ознака «суспільна безпека» злочину не може мати місце в державі, у якій людину проголошено найвищою соціальною цінністю. Розглядувана категорія є штучно створеним рудиментом радянської правової системи, що, можливо, підлягає заміні на безпеку людини, суспільства, держави та людства. Саме це наукове положення вноситься на розсуд представників кримінально-правової науки. У зв'язку із цим пропонуємо повернутися до прогресивних ідей кримінально-правової науки та кримінального законодавства дореволюційних часів, оскільки вони злочином вважали діяння, яке посягає на безпеку чи права людини. Суспільна безпека злочину була актуальною для держави, головною цінністю у якій майже століття була вона сама. Україна за часи незалежності лише на найвищому рівні проголосила своєю цінністю людину, чого у кримінальному законі на прикладі поняття «злочин» (яке є центральним у будь-якій правовій системі) наразі не спостерігається [165, с. 119-120].

З урахуванням наведених точок зору та важливого застереження щодо поступового формування конкретних ознак особи злочинця у достатньо тривалому проміжку часу, слід розглянути найбільш характерні з них по відношенню до осіб, які вчинили умисне вбивство або замах на нього [81, с. 248].

В.С. Батиргареева ще у 2009 році встановила, що по 85% відсоткам такої категорії справ злочинці саме особи чоловічої статі. Тим не менш, поряд із іншими видами злочинності, а якщо більш правильно казати – засудженими за іншими статтями Кримінального кодексу, вагому частку злочинців, що посягали на життя людини, складають жінки. За нашими

підрахунками приблизно 15% винних осіб по даній категорії справ – жінки. Таку особливість не можна оминати увагою, адже, наприклад, для рецидивної злочинності, такий показник не перевищує 5,7 – 6% [7, с. 224].

Така особливість може мати значення для розроблення системи заходів запобігання таким злочинам, адже необхідно враховувати окремі відмінності у психіці, логіці та поведінці жінок та чоловіків. Застосування окремих запобіжних заходів в цьому випадку повинно корегуватись. Так, наприклад, якщо для жінки, стимулювання та заохочення до створення повноцінної сім'ї, турботи про дітей може мати відчутний запобіжний ефект, то для чоловіка, за певних обставин – ні, а в окремих випадках – навпаки призведе до вчинення окремого насильницького злочину. Переважна більшість осіб, які вчинили вбивство або замах – дорослі, таких за даними офіційної статистики МВС України – 86%. В свою чергу, неповнолітніх – 14%. Більша половина з дорослих осіб – особи до 30 років (54%) [81, с. 249].

Важливим елементом, що здатний певною мірою охарактеризувати осіб, які вчинюють посягання на життя, є рівень освіти особи. У побуті, зазвичай поширена точка зору (можливо, це пов'язано із тим, що в багатьох кінострічках та передачах факти висвітлюються саме у такій площині) стосовно того, що особи, які вчинюють насильницькі злочини, в тому числі і вбивства, або взагалі не мають освіти, або в кращому випадку закінчили школу, чи певну кількість класів. Проведені нами дослідження можуть певною мірою спростувати таку точку зору. Так, серед осіб, що вчинили умисне вбивство або замах на нього, лише 7% були фактично без освіти (будь-якої), 19% злочинців на момент вчинення замаху або вбивства мали базову освіту, тобто закінчили школу. Для переважної більшості осіб, які вчинюють умисне вбивство або замах на нього, характерним є наявність середньої спеціальної освіти, що у відсотковому показнику дорівнює 59%. Наявність вищої освіти для вбивць – скоріше виключення, адже лише 6% винних осіб мали таку на момент вчинення злочину. Наведені вище результати свідчать про те, що для «середньостатистичного» вбивці цілком

природним є наявність середньої спеціальної освіти, та помірний рівень інтелектуального розвитку. В той же час, відсутність освіти та навпаки наявність вищої – майже не характерні для осіб, які вчинюють умисні вбивства та замах на них. Це пов'язано із тим, що такі особи в силу окремих особливостей, які їм притаманні, з набагато меншою вірогідністю можуть потрапити у ситуацію, розв'язкою якої стане смерть однієї із сторін [81, с. 250].

Наявність або відсутність вищої освіти також впливає на стан та динаміку найнебезпечніших посягань на життя людини. Це пояснюється таким.

Окрім зазначеного вище, особи із вищою освітою, очевидно, в силу розумових здібностей, та дотримання певних моральних та правових норм, більш здатні уникати конфліктних ситуацій, більш виважено ставляться до своїх «опонентів», найчастіше, уникають невідомих компаній, здатні контролювати свою поведінку на більш високому рівні та при виборі способу розв'язання складних життєвих ситуацій, найчастіше обирають шлях, який не пов'язаний із позбавленням життя. У значній кількості проаналізованих ситуацій, особи з вищою освітою та високим рівнем інтелектуального розвитку вчинюють умисне вбивство або замах на нього у випадках, коли перебувають у стані емоційного збудження, афекту, які викликані складними ситуаціями, або у випадках, коли заздалегідь спланували вчинення названого злочину. Це, в свою чергу, звісно не надає права в усіх «замовних» чи заздалегідь спланованих убивствах звинувачувати (або шукати за підозрою, якщо вбивство не розкрито) лише осіб із вищою освітою, а у випадках так званих «побутових» вбивств – не підозрювати. Тим не менш, серед названих вище прикладів, на практиці виокремлюються реальні закономірності [81, с. 251].

Звичайно, всі ми знаємо із різних джерел про особисту неприязнь як мотив учинення різних насильницьких посягань у сімейно-побутовій сфері. Виявляється, це також простежується і на найнебезпечніших посяганнях на

життя людини.

Існують певні закономірності щодо сімейного стану особи злочинця, яка вчиняє умисні вбивства або замах на них. Переважна більшість осіб не одружена – 56%. Поряд із цим, доволі велика частка осіб, які притягались до кримінальної відповідальності – 23% на момент вчинення злочину перебували у шлюбних відносинах, приблизно 15% були офіційно розлучені, і лише у 5% випадків злочини вчинювались вдовцем чи вдовою. Не зважаючи на те, що більш ніж половина була офіційно не одружена, на практиці часто зустрічаються випадки, коли винна особа була одружена або мешкала із співмешканцем (співмешканкою), однак після тривалих конфліктів – розлучалась або припиняла спільне проживання [81, с. 252].

Тому певна частка з осіб, що потрапляють групу «не одружених» насправді проживали або цивільним шлюбом, або розійшлись, та не бажають викривати цей факт. Зазначена обставина має принципово важливе значення саме для запобігання умисним вбивствам та замахам на них, адже відомі численні випадки, коли при повторній (навіть вже на не офіційному рівні - шлюбу) «спробі» проживання, як раз і трапляється вбивство або замах на нього. Зрозуміло, що належне контролювання таких випадків, коли особи розлучаються через насильство в сім'ї, а потім знову сходяться – становить інтерес з огляду на великий запобіжний потенціал, який можуть реалізувати компетентні органи [111, с. 107].

Сімейний стан особи перебуває у зв'язку із ще однією ознакою – наявністю дітей. Не зважаючи на те, що такі відомості можуть бути розцінені окремими науковцями як «не суттєві», насправді, останні деякою мірою характеризують особу злочинця. За нашими підрахунками, у переважної більшості злочинців, а це, зокрема, 67% - дітей немає. Відповідно 33% мали у складі родини дітей, на момент вчинення вбивства або замаху. Серед названих, найбільш поширеною є наявність однієї дитини в родині – це понад 81% випадків. В той же час у 15% випадків у злочинця було двоє дітей, а 4% більше двох. Практична цінність цих відомостей про особу

злочинця полягає у тому, що в тих випадках, коли мова йде про винну особу жіночої статі яка вчинила вбивство або замах на нього, найчастіше мова йде про особу жіночої статі, яка дітей не має взагалі, в більш рідких випадках, має одну дитину, і майже ніколи двох і тим паче більше – тобто такі випадки є непоширеними. Це свідчить передусім про потужний запобіжний потенціал (при чому і для інших злочинів також) який закладається у свідомість жінки із народженням дитини, а тим більше – декількох. Нажаль, наведене вище – зовсім не характерно для чоловіків. Нам не вдалось виявити таких закономірностей, проте у наявності – зовсім інші [81, с. 253].

Як не дивно, наявність дитини у сім'ї іноді зовсім нетипово впливає на чоловіків при вчиненні ним найнебезпечніших посягань на життя людини.

Злободенність проблеми насильницьких злочинів, особливо проти життя людини свідчить про майже зворотній ефект наявності дитини в родині для окремої категорії осіб. Для осіб чоловічої статі, які не працевлаштовані, не займаються соціально-корисною діяльністю, часто зловживають спиртним, наявність дитини в родині – скоріше тягар, ніж фактор стримування. Наявність дитини в таких сім'ях до повноліття або більш точно, до моменту окремого проживання дітей та батьків – навпаки каталізує (суттєво збільшує вірогідність) і без того «плідне» підґрунтя до вбивства або замаху, адже дитина в такому випадку є «проміжним ланцюгом» між сварками батьків, та з'ясуванням стосунків з точки зору того, хто і що повинен робити, забезпечувати родину її існування тощо. Тому у таких випадках для особи, яка, наприклад, зловживає спиртними напоями, доволі поширене «рішення» у стані сп'яніння, раптово через розлючення – ліквідувати фізично, тобто просто вбити «подразник», а саме - особу, яка постійно виказує неподобство та неповагу. При чому після цього, більшість осіб насправді розкаюються у вчиненому, не розуміють чому так трапилось, однак при вбивстві іншої людини, відшкодувати шкоду (повернути до життя), нажаль, вже неможливо [81, с. 254].

Окрему категорію «непрацюючих» складають пенсіонери. Таку ознаку

пропонуємо виділяти спільно, через те, що сьогодні, в часи реформування та складного економічного та соціального періоду, велика частина пенсіонерів займаються навіть після виходу на пенсію трудовою діяльністю, а тому пропонуємо не розмежовувати ці категорії а співвідносити. Вивчення кримінальних справ минулих років показує, що існує майже «прірва» між тими пенсіонерами, які свого часу працювали, вели нормальний спосіб життя та намагаються працювати й далі, та між тими, хто більшість життя систематично не працював, або працював на важкому виробництві, а по виходу на пенсію припинив будь-яку трудову діяльність. Такі особи часто починають зловживати спиртними напоями, що й призводить до негативних наслідків кримінального характеру. Велика кількість вироків за ч.1 ст.115 КК України виноситься саме до таких осіб – пенсіонерів. Тому, ми відстоюємо точку зору, згідно з якою, потенційні вбивці – це особи, які переважним чином не працюють, безвідносно до того чи є вони пенсіонерами чи ні.

Кримінологічний аналіз кількісних та якісних показників умисних вбивств та тяжких тілесних ушкоджень, учинених особами похилого віку, показав:

1) протягом 2013–2018 рр. рівень умисних вбивств є нестійким з помітним зростанням у 2018 р., рівень тяжких тілесних ушкоджень на протязі цих років стабільно зростає;

2) невисоку питому вагу аналізованих злочинів у загальній структурі умисних вбивств та тяжких тілесних ушкоджень, що пояснюється фізичною нездатністю доведення умислу на вчинення вказаних злочинів до кінця через хворобу, нестачу фізичних сил та ін.; низькою тривалістю життя колишніх злочинців; більшою розсудливістю і обережністю осіб старшого віку; зростанням з віком релігійності, намаганням дотримуватися релігійних норм і правил;

3) одноособовий характер вчинення 180 досліджуваних злочинів;

4) заздалегідь не обміркований умисел, майже в усіх умисних вбивствах (96,25%) та в усіх тяжких тілесних ушкодженнях (100%) умисел

на вчинення злочину виник раптово, були відсутні їх планування, ретельна підготовка;

5) серед мотивів переважання «раптово виниклих особистих неприязних стосунків»;

6) концентрацію цих злочинів у селах та селищах міського типу, що зумовлюється, зокрема: більш низьким рівнем освіти і культури населення (особливо культури у взаємовідносинах з оточуючими, невмінням вирішувати конфлікти не інакше, як за допомогою сили), недосконалістю основних сфер життєдіяльності, відсутністю роботи, бідністю та масовою алкоголізацією населення, монотонністю життя, самотністю (діти та внуки від'їжджають у місто) та ін.

7) вчинення більшості злочинів у будинках/квартирах потерпілих або злочинців після спільного розпиття алкогольних напоїв та виникнення на цьому ґрунті сварок та бійок;

8) поширеність у сімейно-побутовій сфері;

9) знаряддям учинення злочинів були підручні предмети та предмети господарсько-побутового призначення;

10) притаманність найнижчого рівня латентності серед усіх тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи [139, с. 179-180].

Важливою ознакою, яка характеризує особу злочинця для будь-якого виду злочинної діяльності є наявність або відсутність у неї судимостей. Суттєвою вона є і при дослідженні осіб, які вчинюють умисні вбивства або замах на них. Основною тенденцією, яку можна простежити у цій площині є те, що більшість злочинців до цього не притягались до кримінальної відповідальності. У відсотковому вигляді, кількість взагалі ніколи не судимих осіб серед названих становить біля 60%. Зрозуміло, що інші - 40% вже притягались до кримінальної відповідальності, і такий показник є доволі вагомим. З числа тих, хто притягався до кримінальної відповідальності – 17% були раніше судимі, однак на момент вчинення умисного вбивства або замаху, в силу ст.89 КК України вважались такими, що не мають судимості.

Останні 23% винних осіб на момент вчинення умисного вбивства або замаху мали судимість [83, с. 247].

Цікавим є той факт, що при більш детальному вивченні судимостей зазначеної категорії осіб, можна виявити окремі закономірності. Так, зокрема, як би це не здавалося дивним, такі особи найчастіше мають судимість не за насильницькі злочини, і тим паче не за умисні вбивства та тілесні ушкодження, а за окремі злочини проти власності. Безумовну першість, серед загального масиву судимостей, посідає крадіжка, за яку, серед раніше засуджених винних у вбивстві або замаху осіб було засуджено більш ніж 52%, при чому більшість з них мали по дві, а в окремих випадках і по три судимості за цей злочин [83, с. 247].

Друге місце серед наявних судимостей посідають злочини проти здоров'я, це зокрема, різні види тілесних ушкоджень, переважно середньої тяжкості та тяжких – більш ніж 21% випадків. Серед інших злочинів, за які було засуджено осіб, що в подальшому вчинили вбивство або замах та мали судимість, слід назвати хуліганство – 8%, грабежі та розбої – 7-8%, зґвалтування, вимагання, злочини пов'язані із незаконним обігом наркотичних засобів – по 1% на кожен вид злочину. Стосовно наявності судимостей саме за злочини проти власності у осіб, що в подальшому вчинили вбивство або замах, на нашу думку, можна знайти ряд логічних пояснень. В наведеному вище факті, приховується дуже важливий аспект запобігання даному виду найнебезпечнішої злочинної діяльності – умисним вбивствам [83, с. 247].

Наявність судимості за злочин проти власності, а саме – за вчинення крадіжки, свідчить передусім не про насильницький «характер» особи, а про корисливий. Таємниця криється в тому, що такі особи після відбування покарання за крадіжку, тим паче і за декілька крадіжок, остаточно припиняють спроби зайняття, будь-якою соціально-корисною діяльністю, не працюють, більш ніж у 80% випадків починають зловживати спиртними напоями, що врешті рещт призводить до остаточної соціальної та моральної

деградації, розв'язанням якої є вчинення більш тяжкого злочину. З цього можна зробити висновок про те, що особи які відбули покарання за крадіжку, повинні в обов'язковому порядку в незалежності від їх «характеристики» підлягати запобіжному впливу [83, с. 247].

Звичайно, це дещо дисонує із загальним уявленням про професійних крадіїв, які ніколи не вчиняють насильницьких злочинів. Тут мова йде про зовсім іншу категорію злочинців, для яких будь-яке покарання за крадіжку є своєрідним стимулом для вивчення більш тяжких злочинів.

Аналізуючи особливості способу життя особи злочинця, необхідно наголосити і на окремих відхиленнях, які, на нашу думку, однозначно свідчать про підвищену криміногенність особи. Приблизно у 16-17% випадків, особа злочинця, яка вчиняє умисні вбивства або замаху характеризується наявністю низки явно негативних рис способу існування. Серед вивчених випадків, у 14% випадків простежується явне, систематичне, таке що знайшло відображення навіть у вироку суду, зловживання спиртними напоями. Тобто винні особи не лише час від часу, зловживають спиртними напоями, а в загалі фактично кожного дня перебувають у стані алкогольного сп'яніння з нетривалими перервами. Такий стан, ясно, не сприяє цивілізованому вирішенню справ у сварці. Часом, відомі випадки, коли винні особи настільки зловживали, що починали бачити речі, які залишались непомітними для інших присутніх – змії, чортів тощо [83, с. 248]. Так, наприклад у справі № 1-31/11, яка розглядалась Кіровським районним судом м.Дніпропетровська, О. пояснив:

«... Що протягом доби 27.09.07 р він разом з потерпілим К. випили десять (!) або більш пляшок горілки ... перебуваючи в стані сильного алкогольного сп'яніння, О. заснув на бетонній огорожі сходів біля будинку № 114 по вул. Флотської в м.Дніпропетровську. І в цей час йому привиділося бачення у вигляді чорта (!) з палаючими очима. Він вирішив вбити цього чорта, але насправді вбив свого знайомого К., який знаходився поряд з ним ...».

Слід зауважити, що по даній справі О. давав Різні свідчення, намагався виправдатись, однак згідно висновку експерта, О. «... в період інкримінованого йому діяння, і в даний час (мається на увазі годину судового засідання), хронічним душевним захворюванням не страждав і не страждає; виявляв раніше і виявляє в даний час психічні та поведінкові розлади внаслідок вживання алкоголю, синдром залежності ... » [25].

Тобто на практиці, цілком реальні випадки, коли винні особи не мають хронічних психічних розладів, однак в окремих випадках адекватними їх дії назвати важко. У 5% винних осіб простежується (та підтверджується висновками експертів) явна вольова та емоційна нестійкість, що значною мірою в конфліктній ситуації примножує вірогідність виникнення раптового умислу, спрямованого на позбавлення життя іншої людини. Серед загальної кількості, не менш ніж 3% злочинців відверто, тобто неприховано до інших (сусіди, родичі, знайомі, інші пересічні громадяни) ведуть аморальний та антисуспільний спосіб життя. Це також являє, на нашу думку, важливий аспект запобіжної діяльності, адже дані про таких потенційно небезпечних осіб, можуть бути отримані компетентними органами набагато раніше, аніж ті встигнуть реалізувати свій криміногенний потенціал. Майже у 9% виявляються явні розумові аномалії (це, до речі, знаходить відображення у вироках судів), а зокрема, у винних осіб простежується розумова відсталість, підвищена агресія, психопатія тощо [81, с. 254].

Слід зауважити, що дослідження проведені раніше містять дані які не узгоджуються з наведеними вище. Так, зокрема аналіз проведений М.Ю. Валуйською показав, що позитивно характеризувалися тільки 4,7% осіб, задовільну характеристику мали 5,5% негативно оцінювалася поведінка 21,1% суб'єктів. У 68,7% випадків такі характеристики в справі були відсутні, що свідчить про поверховий підхід до питання дослідження особистості злочинця при розгляді кримінальної справи [17, с. 10-11]. Таку розбіжність, на нашу думку, можна частково пояснити часом, який сплинув між проведеними дослідженнями, адже ситуація у сфері умисних вбивств та

замахів суттєво змінилась за останні десять років. Крім того, автором переважним чином досліджувалась проблематика умисних вбивств при обтяжуючих обставинах.

Необхідно таким чином зазначити про дві важливі обставини. Перша з них полягає у тому, що майже половина осіб, які вчинюють умисні вбивства або замах на них характеризується – негативно за місцем проживання, і в цьому випадку, існує реальна (хоча б на теоретичному рівні) можливість запобігати таким злочинам, певними способами контролюючи поведінку таких осіб, вживаючи комплекс профілактичних заходів. Друга з них полягає у тому, що, нажаль, велика кількість умисних вбивств вчинюється особами, які позитивно характеризуються за місцем проживання, тому навіть успішний, посилений контроль за першою категорією осіб не вичерпує запобіжної діяльності, яка повинна проводитись.

Це, в тому числі, вказує на те, що сьогодняшня проблематика вчинення умисних вбивств та замахів на них набагато глибша та ширша, а тому, неможна обмежуватись у запобіганні цьому явищу лише тими факторами, що характеризують особу з негативної сторони. Нажаль, багато «позитивно характеризуємих» осіб вчинюють злочини великої тяжкості. Через це, встановлення іншого причинного комплексу, який детермінує названі насильницькі злочини є вкрай актуальним та необхідним, адже наразі поза увагою правоохоронців залишається величезний масив потенційно небезпечних людей. Дослідження окремих особливостей поведінки особи злочинця, що вчинює умисне вбивство або замах на нього дозволяє зробити висновок про те, що у 31% випадків, дії, які спрямовані на позбавлення життя, що вчинюються злочинцем є холоднокрівними, а передуюча ним поведінка – нейтральна. Тобто така, що фактично не виказує ніякого наміру заподіяти шкоду життю чи здоров'ю через деякий проміжок часу. У 20% випадках, посяганню на життя передувала лайка з жертвою (іноді – свідками) та явне буйство злочинця. Близько 41% злочинців на момент вчинення вбивства чи замаху на нього перебували у стані емоційного

збудження, реального розлючення, яке найчастіше було викликане з боку жертви. Проте не слід виходити з того, що в усіх зазначених випадках саме жертва спровокувала злочин, адже винна особа часто перебуває в стані емоційного збудження або розлючення через ті обставини, що залежать лише від неї та її сприйняття оточуючого середовища, людей тощо [81, с. 255].

Зокрема, у науковій літературі відзначається, що насильницька поведінка, в тому числі жорстока, завжди мають свій внутрішній зміст і вчинюються заради чогось, хоча остаточна мета не завжди зрозумілі не лише оточуючим особам, але й самому суб'єкту посягання. Наприклад, сім'я займає головне місце у моральному формуванні особистості, вона бере з перших днів життя дитини на себе турботу про її здоров'я і виховання, сім'я дає дітям початкові знання про навколишній світ, виробляє певні уявлення і навички, допомагає здійснювати контакти з багатьма іншими людьми тощо. Конкурувати із сім'єю, особливо на початковому етапі розвитку особистості, не може жодна громадська або державна виховна установа. Водночас, відсутність батьківської сім'ї або сімейне неблагополуччя майже завжди створюють реальні труднощі у формуванні неповнолітніх, перебороти котрі повністю суспільству до сьогоднішнього дня не вдається. Соціальні трансформації останнього десятиліття призвели до падіння рівня добробуту більшості сімей, збільшення робочої і побутової зайнятості дорослих членів сім'ї. Зростання безробіття об'єктивно обмежує матеріальні можливості сім'ї. Наслідком усього цього є падіння рівня життя сімей, тривожна атмосфера в домі, зростання конфліктності у взаємовідносинах, жорстокість стосовно дітей. У нових суспільних умовах склад неповнолітніх злочинців змінився. Тепер їх доповнили діти із сімей зі складним економічним станом. Крім того, значна кількість соціально неадаптованих неповнолітніх виховується в сім'ях із несприятливим емоційним кліматом, підвищеною конфліктністю внутрішньосімейних стосунків [66, с. 5].

В свою чергу С.А. Шалгунова цілком справедливо зазначає, що

жодний умисний злочин не може бути вчинений без того чи іншого мотиву. В окремих випадках мотив злочину просто не був встановлений [169, с. 368].

Таким чином, ми поділяємо думку, що у переважній більшості випадків, так би мовити «безпосереднім» мотивом буде саме особиста неприязнь, в той час як справжній «додатковий» мотив найчастіше залишається від компетентних осіб прихованим. Складнощі його з'ясування полягають також і у тому, що навіть опитування та анкетування засуджених осіб не дозволяють точно його виявити, адже найчастіше, винна особа навіть через день чи два після вчинення умисного вбивства не може пояснити «чому так трапилось».

Таким чином, можна констатувати, що згідно з даними отриманими у результаті вивчення кримінальних справ минулих років, у 77% випадків мотивом вбивства була саме особиста неприязнь. Тим не менш, детальне вивчення матеріалів справ показує, що для більшості випадків, коли у вирокі суду зазначається «з мотивів особистої неприязні», цілком можливим є встановлення (за матеріалами справи) й інших мотивів, які хоча і не знайшли відображення у процесуальних документах, але явно мали місце. Серед мотивів посягання на життя іншої людини слід виділити і такий як захист від протиправних дій, або наявність неадекватної реакції на дії майбутньої жертви. Такий, зокрема, був наявний у 33% випадків. Близько 10% умисних вбивств та посягань були вчинені через помсту, а у 9% мотивом слугували ревності та користь. У менш поширених випадках мотив можна визначити як явно малозначний – 5%, а у 3% - уникнення відповідальності за вчинене (інший злочин чи правопорушення). Водночас, окрім встановлення мотиву вчиненого, важливе значення має і момент виникнення умислу, значення якого гостро відчувається саме при дослідженні проблем запобігання. Так, за інформацією отриманою у ході дослідження, можна констатувати що у 79% мав місце умисел, який виник раптово та був негайно реалізований. Для 13% випадків характерним був умисел який виник раптово, однак його реалізація була певною мірою

відтягнута в часі. З загальної вибірки у 6% досліджених нами випадків, був наявний заздалегідь обдуманий та спланований умисел [81, с. 255].

Характерним прикладом спланованого вбивства є справа № 1-81/2011 розглянута Кіровським районним судом м. Кіровоград (нині м. Кропивницький):

«...П., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння та маючи умисел на умисне вбивство своєї дружини - Д., на ґрунті ревнощів, скориставшись її відсутністю за місцем проживання, наявним у нього ключем відкрив двері будинку, та зайшов до будинку, де з метою виконання свого злочинного наміру, принесений з собою ніж, який він заздалегідь приготував як знаряддя злочину спеціально пристосоване для спричинення тілесних ушкоджень та досягнення злочинного умислу у вигляді смерті останньої сховав ніж під диван кімнати будинку та залишився чекати свою дружину - Д.

Приблизно о 12:00 год. Д. прийшла додому і П. запросив її до кімнати будинку, під приводом того, що йому необхідно з нею поговорити та в процесі розмови він виконуючи свій злочинний умисел направлений на умисне вбивство Д., рукою штовхнув останню, яка від поштовху впала спиною на диван. Після чого, П. сів на неї та поборюючи опір Д., тримав її руки, яка в свою чергу опираючись, попросила відпустити її...» [27].

Отже, характеристика особи злочинця, який вчиняє умисні посягання на життя людини, характеризується досить неординарними особливостями. До 2014 року, до початку вторгнення росії на Донбас та Крим, ознаки особи злочинця носять досить загальний характер, проте більшість умисних вбивств реєструвалася в основному у Донецькій області. Після окупації частини Луганської та Донецької областей ситуація дуже змінилася.

2.2. Особа потерпілого (жертва) умисних посягань на життя людини

Як слушно наголошує Б.М. Головкін, сучасний етап розвитку України характеризується певним покращенням соціально-економічної ситуації у державі. Водночас у суспільстві залишається чимало невирішених проблем, що накопичувалися роками внаслідок тривалих та руйнівних кризових процесів трансформаційного характеру. Негативні наслідки, реформування політичних, ідеологічних, економічних, соціальних засад суспільства у найбільш концентрованому вигляді проявляються у сімейно-побутовій сфері. Ця сфера досить специфічна. Тут відбувається ретрансляція об'єктивної реальності і формується проекція ймовірного майбутнього найважливіших суспільних інститутів, оскільки сімейно-побутова сфера відбиває внутрішній стан суспільства [56, с. 6].

В.В. Голіна ніби підтверджуючи вищезазначені слова, свого часу наголошував, що специфіка структури сучасної тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи, а це, перш за все, умисні вбивства і тяжкі тілесні ушкодження, полягає в тому, що вони носять переважно сімейно-побутовий і ситуаційний характер. Помітною особливістю злочинності у сімейно-побутовій сфері є те, що криміногенні явища й процеси міжособистісних відносин тісно переплітаються і утворюють складне об'єктивно-суб'єктивне психологічне явище – конфлікт. Конфлікт, в свою чергу на думку автора – це розбрат, що призводить до драматичних і навіть трагічних наслідків. Він немов та гадюка, яка затаїлася і чекає свого часу. Зовні конфлікти проявляються у вигляді взаємної ворожнечі, ненависті, неприязні, підозри, ревнощів, заздрощів, помсти... [53, с. 3].

В свою чергу Л.В. Крижна зазначала, що розвиток негативних процесів і явищ, що інтенсивно проявляються у сфері сімейно-побутових відносин, був спричинений, на її думку, попередніми етапами розвитку суспільства й держави, передусім великими прорахунками у формуванні й

реалізації політики в побутовій сфері. Ці прорахунки послужили базою відтворювання негативних процесів і явищ для інших сфер. Тому переконана авторка, виробничі відносини часто протиставлялися сімейним і побутовим; виховання в сім'ї вважалося менш значущим і ефективним, ніж виховання в закладах освіти. Водночас, продовжує науковець, відбувалося поступове зниження рівня сімейного виховання й неформального контролю в сімейно-побутовій сфері, руйнування почуття сімейного обов'язку, репродуктивних установок, ослаблення сімейних, родинних, побутових відносин за місцем проживання. Ці процеси, поряд із прогресуючою алкоголізацією населення, у тому числі жінок, підлітків і молоді, призвели до руйнівних негативних наслідків, істотним чином позначилися на формування так званих неблагополучних сімей, протиправних побутових установок, негативної поведінки неповнолітніх і молоді [95, с. 3].

Отже, враховуючи те, що відповідно до Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [89], а також враховуючи все вищезазначене можна зрозуміти, що актуальність та своєчасність досліджень, які присвячені кримінологічним проблемам умисного посягання на життя людини не викликає сумніву.

Разом із тим, наріжною категорією кримінології виступає «кримінологічна характеристика». Саме завдяки кримінологічній характеристиці, того чи іншого явища кримінологічної науки, вдається побудувати дороговказ щодо попередження окремого виду правопорушень.

Відповідно до визначення яке пропонується в тлумачному словнику української мови «характеристика» – це опис, визначення істотних, характерних особливостей, ознак кого-, чого-небудь [142, с. 24].

Враховуючи загальноприйняте визначення характеристики, О.В. Тихонова робить висновок, що характеристика – це інформація щодо найбільш загальних якостей, притаманних досліджуваному явищу. Разом із тим, автор зважаючи на те, що кримінологія досліджує злочинність, кримінологічна характеристика містить узагальнену інформацію щодо особливостей певного виду злочинності. Але, наголошує науковець, на сучасному етапі розвитку кримінологічної науки відсутнє єдине розуміння зазначеної категорії. Авторські погляди відрізняються один від одного, хоча й суттєво. Проте, у всіх авторів зі змісту досліджуваної категорії вбачається перелік її складових, які пропонується визначати у межах кримінологічної характеристики [147, с. 246].

Що стосується характеристики злочинності, наголошує М.І. Фіалка, то в цьому випадку мова йде про опис найбільш істотних її якостей, що відрізняють це явище від інших негативних явищ масового порядку. Так, на думку автора, необхідно враховувати той факт, що злочинність як явище має складний та різноплановий характер, а також належить до сфери наукових інтересів різних юридичних наук, а саме: кримінологія, кримінальне право, криміналістика тощо, виникає запитання: до якої сфери дослідження потрібно дотримуватись і на підставі яких особливостей відбувається розмежування цих характеристик? Більше того, науковець наголошує, що кримінально-правова наука насамперед визначає, які суспільно небезпечні діяння є правопорушеннями. Внаслідок цього, кримінально-правова характеристика надається не злочинності як явищу, а окремому правопорушенню і містить в собі аналіз окремих елементів, що утворюють склад кримінального правопорушення. Тобто М.І. Фіалка має на увазі, що на відміну від кримінального права, де характеризується склад кримінального правопорушення, наявність якого в суспільно небезпечному діяння вчиненому особою є підставою притягнення до кримінальної відповідальності цієї особи, в кримінології об'єктом дослідження є злочинність як явище [152, с. 239].

Ба більше, на основі розуміння основоположних доктрин кримінологічної науки, М.І. Фіалка пропонує низку кримінологічних ознак злочинності.

Так, як зазначає М.І. Фіалка, виходячи з визначення злочинності, в кримінологічній науці сформовані основні кримінологічні ознаки злочинності до яких на його думку відносяться:

- соціальна природа злочинності проявляється в тому, що вона існує тільки у людському суспільстві: особи, які вчиняють правопорушення, та особи, на інтереси яких вчиняються посягання – члени суспільства;
- кримінально-правова ознака злочинності: злочинність складається з системи передбачених кримінальним законом суспільно небезпечних посягань;
- історична мінливість злочинності; злочинність є соціальним явищем, і соціальні умови, що існують на різних етапах розвитку суспільства обумовлюють і визначають кількісні та якісні характеристики злочинності;
- масовість злочинності означає, що остання є масовим явищем суспільного життя;
- усталеність злочинності означає, що вона має властивості з року в рік відновлюватися приблизно в однакових обсягах;
- іррегулярність злочинності – відсутність внутрішніх зв'язків, тобто нові події злочинів не пов'язані з раніше вчиненими у часі й просторі;
- територія і період часу: вивчаючи злочинність, її необхідно досліджувати в межах певної території за конкретний проміжок часу [152, с. 242].

Отже, спробуємо розглянути найпоширеніші погляди науковців щодо визначення категорії «кримінологічна характеристика», разом із тим,

пам'ятаючи про те, що характеристика – це відомості щодо вагомих властивостей досліджуваного об'єкта.

Так, на думку О.М. Литвинова кримінологічна характеристика – це вихідний етап організації процесу розробки та реалізації заходів профілактики злочинів. Якщо розглядати останню як цілісну систему, то кримінологічна характеристика є однією з її складових частин, а іншою є розробка та реалізація профілактичних заходів [115, с. 583]. Тобто на думку науковця кримінологічну характеристику можна розглядати в двох аспектах: 1) як поняття, що безпосередньо характеризує особливе явище (продукт діяльності людини) з виділенням в ньому характерних якостей, в яких відображаються його кримінальні властивості; 2) як поняття, що є науковою абстракцією та містить у собі загальні риси, властиві кримінологічним характеристикам певних груп злочинів [115, с. 585].

На думку О.В. Тихонової кримінологічну характеристику необхідно сприймати як сукупність певних статистичних показників, які ілюструють тенденції злочинних явищ, можна побудувати ретроспективну модель певного виду злочинності та побудувати її перспективну модель. Ба більше, на думку авторки, лише за результатами аналізу якісних показників, які можна отримати при вивченні матеріалів кримінальних проваджень, судових рішень, вироків тощо, думок фахівців та інших джерел інформації та їх імплементації з математичними моделями можна виявити ті або інші детермінанти, які приманні певній динаміці. На думку О.В. Тихонової, такий підхід дозволить виявити тенденції які у минулому спостерігались у певній сфері суспільного життя, та на підставі отриманих результатів з використанням наявного математичного інструментарію побудувати прогнозовані показники на майбутнє. А також визначити ті сегменти, які потребують найбільшого запобіжного впливу та які є найменш вразливими до наявних кримінальних загроз [147, с. 248].

Поряд з цим, можемо погодитись із О.Г. Куликом, що цінність кримінологічної характеристики видів злочинів та злочинності в цілому

полягає в тому, що саме вона дозволяє розкрити сутність злочинності як соціального феномену, визначити її кримінологічну структуру та тенденції змін в ній, створити належну наукову основу для вдосконалення кримінального законодавства [105, с. 91].

Аналіз кримінологічних ознак осіб, які потерпіли від злочинів в Україні, підготовлений на основі статистичних даних за 2002-2012 рр., які містяться у розділі 22 «Відомості про осіб, які потерпіли від злочинів» Звіту про злочинність форми № 1, затвердженого наказом МВС України від 27.07.2010 № 332 за погодженням з Держкомстатом України. Дані за 2013 р. до аналізу не включені через значні зміни у системі обліку злочинів, які відбулися в цьому році. Протягом 2002–2008 рр. в Україні щороку реєструвалося у середньому 280 тис. осіб, що потерпіли від злочинів. Це майже в два рази менше, ніж число зареєстрованих злочинів. В останні чотири роки аналізованого періоду їх чисельність збільшилася біль ніж у 1,5 раза (2012 р. — 341 тис. осіб). Таке зростання числа потерпілих було обумовлено значним збільшенням кількості крадіжок та випадків шахрайства. Слід відмітити, що характер динаміки цього показника співпадає з динамікою чисельності злочинності, а саме: у 2003 р. кількість потерпілих зросла на 36,9% (приріст кількості зареєстрованих злочинів становив 23,5%), у 2004–2008 рр. вона постійно зменшувалась, в результаті чого в 2008 р. було зареєстровано 214848 потерпілих, що на 38,9% менше, ніж у 2003 р. (зменшення зареєстрованих злочинів становило 30,9%). У 2009 р. розпочалося постійне збільшення як кількості злочинів, так і кількості потерпілих від них. Причому, якщо число зареєстрованих злочинів за три роки зросло на 34,2%, то кількість потерпілих від цих злочинів збільшилася на 59,7%. Найбільша кількість потерпілих спостерігалася у регіонах країни з найвищим рівнем злочинності — східних, південних та м. Києві, а найменша — на Заході країни. Переважну більшість серед потерпілих від злочинів склали чоловіки (в середньому 67,6%). Хоча останні чотири роки частка жінок серед осіб, що потерпіли від злочинів, зростала. Якщо в 2008 р.

вона складала 28,6%, то у 2012 р. вже 38,9%. Це обумовлено тим, що завдяки вищевказаним змінам у законодавстві частіше стали порушуватися кримінальні справи по злочинах, жертвами яких стають переважно жінки. Це — крадіжки і, насамперед, кишенькові крадіжки. Відповідно кількість жінок, потерпілих від злочинів, зросла з 61371 у 2008 р. до 133515 у 2012 р. (більше ніж у двічі). Кількість чоловіків у 2009–2011 рр. також зростала, але значно нижчими темпами (+39,1% до показника 2008 р.), а у 2012 р. знизилась на 1,8% і дорівнювала 209644. Кількість неповнолітніх потерпілих за перші чотири роки періоду, що аналізується, збільшилась з 6648 осіб у 2002 р. до 13587 у 2005 р., тобто більше ніж у 2 рази. У наступні три роки їх кількість знизилася до 10257 осіб у 2008 р. У 2009–2011 рр. вона залишалася приблизно на одному рівні, а в останньому році періоду, що розглядається, знизилася на 19,3% і становила 8591 особу. Питома вага неповнолітніх серед всіх потерпілих осіб у 2002–2007 рр. зросла з 2,6% до 5,2%, а потім знизилася до 4,1%. Особи, які потерпіли від злочинів в Україні, найчастіше ставали жертвами крадіжок (за 2002–2012 рр. у середньому 55,2%, 2012 р. — 67,0%), грабежів (10,8%, 2012 р. — 6,4%), дорожньо-транспортних пригод (4,6%, 2012 р. — 3,3%), розбійних нападів (1,9%, 2012 р. — 1,1%), тяжких тілесних ушкоджень — (1,7%, 2012 р. — 1,0%), умисних вбивств — 1,1%, 2012 р. — 0,7%). Спостерігалася тенденція зменшення частки потерпілих, які загинули в результаті вчинення злочинів (2008 р. — 4,0%, 2012 р. — 1,9%). Найбільший відсоток таких осіб загинули внаслідок дорожньо-транспортних пригод (у середньому 39,2%), умисних вбивств (32,1%) та тяжких тілесних ушкоджень (17,4%). Протягом аналізованого періоду відбувалося зростання відсотку загиблих в результаті дорожньо-транспортних пригод (2004 р. — 23,9%, 2012 р. — 46,7%), та зменшення частки жертв умисних вбивств (2002 р. — 38,3%, 2012р. — 27,9%), а також тяжких тілесних ушкоджень (2002 р. — 18,9%, 2012р. — 12,8%). Жінки природно переважали серед осіб, які потерпіли від зґвалтувань (у середньому 83,9%), торгівлі людьми або іншої незаконної

угоди щодо людини (71,4%). Їх частка була значною серед тих, хто став жертвою грабежів (36,6%), крадіжок (34,4%), розбійних нападів (30,6%), транспортних пригод (28,6%). У 2009–2012 рр. спостерігалася тенденція помітного зростання відсотку жінок серед постраждалих від цих злочинів. Неповнолітні особи найчастіше ставали жертвами зґвалтувань (у середньому 21,7%), вимагань (20,2%), торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини (9,8%) та грабежів (8,0%). Найбільш чисельною категорією потерпілих за родом занять були пенсіонери, частка яких серед всіх потерпілих складала в середньому 9%. Необхідно відмітити зростання серед потерпілих в останні 4 роки відсотку керівників підприємств (2009 р. — 0,8%, 2012 р. — 1,7%) та іноземців (2009 р. — 0,5%, 2012 р. — 1,1%) [104, с. 9-10].

Ба більше, в колі питань які досліджуються кримінологічною наукою постійно знаходиться особа-жертва яка страждає від кримінального правопорушення. Виходячи з цього, необхідно розкрити поняття кримінологічної характеристики жертви умисного посягання на життя людини.

Так, з цього приводу слушно зазначає О.А. Долгий, що з метою об'єктивного дослідження механізму конкретного кримінального правопорушення необхідно вивчати не тільки правопорушника, а й жертву правопорушення. Це зумовлюється, на його думку тим, що приводом до злочинного посягання й умовою, що полегшує його вчинення, іноді може бути й поведінка потерпілого. Таку поведінку у кримінології називають віктимною, а розділ кримінології, що вивчає пов'язані з цим питання — віктимологією [69, с. 29].

Як наголошує А.П. Закалюк у науці, у тому числі у кримінології, уявлення про особу сформована на підставі загального поняття про неї, розробленого у філософії та психології. В українській мові термін «особа» має два значення. Перше — це особа як діяльнісна самодостатня людина, суб'єкт суспільної активності та діяльності, учасник цих процесів та

суспільних утворень. Цьому значенню відіграє термін «лицо». Термін «особа» має й друге значення, зокрема для виділення у людини тієї змістовної якості, яка у соціальному відношенні становить її власну ідентичність (власне Я), відрізняє від інших людей та осіб і визначає її суспільну життєдіяльність. Іншими словами, це соціальна якість особи. В українській мові – термін «особа» зазвичай об'єднує два терміни: «лицо» і «личность». Така етимологія терміну «особа» часто викликає непорозуміння, зокрема при спеціальному науковому використанні, коли потрібно виділити особу від її соціальної якості. Через це в українській науковій літературі останніх десятиріч, у тому числі з кримінології, поряд з терміном «особа» вживається термін «особистість» для визначення соціальної складової особи [75, с. 234].

В свою чергу, як наголошує В.Л. Давиденко, проблема жертви кримінального правопорушення багатоаспектна й вивчається багатьма науками, передусім кримінально-правового характеру: кримінологією, кримінальним правом, кримінально-процесуальним правом, криміналістикою, судовою психологією, судовою медициною, судовою психіатрією тощо. На думку науковця, дослідження цих наук дають змогу розкрити сутність проблеми, розробити ефективні засоби захисту жертв злочинів. Адже, автор принагідно зауважує, що зазначені науки вивчають жертву злочину з урахуванням особливості свого предмета, завдань, цілей, методики й методології [59, с. 124].

Таким чином, дійсно особа-жертва кримінального правопорушення, своєю характеристикою, зосереджує в собі набір інформація, яка може додатково описати кримінологічні особливості суспільно небезпечного діяння та сформулювати певний дороговказ, щодо попередження вчинення окремого виду кримінальних правопорушень в майбутньому.

На думку М.О. Ларченко з точки зору механізму протиправної поведінки, жертва має бути віднесена до елементів кримінологічної ситуації. Її значення та роль під час вчинення конкретного кримінального

правопорушення залежить від багатьох факторів. Це як фактори кримінального порядку, що залежать від правопорушника, його задуму та відповідності поведінки жертви його очікуванням; так і фактори психологічного порядку: можливість або підсвідоме бажання стати жертвою даного правопорушення. Іноді має місце і цілком свідомо провокуюча поведінка. Як і майбутній правопорушник, майбутній потерпілий оцінює життєву ситуацію, що склалася, та часто діє в залежності від результатів оцінки, а також в силу своїх поглядів і нахилів. Він взаємодіє не лише з майбутнім правопорушником, але і з іншими елементами ситуації [114, с. 106].

І.М. Даньшин в свою чергу наголошує, що за останні тридцять років проблеми особи і поведінки потерпілих від злочинів стали предметом кримінальної віктимології. Так, автор наголошує, що віктимологія у буквальному перекладі з латинської (*victima* – жертва) і грецької (*logos* — вчення) означає вчення про жертву. Основними вихідними поняттями віктимології є «жертва», «віктимність», «віктимізація». Жертва кримінального правопорушення з точки зору кримінальної віктимології – це потерпіла фізична особа незалежно від того, чи визнана вона потерпілою у кримінально-процесуальному порядку і чи оцінює себе такою суб'єктивно. Поняття жертви аналогічне поняттю потерпілого. Головне, на думку науковця, міститься тут у тому, щоб потерпілий був одним з елементів криміногенної ситуації і своєю поведінкою певною мірою сприяв кримінальному правопорушенню. Його необачна, ризикована, легковажна, розбещена, аморальна, неправомірна поведінка може полегшити, спровокувати правопорушення проти нього самого, оскільки він може істотно впливати на мотивацію протиправної поведінки винного. І в той же час зважена, правомірна, передбачлива поведінка людини, що опинилася в криміногенній ситуації, здатна відвернути протиправна посягання на неї або звести його до мінімуму [99, с. 50–51].

Ба більше О.Ю. Юрченко наголошує, що проблема тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я людини завжди була й залишиться однією з найзлободенніших і болісних проблем суспільства, гострим соціальним фактором його дестабілізації. Як свідчить історія людства, ці діяння завжди викликають негативний соціальний резонанс. Ступінь цивілізованості суспільства вимірюється саме становленням однієї людини до життя та здоров'я іншої, оскільки це не швидкоплинні цінності, а всі інші є похідними від них. Але ціна розуміння такої простої істини іноді ні з чим незрівнянна. Поряд із цим авторка зазначає, що довгий час у вітчизняній правовій теорії і практиці, центральною фігурою виступала особа правопорушника. Але в розглядуваних кримінальних правопорушеннях, завжди є контрагент, інакше кажучи, потерпілий, без участі якого немає кримінального конфлікту в широкому розумінні цього слова. У багатьох випадках його розвиток і кульмінація певною мірою підготовлені віктимною поведінкою потенційного потерпілого. Тому, на її думку, вивчення насильницьких правопорушень проти життя та здоров'я особи без оцінки тієї ролі в генезисі злочинної дії, яку відіграє потерпілий, є одностороннім. Категорії «наси́льство» і «жертва» тісно пов'язані між собою, це дві сторони однієї проблеми [173, с. 3].

Разом зі тим, досліджуючи кримінологічну характеристику жертв умисного посягання на життя людини, необхідно звертати увагу на основні компоненти, або підсистеми особи-жертви.

Так, на думку О.М. Гуміна та І.М. Зубача до основних компонентів, так званих підсистем кримінологічної характеристики особи, яка є жертвою насильницьких дій, слід зарахувати такі, як: 1) соціально-демографічні якості (стать, вік, освіта, сімейний стан, соціальні зв'язки); 2) морально-психологічна характеристика, що відображає сприймання особою соціальних цінностей і соціальних функцій, які вона виконує. Проявляється у ставленні до держави, суспільства, громадських обов'язків, колективу, інших людей, себе тощо. На думку науковців, вивчення

комплексу соціально-демографічних та морально-психологічних якостей жертви насильницьких дій є необхідною умовою для розуміння природи та механізму вчинення насильницьких злочинів. Більше того, автори зазначають, що аналізуючи особистісні риси характеру особи, яка є жертвою насильницьких дій, необхідно підкреслити, що самі собою ні соціально-демографічні, ані морально-психологічні ознаки особистості не мають криміногенного чи віктимогенного характеру, але пов'язані з умовами формування індивіда, його життєдіяльності. Характеристика цих якостей є істотним компонентом узагальненого уявлення про жертву насильницьких дій [58, с. 318].

Окрім цього, О.Ю. Юрченко в рамках дисертаційної роботи присвяченої дослідженню ролі віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи в Україні запропонувала власне бачення класифікації жертви кримінального правопорушення.

Так, О.Ю. Юрченко запропонувала наступну класифікацію жертв кримінального правопорушення:

1) за характером взаємовідносин між потерпілим і правопорушником, що передували кримінальному правопорушенню: а) ситуаційні жертви (вчинення кримінального правопорушення відбувається під впливом конкретної життєвої ситуації, що склалася); б) імовірність жертви (вчинення протиправних діянь стосовно цих осіб має імовірний характер); в) заздалегідь визначені жертви протиправних посягань (шкоди зазнають люди, пов'язані з правопорушником родинним, дружнім, інтимними або іншими близькими стосунками);

2) за роллю потерпілого в механізмі вчинення кримінального правопорушення: а) байдужа жертва (поведінка має нейтральний характер і вчинення протиправного посягання відбувається незалежно від дій потерпілого); б) інверсійна жертва (водночас і завдає шкоду і спричиняє її);

в) провокуюча жертва (безпосередньо викликає рішучість правопорушника здійснити стосовно неї протиправні суспільно небезпечні дії);

3) за типологією: а) пасивні потерпілі (особи які з різних причин не чинили опору нападникові); б) некритичні потерпілі (особи які виявляють невміння правильно оцінювати ситуацію, що склалася, демонструють необачну, легковажну поведінку); в) статутні потерпілі (особи поведінка яких має нейтральний або позитивний характер, але призводить до завдання шкоди); г) агресивні потерпілі (поведінка осіб цього типу пов'язана з нападом на спричинювача або ж з наклепом, образою, знуцанням та іншими подібними діями) [172, с. 11–12].

Вищезазначене узгоджується із Декларацією основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, яка прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 40/34 від 29 листопада 1985 року.

Так, під терміном «жертви» розуміються особи, яким індивідуально чи колективно було завдано шкоди, включаючи тілесні ушкодження або моральні збитки, емоційні страдження, матеріальні збитки або суттєве ураження їхніх основних прав у результаті дії чи бездіяльності, що порушують діючі національні кримінальні закони держав-членів, включаючи закони, що забороняють злочинне зловживання владою. У відповідності з цією Декларацією та чи інша особа може вважатися «жертвою» незалежно від того чи було встановлено, арештовано передчино в суд, засуджено правопорушника, а також незалежно від родинних зв'язків між правопорушником та жертвою. Термін «жертва» у відповідних випадках включає близьких родичів чи утриманців безпосередньої жертви, а також осіб, яким було завдано збитків при спробі надати допомогу жертві, що перебуває у тяжкому становищі, або запобігти віктимізації (щоб особа стала жертвою положення) [61].

Отже, жертву кримінального правопорушення необхідно відмежовувати від потерпілого кримінального правопорушення. Жертвою кримінального правопорушення може бути будь-яка особа якій

заподіюється, або може бути заподіяно шкоду, незалежно від офіційного юридичного статусу особи. Тоді як потерпілим може визнаватися особа лише в передбачених законодавством випадках (ст. 55 Кримінального процесуального кодексу України).

Так, потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Разом із тим, якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває у стані, який унеможлиблює подання нею відповідної заяви, положення частин першої – третьої цієї статті поширюються на близьких родичів чи членів сім'ї такої особи. Потерпілим визнається одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням – потерпілими може бути визнано кілька осіб [96]. Проте жертвою особа визнається і після настання смерті внаслідок суспільно небезпечних діянь правопорушника. З цього виходить, що будь-яких потерпілих є жертвою кримінального правопорушення, але не будь-яка жертва є потерпілим у кримінальному провадженні.

Ба більше, враховуючи вищевикладене кримінологічна характеристика жертви – це сукупність відомостей, які описують особу стосовно якої було вчинено кримінальне правопорушення, і які мають значення для попередження вчинення окремого виду правопорушень в майбутньому.

Так, за результатом дослідження О.Ю. Юрченко було встановлено, що соціально-демографічні, морально-психологічні риси жертв тяжких насильницьких злочинів є дуже подібними до відповідних характеристик злочинця. Переважна більшість потерпілих – це чоловіки. Потерпілі жінки

становлять близько 20%. Найчастіше зазнають шкоди від протиправних дій чоловіки у віці від 26 до 46 років – 67%. Так само, як і правопорушники, близько 80% потерпілих мають базову вищу та професійно-технічну освіту, але відсоток осіб з повною вищою освітою серед жертв тяжких насильницьких злочинів дещо вищий, ніж у правопорушників – 5,8%. Понад 40% потерпілих ніде не працюють або не вчаться, решта зайнята, головним чином, у виробничій або сільськогосподарській сферах. Сімейний стан потерпілих майже ідентичний сімейним стосункам правопорушників – (близько 60% потерпілих перебувають у шлюбних відносинах). Результати проведеного автором вивчення кримінальних проваджень по умисних вбивствах і тяжких тілесним ушкодженням показують, що в понад 60% кримінальні правопорушення були вчинені після вживання алкоголю жертвою разом із правопорушником. Також, 10% потерпілих страждають хронічним алкоголізмом, 69% зловживають спиртними напоями. Морально-психологічні особливості жертв тяжких насильницьких правопорушень проти життя та здоров'я дуже схожі аналогічним характеристикам правопорушників. Половину з них характеризують агресивність, підвищена образливість, конфліктність, деспотизм, несталість настрою, його ситуативна обумовленість, незлагідність. Різні психічні аномалії виявлено в 9,9% випадків. Показовим, на думку О.Ю. Юрченко є той факт, що, на відміну від правопорушників, домінуюча більшість жертв (близько 90%) раніше не мала судимості і не притяглася до адміністративної відповідальності [172, с. 9-10].

На думку О.М. Гуміна сучасна криміногенна ситуація зумовлена тим, що як правило, чоловіки наділені більшими можливостями до опору, ніж жінки, проте вони схильні вступати в ширші контакти, зазвичай короткочасні, а відтак їхня поведінка частіше набуває агресивного характеру, і, відповідно, створює обстановку, що сприяє можливості заподіяння ними шкоди під час здійснення опору. Власне цією особливістю, на думку автора, можна пояснити співрозмірність жертв чоловічої та жіночої статі. Дозвілля

жінок здебільшого пов'язане з дітьми, хатньою роботою і, відповідно, вірогідність стати жертвою насильницькою правопорушення в них менша. Зокрема, наголошує автор, за даними Департаменту юстиції США, чоловіки з вірогідністю у 1,5–2 рази більше, ніж жінки, можуть стати жертвою тяжкого правопорушення, проте жінки найбільш вірогідно стають жертвами насильства. За даними статистики, в Німеччині у 1990 р. серед упізнаних жертв вбивства 48% становили особи жіночої статі, тоді як при вчиненні розбою 37% жертв припадало на жінок та дівчат, а при правопорушеннях, вчинених на сексуальному ґрунті, жертвами були вже 91% жінок і дівчат. Інші сучасні кримінологічні дані свідчать, що у 10–15% правопорушень, вчинених проти особи, одну із восьми жінок у США було зґвалтовано щонайменше один раз у житті [58, с. 318].

Окремої уваги заслуговують результати дослідження Б.М. Головкина щодо кримінологічних проблем умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері.

Так, автором було проведено кримінологічну характеристика особистості потерпілого, як особистості правопорушника, по сукупності соціально-демографічних, кримінально-правових і морально-психологічних ознак та встановлено, що за статтю більшість потерпілих від умисних вбивств – жінки: 68,3%, решта: 31,7% – чоловіки. Серед потерпілих від кваліфікованих вбивств та тяжких тілесних ушкоджень дещо переважають чоловіки: 54,4%, 53,1%, решта: 45,6%, 46,9% жінки. За віковими показниками у структурі потерпілих найбільше осіб віком 30 – 50 років: 36,8%, 41,3%, 53,6%, відповідно. Друге місце займає більш старша вікова група потерпілих (51 рік і старші) – 29,8%, 37,7%, 24,1% осіб. За ними йдуть потерпілі від 14 до 29 років - 28,1%, 19,5%, 21,5%, відповідно. Решта жертв були молодшого віку – 5,3%, 1,5%, 0,8% осіб, відповідно. За сімейним станом більшість потерпілих від умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень були одружені або перебували у фактичному шлюбі: 68,4%, 64,9%. Також, наголошує автор, зменшується цей показник у відношенні

потерпілих від кваліфікованих вбивств – 50,9%. Неодружених і розлучених було ним було виявлено – кваліфіковані вбивства (40,4%), умисні вбивства (27,1%), тяжкі тілесні ушкодження (27,4%). За освітою більшість жертв мали базову середню та середню освіту, 64,8%, 76,5%. За соціальним станом і родом занять, науковцем було встановлено, що у структурі потерпілих більшість осіб непрацюючих і безробітних – 64,9%, 61,0%, 53,0%, відповідно. На другому місці йдуть декваліфіковані або малокваліфіковані робітники (сільські робітники) державних, колективних і приватних підприємств, установ, організацій, відповідно, 21,0%, 22,0%, 33,0% осіб. На останок автором вдалося встановити, що більшість потерпілих не вчиняли протиправних діянь 75,6% [56, с. 131–134].

Разом із тим, О.М. Самойловою було встановлено, що серед потерпілих за статтю переважають чоловіки: 64,2% (умисне вбивство), 74,2% (тяжке тілесне ушкодження). Частка жінок складає 35,8% та 25,8% відповідно. Аналіз вікової структури потерпілих від умисних вбивств, учинених особами похилого віку, свідчить на її думку про те, що найбільш віктимогенну групу (близько половини) становлять потерпілі віком від 40 до 60 років (49,6%); приблизно кожен третій потерпілий є пенсіонером за віком (60 років і більше) – 28,3%; майже п'яту частину складають потерпілі 20-40 років (21,4%) та зовсім незначна кількість припадає на потерпілих, які не досягли 20 років (0,7%). За рівнем освіти основну масу потерпілих складають особи з базовою середньою і середньою освітою – 78,0% та 80,6%; середню спеціальну освіту мають 12,4% та 16,3% осіб відповідно. Вивчення соціального становища та роду занять потерпілих, дозволило авторці встановити, що основна частина аналізованих осіб ніде не працювала і не навчалася (43,4% та 50,0% відповідно); близько третини потерпілих склали працюючі особи, якими у переважній більшості виявилися низькокваліфіковані робітники (30,6% та 31,0% відповідно). Дещо меншу за чисельністю групу склали пенсіонери (25,0% та 17,5% відповідно) та зовсім незначну частку – учні шкіл, технікумів, студенти

ВУЗів (1,0% та 1,5% відповідно). Щодо кримінально-правових ознак особи потерпілого, то авторка зазначає, що абсолютна більшість із них на момент вчинення кримінального правопорушення не мали судимості – 76,7% та 75,3% осіб. Лише 15,0% та 6,7% потерпілих вважалися судимими, ще 2,7% та 1,4% притягувалися до адміністративної відповідальності [139, с. 112–116].

Також варто пам'ятати, що розв'язання ситуацій конкуренції кримінально-правових норм при кваліфікації умисного вбивства не залежно від виду такої конкуренції тягне за собою застосування лише однієї статті Особливої частини КК України, оскільки вчинене лише одне кримінальне правопорушення. При кваліфікації умисного вбивства правозастосовний орган може зустрітися із типовими видами конкуренції кримінально-правових норм: загальної та спеціальної норми, частини та цілого; кількох спеціальних норм між собою, а також із ускладненими ситуаціями, які обумовлені особливостями конструкції диспозиції кримінально-правових норм. У будь-якому разі варто підкреслити, що ідеальна сукупності кримінальних правопорушень, передбачених конкуруючими кримінально-правовими нормами бути не може. Тому практику судів, які допускають таку сукупність варто визначити як необґрунтовану та не поширювати при кримінально-правовій оцінці умисних посягань на життя іншої людини [117].

Однозначно, це положення впливає на стан запобігання умисним посяганням на життя людини.

Отже, враховуючи вищевикладене можемо дійти до висновку, що кримінологічна характеристика жертви умисного посягання на життя людини має не тільки теоретичне, а й практичне значення, оскільки надає можливість сформулювати напрямки попередження даного виду кримінальних правопорушень в майбутньому.

Встановлено, що умисне посягання на життя людини характеризується відносним коливанням жертв як жіночої, так і чоловічої статі, у вікових

межах від 40 до 50 років. За загальним правилом потерпілі знаходились в сімейних або дружніх стосунках із правопорушником. Здебільшого кримінальні правопорушення щодо життя вчиняються в стані алкогольного сп'яніння, жертва раніше не мала судимості, і не притягалася до кримінальної або адміністративної відповідальності, та отримала середньою або спеціальну освіту.

Висновки до другого розділу

Здійснений аналіз основних кримінологічних ознак особи злочинця. Встановлено закономірність між кількістю раніше вчинених особою кримінальних правопорушень проти власності та ймовірністю вчинення у майбутньому умисного вбивства. Така закономірність полягає в тому, що особи, які неодноразово засуджуються за крадіжку (2-3 та більше разів), найчастіше, у житті суспільно-корисною працею не займаються, у переважній більшості ведуть паразитичний спосіб життя, який поєднується з систематичним вживанням алкогольних напоїв, що в решті решт призводить до явної деградації, звуження кола особистих інтересів, виникнення агресивно-насильницької спрямованості, яка з часом проявляється в умисному посяганні на життя людини.

На підставі вивчення емпіричної бази дослідження в роботі удосконалено кримінологічний портрет особи злочинця, який вчиняє умисні посягання на життя людини – до характеристик вчинення злочину у стані сп'яніння, відсутності офіційної зайнятості запропоновано додати ознаки, що характеризують військовослужбовців та інших комбатантів держави-агресора – корислива спрямованість, відсутність моральних перепон на вбивства жінок, дітей, осіб похилого віку та ін.

У відсотковому вигляді, кількість раніше не судимих осіб серед становить біля 60%. Інші – 40% вже притягались до кримінальної відповідальності, і такий показник є доволі вагомим. З числа тих, хто притягався до кримінальної відповідальності – 17% були раніше судимі, однак на момент вчинення умисного вбивства або замаху, відповідно до ст. 89 КК України вважались такими, що не мають судимості. Останні 23% винних осіб на момент вчинення умисного посягання на життя людини мали судимість.

На основі попередніх досліджень (Б.М. Головкін, І.О. Кисельов, В.І. Шакур) та вивчення емпіричної бази констатовано, що за віковими

межами більш за все стають жертвами особи, вік яких сягає з 22 до 45 років, тобто дорослі люди. Питома вага таких осіб складає приблизно 65%.

Розвинуто твердження про те, що особи похилого віку рідше стають жертвами умисних посягань на життя людини, питома вага приблизно 19%. Особи, яким не виповнилося 18-ть років, менш часто за інших стають жертвами умисних вбивств. Найбільшу кількість жертв від умисних вбивств складають чоловіки, цей показник доволі високий і сягає 71%, в той час як жінки стають жертвою у 29% випадках відповідно. Для жінок, показник у 29% також не є низьким, однак останні найчастіше ставали жертвами «побутових» убивств, а також інших вбивств, у яких особа жіночої статі перебуває у похилому віці та не може ані чинити опір, ані уникнути конфлікту. З початку російського вторгнення частка жінок від умисних вбивств зросла до 35%, що є наслідком намагання окупантів приховати згвалтування та кваліфікується як порушення законів та звичаїв війни.

РОЗДІЛ 3

ЗАПОБІГАННЯ УМИСНИМ ПОСЯГАННЯМ НА ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

3.1. Заходи загально-соціального та спеціально-кримінологічного запобігання умисним посяганням на життя людини

Особливість діяльності держави, її органів, інститутів, соціальних груп, посадових осіб, громадськості із запобігання злочинності полягає в такому.

1. Це довготривала, повсякчасна, складна, наполеглива протидія всіх соціальних систем держави тим явищам, які створюють криміногенний потенціал у суспільстві.

2. Криміногенні детермінанти злочинних проявів криються в самому суспільстві, людях, тому слід говорити про своєрідне «самолікування», «очищення». Держава, влада, суспільство повинні усвідомити це і додержуватися таких підходів до внутрішньої і зовнішньої політики, які б виключали або зменшували кримінальну активність членів суспільства.

3. Особливість діяльності, пов'язаної з нерепресивною протидією злочинності, передбачає відмову від поспішності, перетворення її на короткочасні кампанії і гучні обіцянки. Зміна владних структур не повинна впливати на виконання запобіжних заходів, якщо вони відповідають принципам кримінологічної політики. Можливі певна корекція, деякі зміни, доповнення, проте здійснення самої політики, відповідних їй законів, нормативно-правових актів, програм, планів необхідно неухильно продовжувати.

4. Ефективність чи неефективність кримінологічної політики можна визначити таким шляхом установлення реального результату від упровадження поточних програм і планів запобігання злочинності. Це положення – аксіома теорії запобігання злочинності. Проте, починаючи з

1993 р., коли була прийнята перша Державна програма запобігання злочинності в Україні, і закінчуючи останньою Комплексною програмою профілактики правопорушень на 2007–2009 роки, жодного разу не заслуховувалося питання про результати виконання зазначених у них заходів. Без поглибленої аналітичної роботи, накопичення й вивчення статистичних даних, наукових висновків та узагальнень кримінологічну політику оцінювати неможливо.

5. Діяльність із запобігання злочинності, як і сама кримінологічна політика, злочинним світом позитивно не сприймається. На жаль, незацікавленими в її здійсненні можуть бути і підприємці, і бізнесмени, і посадові особи, і навіть пересічні громадяни, способи дій і життя яких унаслідок об'єктивних і суб'єктивних обставин часто не відповідають законові [144].

Ми повністю поділяємо точку зору В.В. Голіни з приводу того, що:

- 1) запобігання злочинності – перспективний напрям протидії злочинності;
- 2) основою системи запобігання злочинності є правова держава;
- 3) запобігання злочинності розуміється як єдність загально-соціальних і спеціальних видів діяльності держави і суспільства;
- 4) обов'язковість участі громадськості в запобіганні злочинності;
- 5) мета системи запобігання злочинності – істотне зниження кількісних і позитивні зміни якісних показників злочинності в Україні;
- 6) ресурсне забезпечення запобігання злочинності;
- 7) моніторинг злочинності й ефективності заходів її запобігання [52, с. 15].

Отже, запобігання злочинності – це соціальна політика держави, спрямована на подолання криміногенно небезпечних протиріч у суспільних відносинах з метою їх позитивного вирішення і поступового витиснення (так зване загальносоціальне запобігання), а також спеціальна випереджальна практика протидії формуванню і реалізації на різних стадіях

злочинних проявів (спеціально-кримінологічне запобігання). У підручниках, навчальних посібниках, статтях даються дещо інші визначення поняття запобігання злочинності. Незважаючи на їх деяку змістову відмінність, ці визначення за своєю суттю ідентичні. Мова йде про уточнення і пошук більш виразного опису специфіки цієї людської діяльності. Запобігання злочинності як важливий елемент інтегративної системи організованої протидії злочинності включає в себе безліч різноманітних запобіжних заходів, чітких визначень рівнів і напрямів запобіжної діяльності суб'єктів, їх компетенції, природи самих заходів тощо. Виникає необхідність їх класифікації, тобто розподілу явищ, заходів, понять за класами залежно від загальних ознак або класифікатора. Існують різні класифікації запобіжних заходів з урахуванням тих цілей, які перед ними ставляться. Заходи можна класифікувати за: а) рівнем, б) масштабом, в) змістом, г) суб'єктами, д) об'єктами, е) часом та ін. За рівнем розрізняються загальносоціальні, спеціальнокримінологічні та індивідуальні заходи запобігання злочинності; за масштабом – заходи, які здійснюються на певній території (держава, регіони), на окремому об'єкті (установа, підприємство, фірма); за належністю до відповідної групи осіб (неповнолітні, особи, звільнені з місць позбавлення волі, рецидивісти); за змістом – заходи соціально-економічного, соціально-демографічного, технічного, екологічного, правового та іншого характеру; за суб'єктами – заходи, що здійснюються органами всіх гілок влади відповідно до їх компетенції, ресурсного забезпечення, специфіки діяльності, організаціями, трудовими об'єднаннями, установами, громадськістю, окремими посадовими особами і громадянами; за об'єктами – відповідно до видів злочинів, на протидію яким вони спрямовані; за часом – постійні, невідкладні, тимчасові та ін [52, с. 16-17].

Отже, трирівнева система запобігання злочинності є найбільш обґрунтованою, тому візьмемо її за основу.

Проте, останні не лише чинять відокремлений вплив на запобігання злочинам, а ще й, в свою чергу, створюють передумови до застосування

заходів спеціально-кримінологічного характеру. Без створення загальнодержавних умов, без оздоровлення усіх сфер життєдіяльності, заходи спеціально-кримінологічного характеру будуть мати слабкий ефект, не зможуть ефективно запобігти злочинності та конкретним видам злочинів. Через це, на нашу думку, заходи спеціально-кримінологічного характеру необхідно розглядати лише у сукупності з заходами загально-соціальними.

Для протидії умисним вбивствам на загально-соціальному рівні має бути якісний кримінальний закон. Так, діючий КК сьогодні не передбачає як окремого особливо кваліфікованого виду умисного вбивства, вченого в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Взагалі критерієм віднесення того чи іншого законодавчого акту про внесення змін до КК до тих, що мали своїм наслідком криміналізацію суспільно-небезпечних діянь, в цьому випадку є факт розширення таким законом кола діянь, які охоплюються нормами кримінального закону як злочини. Основне питання, відповідь на яке повинна визначати наявність чи відсутність підстав для віднесення певного закону до тих, що призвели до криміналізації суспільно небезпечних діянь, має бути таким: чи призвело набрання чинності цим законом до виникнення підстав для кваліфікації як злочину такого різновиду поведінки особи, який до цього не міг бути розцінений як злочин? Одним із суміжних з криміналізацією суспільно небезпечних діянь є поняття диференціації кримінальної відповідальності. Водночас ці феномени по-різному характеризуються відповідний закон і тому можуть поєднуватися (зокрема, коли відбувається криміналізація суспільно небезпечного діяння, водночас має місце і диференціація відповідальності за нього відносно вже чинних кримінально-правових заборон). Вкрай рідко законодавець декларував свої дії як криміналізацію суспільно небезпечних діянь або як диференціацію кримінальної відповідальності, зазвичай назви та тексти законів про внесення змін до КК не містять інформації про наміри законодавця (посилити / пом'якшити відповідальність; запровадити відповідальність за новий склад злочину;

створити спеціальну норму задля задоволення певного публічного інтересу тощо) [50, с. 104].

Наприклад, із початком війни введено воєнний стан, а згодом прийняті закони, які змінили КК України, посиливши кримінальну відповідальність за ряд злочинів в умовах воєнного стану. Зокрема, із 7 березня 2022 року Законом № 2117-ІХ внесено зміни до КК України щодо посилення відповідальності за злочини за ст.ст. 185, 186, 187, 189, 191 КК України, вчинені в умовах воєнного стану. Це основні майнові злочини, які завжди становили значну частину всієї кримінальної статистики в Україні – крадіжка, грабіж, розбій, вимагання, а також розтрата і заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем. Наприклад крадіжка – ч. 1 ст. 185 КК України до цього вважалася не злочином, а кримінальним проступком, і за неї було передбачено покарання від штрафу 17 тисяч гривень до обмеження волі строком до 5 років. Лише в разі вчинення крадіжки повторно або за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 185 КК України), з проникненням у житло або інше володіння (ч. 3 ст. 185 КК України) чи у великому, особливо великому розмірі (ч. 4, 5 ст. 185 КК України) – передбачалися покарання у вигляді позбавлення волі. На сьогодні ж крадіжка, учинена в умовах воєнного або надзвичайного стану – є особливо кваліфікованим складом злочину. Вчинення крадіжки в умовах воєнного стану – одразу кваліфікується за ч. 4 ст. 185 КК України, за що передбачено покарання у вигляді позбавлення волі від 5 до 8 років. Аналогічні зміни 8 березня 2022 року передбачені й за грабіж, розбій, вимагання, а також розтрата й заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем (корупційний злочин), які вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану. Всі ці злочини кваліфікуються одразу за ч. 4 відповідної статті (186, 187, 189, 191 КК України) як особливо кваліфіковані [48].

У цьому питанні існує доцільність виокремлення кваліфікованого виду умисного вбивства в умовах воєнного або надзвичайного стану в п. 15 ч. 2

ст. 115 КК України як дієвого заходу загально-соціального запобігання умисним посяганням на життя людини. Це пояснюється таким.

По-перше, о в Україні створено законодавчу базу, котра має своїм завданням врегулювати соціальне, економічне становище громадян та захистити найбільш вразливі його верстви. Однак усунення названих проблем шляхом реалізації розроблених програм та поставлених завдань стикається з іншими проблемами, такими як нестабільна економічна та політична ситуації, високий рівень корумпованості держслужбовців та їх низький професійний рівень. Протидія злочинності має об'єднувати різні запобіжні заходи та здійснюватися на трьох рівнях: загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному. Оскільки запобіжні заходи проявляються в певних формах, то в запобіганні злочинам значення мають такі форми діяльності суб'єктів, які спрямовані на виявлення та нейтралізацію їх детермінантів [92, с. 195].

З метою попередження вбивств, потрібно використовувати загальні напрямки, які рекомендує В.М. Кудрявцев в боротьбі зі злочинністю в цілому:

1. продумана соціальна політика, орієнтована на людину;
2. розвиток профілактики відповідно до сучасного рівня;
3. раціональна кримінальна політика, а саме підтримання балансу більш суворих і м'якших заходів;
4. зміна орієнтування пенітенціарної системи, а саме орієнтація на міжнародні стандарти виправлення, перевиховання та адаптацію до законослухняного життя;
5. широке і послідовне використання наукових рекомендацій у сфері боротьби зі злочинністю [51, с. 46].

Нами запропоновано умисні посягання на життя людини в Україні розглядати у двох площинах: першу як загально-кримінальну насильницьку злочинність; другу як вбивства, вчинені особами, які здійснюють збройну агресію проти України (російські військовослужбовці та інші комбатанти),

що кваліфікуються як порушення законів та звичаїв війни, та відповідно, заходи запобігання цим убивствам запропоновано розробляти з урахуванням цього поділу.

По-перше, проведені дослідження закордонного досвіду правового регулювання відповідальності за умисне вбивство, поєднане із зґвалтуванням або сексуальним насильством, дало змогу стверджувати таке. У більшості досліджуваних країн умисне вбивство, поєднане із зґвалтуванням або сексуальним насильством, є кваліфікованим видом умисного вбивства (Азербайджан, Білорусія, Вірменія, Казахстан, Киргизія, Латвія, Польща, Туркменістан, Узбекистан). У Латвії та Польщі умисне вбивство поєднане тільки із зґвалтуванням, обмежуючи при цьому випадки вчинення умисного вбивства, поєданого із сексуальним насильством. У низці досліджуваних країни взагалі не передбачено умисного вбивства, поєданого із зґвалтуванням або сексуальним насильством. Однак смерть потерпілого визначено як особливо тяжкі наслідки при зґвалтуванні або сексуальному насильстві (Грузія, Естонія, Молдова, Словаччина). А у кримінальному законодавстві Литви та Угорщини і цього не передбачено. У деяких країнах (Азербайджан, Казахстан, Таджикистан) умисне вбивство, поєднане із зґвалтуванням або сексуальним насильством, поєднане із складом умисного вбивства з метою приховати інше кримінальне правопорушення або полегшити його вчинення. Досліджуючи санкцію за умисне вбивство, поєднане із зґвалтуванням або сексуальним насильством, було встановлено, що переважна більшість країн (Азербайджан, Вірменія, Казахстан, Киргизія, Латвія, Польща, Узбекистан) встановили максимальну міру покарання у вигляді довічного позбавлення волі. У невеликої кількості країн передбачено смертну кару (Білорусія, Таджикистан). Найлояльнішим на покарання за умисне вбивство, поєднане із зґвалтуванням або сексуальним насильством, видався КК Туркменістану, де, зокрема, передбачено максимальне покарання у вигляді позбавлення волі строком на 25 років. Водночас було встановлено, що незвичним для української

правової системи є практика, запроваджена у Пенітенціарному кодексі Естонії, згідно з якою до кримінальної відповідальності може бути притягнуто юридичну особу, в тому числі за умисне вбивство при обтяжуючих обставинах [91, с. 328].

Саме тому зарубіжний досвід запобіжної діяльності відносно умисних вбивств немає сенсу досліджувати, оскільки навряд чи зараз правоохоронні органи будь-якої країни світу можуть мати досвід протидії умисним посяганням на життя людини в умовах війни, який можна запозичити та спробувати запровадити в Україні.

Серед заходів спеціально-кримінологічного характеру, пропонуємо розглядати такі, що спрямовуються на усунення конкретних причин та умов, які безпосередньо пов'язані з детермінацією умисних вбивств та замахів на них. Необхідно зазначити, що такі заходи повинні певним чином співпадати з тими, що у науковій літературі розглядаються в якості «загальних» для більшості насильницьких злочинів, однак останні повинні бути і більш конкретизованими у порівнянні до загальних, адже вони мають більш вузьку спрямованість, повинні враховувати окремі особливості причинного комплексу насильницьких злочинів, які спрямовані саме проти життя особи.

1. Виявлення осіб, які мають підвищену схильність до агресії, насилля та заподіяння шкоди оточуючим. Важливе місце в системі заходів спеціально-кримінологічного характеру необхідно відвести виявленню, постановленню на облік та вжиттю окремих запобіжних заходів у відношенні до осіб, які мають підвищену схильність щодо агресії та насильства. Схильність до насильницького вирішення проблем, а також загальна агресія щодо оточуючих закладається в людині не в один день, а поступово.

Невжиття заходів по відношенню до зазначеної категорії осіб запобіжних заходів на підсвідомому рівні формують відчуття безкарності та допустимості застосування насильства, укріплюють у свідомості людини стереотип «допустимості агресії». Запобігання зазначеним негативним

явищам необхідно починати ще з раннього віку людини, з того моменту, коли у людини ще не сформувались та не устоялись конкретні «алгоритми» поведінки. Особливої уваги потребують випадки та інформація стосовно осіб, які: а) чинять насильство стосовно членів своєї чи іншої соціальних груп (школярі, особи які навчаються у ЗВО та інших закладах); б) кривдять та знущаються над тваринами; в) декілька разів були помічені чи притяглись до відповідальності за нетяжкі насильницькі злочини проти здоров'я особи.

Характерним прикладом наведеного вище є резонансний випадок який мав місце у м.Дніпропетровську у 2007 році. Протягом достатньо нетривалого часу було вчинено 21 умисне вбивство, більшість з них – з особливою жорстокістю та маніакальністю. При розслідуванні було встановлено, а у подальшому і доведено вину трьох підлітків, які вчинювали ці злочини. Оминаючи увагою більшість моментів справи, вважаємо за необхідне лише сконцентрувати увагу на тому, що проведене розслідування (допити та опитування педагогічних працівників, сусідів, друзів, знайомих тощо) показало, що винні особи ще з раннього дитинства виказували жорстокість та нехтування до життя як такого. Зокрема, підлітки систематично, жорстко поводитись із тваринами, вбивали та катували їх, фотографували вбитих котів та собак, вішали їх на дерева та на цих фотографіях виказували почуття задоволення [68].

Вважаємо, що в даному випадку справедливо можна вести мову про незадовільну профілактичну роботу як з боку педагогічних працівників, так і з боку правоохоронних органів. Виявлення, постановка на облік та проведення профілактичних заходів щодо такої категорії осіб є не лише ефективним, алей необхідним заходом, який може значною мірою вплинути на запобігання умисним вбивствам та окремим злочинам проти здоров'я особи, убезпечити суспільство від потенційно-небезпечних його членів.

2. Постановка на облік осіб, які були раніше засуджені, безвідносно до наявності факту судимості, за: а) двічі чи більше крадіжки; б) тяжкі тілесні ушкодження; в) умисні вбивства. Названу вище категорію осіб, як це вже

пропонувалось необхідно поставити на облік. Майже 80% засуджених за названі злочини з великою імовірністю, з часом, вчинюють умисні вбивства або замах.

Особливість запобіжної діяльності, на нашу думку, полягає в тому, що з точки зору загальносоціального запобігання, названі положення необхідно внести у законодавство поряд із іншими запропонованими, в той час, як з позицій спеціально-кримінологічного запобігання, саме з цією категорією осіб необхідно проводити «активну роботу».

Не зважаючи на наявність чи відсутність навіть у майбутньому правових норм, які б удосконалювали законодавство про адміністративний нагляд, особи, які засуджені, безвідносно до наявності факту судимості, за: двічі чи більше крадіжки; тяжкі тілесні ушкодження; умисні вбивства, по останньому звільненню від відбування покарання, повинні бути поставлені на облік за місцем проживання, і до таких осіб правоохоронними органами повинні застосовуватись заходи індивідуальної профілактики.

3. Активна робота з особами, які чинять насилля в сімейно-побутовій сфері. Насилля в сімейно-побутовій сфері залишається і по-сьогодні одним з «стовпів» на якому базується значна, а може й навіть основна частина посягань на життя. Саме насилля у сімейно-побутовій сфері поступово формує насильницького злочинця, який згодом, з «кількісного насилля» переходить у «якісне» - вбивство. Відсутність взагалі, чи неналежна увага правоохоронних органів, громадських організацій та пересічних громадян до конкретних випадків сімейно-побутового насилля робить його латентним та ще більш небезпечним.

У науковій літературі, присвяченій проблематиці сімейного насильства цілком слушно акцентується увага на тому, що сфера шлюбно-сімейних відносин є частиною особистого життя особи та являє собою певну таємницю для суспільства і, як наслідок, велика латентність злочинів насильницького та сексуального характеру, що вчиняються чоловіками щодо дружин, а відтак, не має адекватної та вчасної реакції на таке суспільне

явище [94, с.187].

Злочинець-насильник усвідомлює свою безкарність, бачить беспорядність та незахищеність жертви, дозволяє собі і подальше, ще більш сильне та жорстоке поводження. Відповідно, до осіб, які чинять насильство в сімейно-побутовій сфері необхідно застосовувати низку профілактичних заходів.

4. Активна оперативна робота з негласними співробітниками щодо інформації про неблагополучні родини, насильників та дебоширів. З огляду на важливість проведення запобіжних заходів, які спрямовані на виявлення та постановку на облік осіб, які чинять насильство в сім'ї, а також тих, які зловживають алкогольними напоями чи наркотичними засобами, а крім того, і тих осіб, які створюють проблеми для оточуючих (сусідів, знайомих тощо), вкрай необхідним напрямком діяльності правоохоронних органів є активна робота із негласними інформаторами. Діяльність визначеного кола осіб доцільно спрямувати на виявлення та оперативний нагляд за особами, які підпадають під названі вище характеристики.

Така позиція, обґрунтовується нами на підставі наявності даних, які отримані в ході вивчення кримінальних справ минулих років та вироків по справам за обвинуваченням в умисному вбивстві або замаху. Достовірно відомо, що майже 50% винних в умисному вбивстві осіб явно негативно характеризуються за місцем проживання, однак відомості про це у переважній більшості випадків невідомі дільничним інспекторам, адже останні в силу специфіки своєї діяльності (що має гласний, не законспірований характер) не в змозі не лише ефективно протидіяти деградації та криміналізації таких осіб, але й дуже часто просто не в силах їх хоча б виявляти та ставити на облік. Натомість, посилення оперативних позицій та спрямування їх у належне русло зможе мати позитивний запобіжний ефект, адже законспірований характер їх діяльності дозволяє більш ефективно та швидко виявляти потенційних насильників та злочинців, брати їх на облік та оперативно контролювати їх поведінку.

Слід також зазначити, що активна оперативна робота надає можливості виявити й інші категорії осіб з загальної «групи ризику». За нашими даними, які вже були наведені в дослідженні, не менш як 14% потенційних вбивць систематично зловживає спиртними напоями, 9% мають явні розумові аномалії неприхованого характеру, у 5% простежується емоційно-вольова нестійкість, а 3% ведуть відкритий та демонстративний аморальний спосіб життя. Всі ці особи і повинні, на нашу думку, бути на оперативному обліку, а інформація про них – у оперативного працівника.

Наявність правильно напрацьованих оперативних позицій у поєднанні з системною профілактичною роботою дільничних інспекторів міліції (виявлення дебоширів, побутових та сімейних насильників, кривдників, осіб що постійно погрожують «розправою» тощо) можуть «перекрити» та відвернути до 75% усіх умисних посягань на життя, які вчинюються в наш час.

5. Посилення охорони громадського порядку, оптимізація дислокації сил ОВС та інших правоохоронних органів. Біля 30% усіх умисних вбивств вчинюється останніми роками на вулицях, а 7% безпосередньо у громадських місцях, неподалік магазинів, барів, кафе тощо. Це значно менше, аніж, наприклад, у квартирах чи домоволодіннях, однак достатньо для того, що б вести мову про необхідність посилення охорони громадського порядку та оптимізації несення служби правоохоронними органами і, зокрема, органами внутрішніх справ.

Запобіжні заходи, на нашу думку, в цьому напрямку повинні бути спрямовані перш за все на:

а) недопущення концентрації криміногенного елемента в громадських, людних місцях, особливо після 18 – 20 години;

б) оперативний систематичний огляд парків, скверів, бесідок та інших місць можливого «дозвілля» та припинення вживання у таких місцях алкогольних напоїв;

в) огляд підозрілих та нетверезих осіб, їх документів, особливо на

предмет наявності у них холодної чи вогнепальної зброї, інших предметів, які використовуються для завдання шкоди здоров'ю людини (палки, скло, цвяхи, кастети, саморобні ножі, викрутки тощо);

г) оперативний контроль за найбільш криміногенними місцями збуту алкогольних напоїв, магазинів, павільйонів тощо;

д) стовідсоткове та невідворотне реагування на повідомлення громадян про дебош, сварки та бійки, з виїздом на місце пригоди та проведенням індивідуальних профілактичних заходів;

е) активне залучення громадян до охорони громадського порядку, сприяння останнім у здійсненні профілактичних заходів, проведення їх навчання та підготовки.

Названі вище заходи, на нашу думку зможуть мати позитивний стримуючий ефект, зможуть знизити загальну кількість посягань, припиняти протиправні чи злочинні дії ще до настання негативних наслідків – смерті жертви, а у більшості випадків – і до самого посягання. Наприклад, вже сп'яніла, агресивно налаштована особа «черговий» раз прийшла придбати спиртне в магазин, потім планувала його розпити спільно із друзями, в ході чого, могла виникнути сварка та бійка, наслідком якої було б вбивство. Замість цього, таку особу затримали працівники органів внутрішніх справ в громадському місці та доправили до РВ, де склали протокол, і, тим самим, запобігли умисному вбивству або замаху, хоча б цього разу.

6. Віктимологічна профілактика. Віктимологічна профілактика, на нашу думку, повинна займати одне з провідних місць у системі запобіжних заходів, які спрямовані проти умисних вбивств та замахів на них. Обґрунтування такої точки зору нами було зроблено у попередніх главах, де відзначалось, що жертві злочину належить особливе місце, а у злочинах проти життя та здоров'я людини, особа жертви відіграє, іноді, навіть більш значну роль, ніж сам злочинець. В решті решт, в таких випадках, справа злочинця полягає лише у тому, що б будучи спровокованим (розлюченим, ревнивим тощо) вчинити певну послідовність дій, яка і призведе до настання

смерті жертви (або замаху). В цей же час, жертва злочину, поряд із злочинцем, повинна була і опинитись у певному місці, в певний час, створити чи «обіграти» конкретну ситуацію злочину та викликати «бажання» у злочинця здійснити щодо себе посягання.

Звісно, це зовсім не означає, що у переважній більшості умисних вбивств чи замахів більша частина вини повинна покладатись на жертву, однак випадки явної провокації злочинця, нажаль, дуже поширені на практиці. Визначене дозволяє допустити той факт, що віктимологічна профілактика не лише є необхідною, саме у злочинах проти життя, але і той факт, що остання може мати не аби яку ефективність. З огляду на це, на нашу думку, існує необхідність розглянути її окремо.

3.2 Віктимологічне запобігання умисним посяганням на життя людини

Як зазначалося у попередньому підрозділі нашого дисертаційного дослідження, реалізація заходів загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання умисним посяганням на життя людини відіграє важливе значення у процесі протидії вказаній групі суспільно небезпечних діянь. Щороку на науковому рівні висувається ряд пропозицій щодо шляхів підвищення рівня ефективності протидії злочинності: аналізується зарубіжний досвід реалізації тих чи інших напрямків кримінологічної діяльності та пропонується інтеграція відповідних положень у площину вітчизняних реалій; досліджуються детермінанти злочинності та динаміка поширення тих чи інших злочинів та кримінальних проступків з метою вжиття необхідних заходів реагування з боку загальних та спеціальних суб'єктів протидії злочинності; розкривається особа кримінального правопорушника (в контексті її соціально-демографічних, кримінально-правових та соціально-рольових ознак) для проведення роботи з ресоціалізації та демаргіналізації відповідної категорії громадян тощо. Водночас, недостатньою залишається увага науковців до проблем жертв кримінальних правопорушень (або осіб, постраждалих від злочинів або кримінальних проступків).

У сучасних розвинених демократичних державах все частіше в процесі протидії злочинності вдаються до віктимологічного запобігання злочинам та кримінальним проступкам. Дійсно, на практиці жертва кримінального правопорушення нерідко могла б оминати відповідну участь, якщо б вчинила ті чи інші дії (або утрималася від їх вчинення). Дана теза стосується всіх видів кримінальних правопорушень (у тому числі і тих, що пов'язані з умисним посяганням на життя людини).

Так, наприклад, показовою є ситуація, описана у вироку Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від

24.01.2023 р. по справі № 373/1578/21 (номер провадження: 1-кп/373/29/23), в якому зазначається наступне: «ОСОБА_4 27.03.2021 приблизно о 01 год. 50 хв., знаходячись разом зі своєю співмешканкою ОСОБА_7 за місцем свого проживання, що за адресою: АДРЕСА_1 , діючи умисно, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, під час словесного конфлікту, обумовленого побутовими суперечками, що переріс у бійку, завдав ОСОБА_7 один удар рукою в ліву частину обличчя. У відповідь ОСОБА_7 , захищаючись руками, нанесла ОСОБА_4 від чотирьох до шести ударів по тілу, заподіявши йому садна в лобній ділянці праворуч, у виличній ділянці праворуч, синці на лівій бічній поверхні грудної клітини у середній третині, що відносяться до легких тілесних ушкоджень (курсив наш – прим.). В результаті цього конфлікту у ОСОБА_4 з мотивів особистої образи та неповаги до нього як чоловіка і співмешканця, розбіжностей на побутовому ґрунті, виник злочинний непрямий умисел, спрямований на вбивство ОСОБА_7» [38]. Як наслідок, винний схопив зброя злочину (кухонний ніж) та позбавив ОСОБА_7 життя.

Зрозуміло, що в описаній вище ситуації жертва теоретично могла б вчинити певні дії, які б знизили вірогідність настання відповідних наслідків: з самого початку уникати конфлікту; відмовитись від нанесення ударів у відповідь, покинути приміщення та викликати поліцію тощо. Дані факти у жодному випадку не пом'якшують вину суб'єкта злочину, не виправдовують його дії та не свідчать про те, що жертва діяла не правильно – вони лише демонструють всю важливість такого кримінологічного напрямку діяльності суб'єктів протидії злочинності, як віктимологічне запобігання кримінальним правопорушенням (у даному випадку умисним посяганням на життя людини).

Таким чином, суттєве покращення динаміки поширення злочинів та кримінальних проступків (у тому числі умисних посягань на життя людини) на території нашої держави неможливе без проведення суб'єктами протидії злочинності віктимологічного запобігання умисним посяганням на життя

людини. Останній напрям кримінологічної діяльності гармонійно доповнює загальносоціальне та спеціально-кримінологічне запобігання, що були проаналізовані нами у попередніх підрозділах дисертаційного дослідження, тісно пов'язаний із ними. Відтак, ефективне запобігання умисним посяганням на життя людини вимагає застосовування комплексу перелічених заходів. Проаналізуємо детальніше сутність віктимологічного запобігання злочинності.

На сьогоднішній день існують різні точки зору щодо змісту та обсягу віктимології як певного напрямку наукових пошуків. Так, наприклад, Н.М. Теслик зазначає, що віктимологія (від лат. *Viktima* – «жертва» і грец. *Logos* – «вчення», «наука») – напрямок психології (за іншими джерелами: міждисциплінарний напрямок), що вивчає кількісні та якісні характеристики жертв злочинів, соціальних і природних явищ з метою підвищення ефективності профілактичної діяльності, надання допомоги жертвам, удосконалення форм і методів запобігання [146, с. 8].

Дійсно, враховуючи предмет психології як науки, відповідні вчення про жертву можуть розглядатися в її площині. Водночас, сама мета таких досліджень (підвищення ефективності профілактичної діяльності, надання допомоги жертвам, удосконалення форм і методів запобігання [146, с. 8]) свідчить про те, що, в першу чергу, віктимологію доречно розглядати саме в контексті кримінології (в якості певного напрямку або навіть окремої науки).

Як вдало зауважують автори посібника «Кримінологічна віктимологія» (за заг. ред. О.М. Джужі), віктимологія може бути визначена як загальнотеоретична концепція чи система знань про природу, закономірності й обумовленість поведінки людини, яка наражає себе на небезпеку заподіяння шкоди, потерпілого від нещасного випадку чи іншого впливу, який не передбачає юридичної відповідальності щодо заподіяної шкоди; про потерпілого від протиправного посягання та заходи профілактики віктимної поведінки. Водночас як науково-прикладний напрям віктимологія виникла в рамках кримінології, оскільки об'єктивна необхідність соціальної практики

потребувала відповіді на питання: через які причини або обставини ті чи інші особи або соціальні групи стають жертвами злочинних посягань частіше ніж інші, які перебували в аналогічних ситуаціях. Тому абсолютно логічним є висновок про те, що віктимологія – наука кримінологічна, основним завданням якої є дослідження специфіки причинного комплексу злочинності загалом та конкретного злочину зокрема, з урахуванням обставин ситуативного характеру, які формуються під впливом поведінки жертви злочинного посягання чи підвищеної схильності стати жертвою злочину [97, с. 22].

Отже, вказана кримінологічна наука спрямована на виявлення певних закономірностей, що підвищують рівень ймовірності особи стати жертвою злочину або кримінального проступку. Встановлення відповідних тенденцій дозволяє підвищити ефективність запобігання кримінальним правопорушенням, та, як наслідок, покращити безпекову ситуацію в державі.

На думку О.М. Джужи та Д.М. Тичини, на сучасному етапі розвитку науки кримінології загалом і кримінологічної віктимології зокрема науковці мають повне право розглядати різні погляди вчених на віктимологію як на окрему теорію кримінології. За результатами проведеного аналізу наукових джерел вчені виділяють головні характеристики віктимологічної теорії як відносно самостійної галузі знання в межах кримінології, зокрема кримінологічна віктимологія, з урахуванням осмислення значущості віктимної поведінки жертви в механізмі злочинної поведінки, з метою зниження її ж віктимності:

1) сформувалася в межах кримінології як науковий напрям, про що, зокрема, свідчать окремі розділи (глави, параграфи в усіх підручниках, навчальних посібниках з курсу «Кримінологія»);

2) з одного боку, поповнює віктимологічною інформацією про потерпілого, характеристику злочинності, розроблену іншими науками (кримінальним правом, кримінальним процесом, криміналістикою і теорією

оперативно-розшукової діяльності), а з іншого – при виникненні зворотних зв'язків віктимологія використовує знання цих наук для розвитку своєї теорії і розроблення практичних заходів щодо віктимологічного запобігання злочинності;

3) містить практичний (і продовжує вдосконалювати) комплекс науково обґрунтованих заходів і рекомендацій, спрямованих на зниження рівня віктимності громадян як потенційних жертв злочинів;

4) виступає науковою і методологічною основою у запобіганні кримінальної віктимності, у віктимологічному запобіганні злочинності та віктимологічному забезпеченні національної безпеки країни [65, с. 8].

Викладені положення якнайкраще характеризують сутність та завдання віктимології. Окремо зауважимо, що наразі точаться гострі суперечки щодо самостійності віктимології як науки. Зокрема, одна група науковців виокремлює її в якості самостійної науки, тоді як інша – в якості певного розділу кримінології. Враховуючи обмежений обсяг нашого дисертаційного дослідження думається доречним лише констатувати дану проблему, адже подальший аналіз цього питання виходить за рамки предмета наших наукових пошуків.

На сьогоднішній день під віктимологічною профілактикою (яка, нагадаємо, є частиною запобігання злочинності) визначають систему взаємопов'язаних, організаційно забезпечених державних, громадських й індивідуальних заходів, спрямованих на виявлення та усунення або нейтралізацію чинників, які формують особисту чи масову можливість стати жертвою злочину або кримінального проступку [97, с. 128]. Розглянемо детальніше питання віктимологічного запобігання умисним посяганням на життя людини.

Віктимологічне запобігання кримінальним правопорушенням спрямовано не тільки на допомогу (юридичну, психологічну, соціальну тощо) особам, які вже були постраждалими від кримінальних правопорушень, але і на зниження ризиків тих чи інших категорій населення

заспати кримінально протиправних посягань з боку суб'єктів злочинів та кримінальних проступків. Особливий інтерес для кримінологічної віктимології становлять жертви з віктимологічними девіаціями, тобто особи, яким з огляду на певні соціальні (представники окремих професій, соціальних груп) чи фізіологічні (вік, стать, стан здоров'я) характеристики притаманна підвищена схильність стати жертвою злочинного посягання. Без вивчення всіх, і зокрема, таких осіб неможлива розробка спеціальних, нетрадиційних (віктимологічних) заходів профілактики злочинності, основними завданнями яких є: запобігання необачної, ризикованої, легковажної, провокуючої поведінки особи, яка може бути небезпечною для неї [97, с. 21].

На сьогоднішній день віктимологічне запобігання злочинам та кримінальним проступкам (у тому числі умисним посяганням на життя людини) набирає неабиякої популярності у державах Європейського Союзу та Північної Америки. До реалізації вказаного напрямку кримінологічної діяльності вдаються різні суб'єкти протидії злочинності (правоохоронні органи, правозахисні неурядові організації тощо). Як правило, реалізація даного напрямку полягає у розробці певних методичних рекомендацій для тієї чи іншої категорії населення (наприклад, поради як не стати жертвою кримінальних правопорушень проти власності для осіб похилого віку), допомозі потерпілим від кримінальних правопорушень (наприклад, потерпілим від домашнього насильства) тощо.

Виконання положень відповідних методичних рекомендацій (порад) а також обізнаність населення щодо стану криміногенної ситуації у державі (або певній місцевості) призводить до суттєвого зниження рівня злочинності відповідного виду (у тому числі і кримінальних правопорушень, пов'язаних із умисним посяганням на життя людини).

Як зазначає І.О. Кисельов, традиційно, у науковій літературі розрізняють два рівні віктимологічної профілактики, яка здійснюється відносно потенційних жертв: загальний та індивідуальний. Віктимологічна

профілактика на першому спрямована переважним чином на реалізацію виховних заходів, спеціального групового навчання, забезпечення спеціальними заходами захисту громадян, а також і деякі інші. Для другого, індивідуального рівня, увага концентрується на усуненні конкретних віктимних ситуацій [84, с. 90].

Думається, запропонована І.О. Кисельовим диференціація віктимологічної профілактики є доволі цікавою та обґрунтованою. Водночас на науковому рівні запропоновані і дещо інші позиції з цього питання. Так, наприклад, автори посібника «Кримінологічна віктимологія» (за заг. ред. О.М. Джужі) розглядають під індивідуальним рівнем профілактичні заходи стосовно осіб, які, враховуючи їх поведінку або сукупність особистісних характеристик, можуть із великою ймовірністю стати жертвами злочинів. Такі заходи спрямовані на підвищення захисних реакцій, а також забезпечення особистої, майнової та іншої безпеки цих громадян [97, с. 205].

Окремо зауважимо, що кожний з підходів є вірним, адже в його основі закладено різні критерії диференціації віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням. Втім, останній розподіл є більш поширеним на науковому рівні, тому в розрізі нашої роботи ми будемо керуватися саме ним.

Таким чином, перший рівень є дещо абстрактним та передбачає передання широкій аудиторії громадян інформації універсального характеру, яка допоможе знизити ризики того, що особа стане постраждалою від тих чи інших актів деліктної поведінки (наприклад, загальні поради про те, як не стати жертвами шахрайства або крадіжки).

Загальний рівень віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням відіграє важливу роль у протидії злочинності, адже дозволяє довести широкій аудиторії інформацію про те, як мінімізувати ризики стати жертвою суспільно небезпечного діяння. В розрізі аналізу загального рівня запобігання віктимологічного запобігання умисним

посяганням на життя людини (який доволі часто поділяють на два окремі рівні: загальносоціальний та спеціально-кримінологічний) доречними вбачаються роздуми колишнього помічника державного захисника округу Хілсборо (США) Крейга Олдреджа (Craig Alldredge), який виокремлює наступні аспекти, що допоможуть потенційним жертвам уникнути відповідної участі:

1. Уникнення так званих «жорстоких відносин» та своєчасне повідомлення про факти фізичного насильства з боку членів сім'ї. За статистикою, лише у 9 % зареєстрованих на території США вбивств жінок вбивцею виступав незнайомец і майже у третині випадків – чоловіки, бойфренди (колишні чоловіки, бойфренди) жертви [174].

Як неоднаразово вказувалося вище, у багатьох випадках вчинення злочинів, пов'язаних із посягання на життя людини, винний у вчиненні кримінального правопорушення перебував у тісних відносинах зі своєю жертвою. Зрозуміло, що під час тривалої комунікації осіб між собою майбутній злочинець нерідко демонстрував схильності до агресії (наприклад, вдавався до домашнього насильства) або інші ознаки девіантної поведінки. Відтак, важливо довести до потенційних жертв таких злочинів важливість своєчасного припинення «токсичних відносин» та необхідність звернень до правоохоронних органів у випадку порушення щодо них норм чинного законодавства (вчинення адміністративних правопорушень або злочинів (кримінальних проступків).

Прикладом такої ситуації слугують події, описані у вироку Куликівського районного суду Чернігівської області від 14.07.2022 по справі № 737/92/22 (номер провадження: 1-кп/737/16/22): «13 листопада 2021 року у період часу з 20 год 00 хв по 23 год 59 хв ОСОБА_6, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, знаходячись у житловому будинку за місцем свого фактичного проживання, а саме за адресою: АДРЕСА_2, через малозначний привід, з *мотивів ревнощів* (курсив наш – прим.), умисно, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, передбачаючи можливість

настання суспільно-небезпечних наслідків у вигляді смерті особи, з якою він спільно проживав однією сім'єю, але не перебував у шлюбі ОСОБА_10, діючи з особливою жорстокістю, яка виразилась у великій кількості нанесених ударів (не менше 130 травмуючих дій) металевим господарським прутом, металевою лопаткою, шваброю для миття підлоги та дерев'яним поліном, у присутності в будинку трьох малолітніх дітей; ОСОБА_11 ІНФОРМАЦІЯ_2, ОСОБА_12 ІНФОРМАЦІЯ_3, ОСОБА_13 ІНФОРМАЦІЯ_4, усвідомлюючи, що такими діями завдає їм особливих психічних та моральних страждань, протягом тривалого часу чотирьох годин (з 20 год 00 хв до 23 год 59 хв) наніс ОСОБА_10 не менше вісімнадцяти травмуючих дій в область голови, не менше двадцяти шести травмуючих дій в область тулуба, не менше вісімдесяти шести травмуючих дій в область кінцівок, які завідомо завдавали потерпілій ОСОБА_10 особливі фізичні страждання та призвели до розвитку загрозливого для життя стану у вигляді травматичного шоку, що має ознаки тяжких тілесних ушкоджень за ознакою небезпеки для життя, від яких ОСОБА_10 померла на місці події» [31].

Зрозуміло, що у даній ситуації суб'єкт умисного вбивства з особливою жорстокістю, навряд чи, вперше продемонстрував відповідну агресію на фоні ревнощів а, можливо, навіть систематично виступав у ролі аб'юзера (при цьому даний факт підтверджується показаннями сестри вбитої жінки, яка зазначає, що «...Її сім'я добре ставилася до обвинуваченого, любили його, але коли він почав бити сестру (курсив наш – прим.), то відношення до нього змінилося» [31]). Відтак, якщо б жертва або члени її сім'ї раніше звернулися до правоохоронних органів з приводу систематичного вчинення винних актів домашнього насильства, можливо, трагедію вдалося б попередити.

Викладене вкотре демонструє важливість проведення віктимологічного попередження умисним посяганням на життя людини різними суб'єктами протидії злочинності. Зокрема, важливо доводити дану інформацію до відома суспільства шляхом публікацій у ЗМІ, створення

відповідних відеороликів, розміщення інформації на Інтернет-сторінках правоохоронних органів тощо.

2. Відмова від надмірного споживання алкоголю або споживання наркотичних засобів – за статистикою 60 % умисних вбивств у США вчиняються у стані алкогольного сп'яніння, 33 % - під впливом наркотичних засобів. Крім того, надмірне споживання алкоголю підвищує ризики особи стати жертвою вбивства або насильницького злочину. Встановлено, що близько двох третин жертв умисного вбивства перед смертю вживали алкогольні напої. Алкоголь – речовина, яка затьмарює здоровий глузд та змушує людину відчувати ейфорію, непереможність. Це, зазначає правник, не найкращий настрій, коли особа намагається вирішити конфлікт, особливо що розгортається з використанням насильства. У багатьох випадках, коли обидві сторони вживали алкогольні напої, вирішувалося питання, яка людина внаслідок суперечки загине: п'яний агресор-нападник чи п'яна агресивна жертва [174].

Відповідні тенденції характерні і для вітчизняних реалій. Вище нами було розглянуто ряд випадків, коли суб'єкт посягання на життя людини діяв у стані алкогольного сп'яніння (крім того, нагадаємо, відповідну закономірність підтверджують і статистичні дані, що були проаналізовані нами у попередніх підрозділах дисертаційного дослідження). Без сумніву, алкоголь (або наркотичні речовини) затьмарює розум маргіанльно налаштованих громадян та підштовхує їх на вчинення актів делінквентної поведінки. Втім, небезпечними є і випадки, коли потенційна жертва умисного вбивства перебуває у відповідному стані, адже: по-перше, під впливом дії алкоголю (наркотиків) вона здатна провокувати іншу людину, а, по-друге, у небезпечній ситуації вона може не об'єктивно оцінити власні сили, та, тим самим, стати жертвою умисного вбивства.

Яскравим прикладом такої ситуації слугують події, описані у вироку Селидівського міського суду Донецької області від 16.02.2023 р. по справі № 242/4/23 (номер провадження: 1-кп/242/562/23). Так, у цьому документі

зазначається, що 17 листопада 2022 року з 12 години ОСОБА_7 знаходився за місцем свого проживання за адресою: АДРЕСА_2 , де в зальній кімнаті *самостійно вживав алкогольні напої* (курсив наш – прим.), а о 14 годині того ж дня, взявши з собою кухонний ніж, пішов на вулицю у паркову територію зібрати грибів для їх приготування та вживання. Приблизно через 15 хвилин, повертаючись додому, біля другого під`їзду будинку АДРЕСА_3 , ОСОБА_7 побачив раніше знайомих *ОСОБА_5 та ОСОБА_8 , які, перебуваючи в стані сп`яніння* (курсив наш – прим.), спілкувалися між собою. ОСОБА_5 , побачивши ОСОБА_7 , згадав їх конфлікт з приводу грошей, які він винен останньому, та почав агресивно поводити по відношенню до ОСОБА_7 . На цьому ґрунті між ними відбувся словесний конфлікт, під час якого у ОСОБА_7 раптово виник злочинний умисел, спрямований на умисне вбивство, тобто протиправне заподіяння смерті ОСОБА_5 [40]. Як наслідок, ОСОБА_7 вчинила закінчений замах на умисне вбивство ОСОБИ_5 та була притягнута до кримінальної відповідальності.

Цілком очевидно, що у даному випадку негативну роль відіграв алкоголь, адже якби обидві сторони не перебували у стані алкогольного сп`яніння то, з високою вірогідністю, ОСОБА_7 не мала б відповідного рівня агресії, а ОСОБА_5, у свою чергу, або не розпочала б гостру стадію конфлікту, або ж, у випадку, якщо ОСОБА_7 перебувала б у стані сп`яніння, розпочала б суперечку в інших умовах, коли суб`єкт даного злочину перебував би вже у тверезому стані.

Враховуючи викладене, знову ж таки, суб`єктам протидії злочинності важливо доводити відповідну інформацію до відома населення з наведенням конкретних прикладів. Крім того, у контексті віктимологічного запобігання умисним посяганням на життя людини органам місцевого самоврядування доречно вводити заборони на придбання алкогольних напоїв у вечірній час (при цьому в умовах дії на території України правового режиму воєнного стану такі заборони апріорі діють на всій території нашої держави), а правоохоронним органам (перш за все органам та підрозділам Національної

поліції України) – постійно здійснювати перевірки місць продажу алкогольних напоїв на предмет наявності відповідних ліцензій, дотримання вказаних заборон (щодо часу продажу алкогольних напоїв), недопустимості продажу відповідного товару неповнолітнім.

3. Уникнення вогнепальної зброї та осіб, які її носять. Вогнепальна зброя – найефективніше знаряддя умисного вбивства, що суттєво об'єднує суб'єкту кримінального правопорушення реалізувати свій злочинний умисел. Крейга Олдредж зазначає, що для того, щоб отримати справді «смертельну комбінацію», необхідно додати разом три зазначені вище категорії: образливі стосунки, алкоголь (або наркотичні засоби) та вогнепальну зброю. Більшість громадських захисників у США, за словами юриста, мають явно неприємний досвід опитування чоловіка або жінки, звинувачених в умисному вбивстві, які плачуть під час згадки ім'я жертви та стверджують, що ніколи б не застрелили її (його), якби були тверезими [174].

Зауважимо, що у розрізі нашої держави відповідні поради є вкрай актуальними, адже з початком широкомасштабної війни, яку російська федерація підступно розв'язала проти України у лютому 2022 р., суттєво зросла кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом зброї. Так, лише у 2022 р. кількість зареєстрованих випадків незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами зросла на 14 % (з 4067 випадків у 2021 р. [71] до 4735 – у 2022 р. [72]). Дана активізація пов'язана із тим, що в умовах сьогодення маргінально налаштованим представникам соціуму значно легше віднайти способи заволодіння зброєю.

Враховуючи це, цілком очевидним є факт того, що мінімізація відкритих гострих конфліктів з громадянами, які мають при собі вогнепальну зброю, суттєво знижує вірогідність стати жертвою умисного вбивства.

Окремо варто зауважити, що зброя є небезпечною не тільки в умовах, коли нею володіє потенційний кримінальний правопорушник, але і жертва.

Так, наприклад, у випадку нападу особа, яка захищається, маючи при собі зброю, може лише спровокувати нападника до вчинення більш активних та небезпечних дій (особливо у випадку, коли у неї (потенційної жертви) відсутні відповідні навички володіння зброєю або у випадку, коли вона психологічно не готова застосувати її проти нападника).

Прикладом описаних вище ситуацій слугують події, зазначені у вироку Вінницького міського суду Вінницької області від 17.03.2023 р. по справі № 127/13681/22 (номер провадження: 1-кп/127/452/22), в якому закріплено наступне: «...Допитаний в судовому засіданні обвинувачений ОСОБА_4 провину визнав та суду повідомив, що разом з ОСОБА_8 товаришував та працював. 21.03.2022 року ввечері зустрівся із ОСОБА_8 у нього вдома за адресою: АДРЕСА_3 де у двох вживали алкогольні напої та спілкувалися. Зазначив, що ОСОБА_8 в цей вечір виглядав нормально, без тілесних ушкоджень. Не пам'ятає скільки вжив алкоголю в цей вечір. Під час розмови у них виник конфлікт через тему війни, вході якого ОСОБА_8 обізвав його кацапом. *В ході цього ОСОБА_8 дістав з кишені чи з дивана пістолет та направив на нього* (курсив наш – прим.). Він своєю рукою вибив з рук ОСОБА_8 пістолет, повалив на землю та почав наносити удари кулаками та взутими ногами. Пістолет в цей час лежав на землі, ОСОБА_8 не підбирав його. Від перших ударів ОСОБА_8 впав. Він наніс декілька ударів в голову, шию, живіт, груди та тулуб, але точну кількість, механізм та тривалість нанесення не пам'ятає, оскільки перебував у стані сильного алкогольного сп'яніння. Бив потерпілого він і руками і ногами. Перестав наносити удари, коли ОСОБА_8 втратив свідомість. Зазначив, що коли залишав квартиру ОСОБА_8 лежав на землі та був живим, оскільки похрипував та бурмотів. Зазначив, що у нього тілесних ушкоджень не було. Пішов додому, оскільки боявся, що ОСОБА_8 застосує до нього рушницю, яка у нього була. Наступного дня телефонував потерпілому, але він не відповідав на дзвінок. Про смерть ОСОБА_8 дізнався від працівників поліції [21].

У даному випадку погроза зброєю з боку жертви стала тим потужним імпульсом, що вивів конфлікт на новий рівень. Відтак, можливо, у випадку, якби жертва не розпивала алкогольні напої з кримінальним правопорушником та не діставала пістолет – трагедії вдалося б уникнути.

4. Залишення вдома після опівночі - більшість вбивств відбувається вночі або рано вранці [174].

Дійсно, за статистикою більшість умисних вбивств відбувається уночі, що обумовлюється сукупністю факторів:

1) у темний період доби кримінальному правопорушнику легше непомітно покинути місце вчинення злочину;

2) більшість умисних вбивств, як було вказано вище, вчинюються у стані алкогольного сп'яніння (при цьому, як правило, кримінальні правопорушники перебувають у такому стані саме увечері).

На загальному рівні віктимологічного запобігання умисним посяганням на життя людини важливо не тільки доводити відповідну інформацію, але і наголошувати на необхідності дотримання населенням комендантської години, впровадженої на території нашої держави в умовах дії правового режиму воєнного стану. Крім того, можливо, доречно на законодавчому рівні посилити відповідальність за порушення режиму комендантської години та виокремити даний акт деліктної поведінки в окремий склад правопорушення.

5. Відмова від практики автостопу. Чоловік або жінка, що стоять на узбіччі, можуть бути просто бідолашною людиною, якій вкрай необхідно, щоб її підвезли. Водночас, така людина може бути щойно звільненим з в'язниці кримінальним елементом, який відбував покарання за збройне пограбування та зґвалтування, або психічно хворою людиною, яка становить загрозу для оточуючих [174].

Дійсно, подорожування з незнайомими особами є небезпечним як для водія, який підвозить незнайомця, так і для самого громадянина, що користується практикою автостопу. На сьогоднішній день явище автостопу

вийшло на новий рівень. Так, у нашій державі (як і в багатьох інших сучасних країнах світу) діє ряд застосунків, які полегшують комунікацію між обома сторонами (наприклад, сервіс «BlaBlaCar»). Зрозуміло, що користування відповідними послугами завжди несе певний ризик, проте у випадку, коли виникає нагальна потреба у зверненні до них (наприклад, термінова поїздка в умовах відсутності білетів на регулярні рейси перевізників), важливо, щоб кожна сторона (водій та особа, яка користується автостопом) звертала увагу на рейтинг одна одної (значна кількість позитивних відгуків знижує ризики опинитися у «небажаній компанії»).

6. Уникнення відвідувань барів із сумнівною репутацією – затишний бар о другій годині ночі, зазначає правник, – це саме те місце, де можна знайти людину, яка страждає від алкоголю, має зброю, торгує наркотиками, має проблеми із психікою та практику вчинення актів насильства [174].

У даному випадку бар – це узагальнена категорія. Для зниження ризиків стати жертвою умисних посягань на життя людини важливо уникати місць, що мають сумнівну репутацію (наприклад, місця, що мають «славу» концентрації маргінально налаштованих громадян).

Крім того, в контексті віктимологічного запобігання умисним посяганням на життя людини важливу роль відіграють планові перевірки відповідних місць представниками Національної поліції в розрізі забезпечення публічної безпеки та порядку.

7. Використання розумних запобіжних заходів для власної безпеки: наявність замків на дверях та вікнах, закриття авто, не відкриття дверей незнайомцям тощо [174].

Дійсно, саме нехтування елементарними правилами безпеки нерідко призводить до трагедій. Відтак, важливо вкотре наголошувати на цьому в рамках загального рівня віктимологічного запобігання умисним посяганням на життя людини.

Варто зазначити, що важливу роль у віктимологічному запобіганні вказаних актів делінквентної поведінки відіграють ЗМІ. Як вдало наголошує

Ю.О. Оберемко, інформація щодо правил перестороги повинна поширюватися так само, як і пропаганда здорового способу життя або заборони вживання алкогольних напоїв. У громадських місцях (вокзали, громадський транспорт, аеропорти) через гучномовці періодично може лунати інформація про поводження у тих чи інших небезпечних ситуаціях. До того ж, віктимологічна реклама може бути розміщена на білбордах, у пунктах обміну валют, зупинках громадського транспорту. Важливо зазначити, що ефективність віктимологічного запобігання умисним вбивствам з корисливих мотивів залежить від того, наскільки людина сприйматиме відповідну інформацію. Саме тому вона не повинна викликати почуття остраху. Навпаки, інформація має бути позитивною, носити рекомендаційний характер з тим, щоб знизити ризик опинитися у ролі жертви злочину, переглянути ставлення до своїх власних учинків, а також відносини з людьми з близького оточення [126, с. 154].

Повністю погоджуємось із даною тезою. При цьому, ефективне запобігання умисним посяганням на життя людини неможливе без плідної взаємодії загальних та спеціальних суб'єктів протидії злочинності: ЗМІ, правоохоронних органів, неурядових організацій тощо.

Що стосується заходів індивідуального віктимологічного запобігання умисним посяганням на життя людини, то, за класифікацією, запропонованою згаданим вище І.О. Кисельовим, до їх числа відносяться: 1) віктимологічна профілактика, що проводиться з урахуванням конкретних ситуацій, у яких шляхом аналізу обставин і можливих зв'язків між об'єктами існує можливість виокремити з загалу потенційно «вразливих» осіб - імовірних жертв злочину; 2) віктимологічна профілактика, що проводиться з урахуванням моделі поведінки конкретних осіб, коли аналіз типових моделей поведінки та особливостей їх зв'язків надає можливість виділити коло осіб, які можуть стати потенційними жертвами; 3) віктимологічна профілактика, що проводиться відносно потенційних жертв з урахуванням

конкретних видів і типів злочинної поведінки, шляхом виділення підвищених віктимних якостей особи, яка може стати жертвою [84, с. 91].

Нагадаємо, віктимологічне запобігання на індивідуальному рівні спрямовано на здійснення відповідних заходів щодо конкретних осіб (або певних категорій громадян). В рамках роботи на даному рівні важливо проводити роботу з постраждалими від домашнього насильства. Як зазначалося вище, у багатьох випадках агресія аб'юзерів рано чи пізно закінчується фатальними наслідками у виді заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або навіть смерті. При цьому, як зазначає О.М. Самойлова, нерідко потерпілі від таких суспільно небезпечних діянь не вдаються до повідомлення про відповідну поведінку аб'юзера через небажання «виносити сміття з дому», сором, невіру в діяльність правоохоронних органів, нерішучість, невміння захистити себе тощо. Таким чином, профілактичні заходи повинні здійснюватися у напрямі подолання страху, сумнівів, боязливості. Досягти цього можна шляхом проведення роз'яснювальної роботи з такими особами, інформування про можливі способи захисту, про існуючі «гарячі лінії», громадські, релігійні організації, до яких можна звернутися за консультацією та допомогою, надання тимчасового притулку в кризових центрах, проходження курсу психосоціальної реабілітації [139, с. 170].

Своєчасне виявлення та притягнення до відповідальності аб'юзерів багато у чому залежить від ефективної роботи дільничних інспекторів поліції. Зокрема, під час обходу території обслуговування даний працівник повинен мати високий рівень комунікації з мешканцями відповідних будинків. Така робота дозволяє отримувати актуальну інформацію щодо випадків вчинення домашнього насильства (як безпосередньо від осіб, які постраждали від домашнього насильства, так і від свідків), виявляти постраждалих від домашнього насильства та проводити з ними індивідуальні бесіди щодо необхідності офіційного звернення до правоохоронних органів.

Крім того, важливою є співпраця працівників медичних закладів з представниками органів та підрозділів Національної поліції. Так, у випадку звернень до медичних закладів громадян, що отримали тілесні ушкодження насильницького характеру, необхідно оперативно повідомляти про відповідні випадки працівників названого правоохоронного органу. Така співпраця суттєво знизить рівень латентності кримінальних правопорушень проти здоров'я особи та, як наслідок, знизить динаміку поширення злочинів проти життя людини.

В рамках індивідуального віктимологічного запобігання умисним посяганням на життя людини працівники поліції також повинні проводити індивідуальні бесіди з особами, які спільно проживають з громадянами, які мають незняту або непогашену судимість за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганням на життя або здоров'я людини. Важливо переконатись у тому, що злочинець став на шлях виправлення, а члени його родини (співмешканці) не зазнають від нього актів агресії, що виходять за межі правової поведінки.

Для зниження кількості випадків умисного посягання на життя людини в умовах дії на території України правового режиму воєнного стану важливо також контролювати дотримання з боку громадян режиму комендантської години. Як було вказано вище, більшість злочинів вчиняються у темну пору доби. Відтак, патрулювання місцевості з боку працівників правоохоронних органів та військових (а також перевірка розважальних закладів на предмет роботи у комендантську годину) дозволить суттєво знизити динаміку поширення злочинів даного виду.

Умисні посягання на життя людини нерідко реалізуються шляхом застосування зброї або через її демонстрацію іншій стороні. Відтак, у рамках віктимологічного запобігання цим злочинам на індивідуальному рівні важливою є робота органів та підрозділів Національної поліції щодо перевірки дотримання особами, які володіють зброєю, правил дозвільної

системи (належне зберігання зброї, своєчасне продовження дії строків дозволів тощо).

Окремо варто зауважити на необхідності віктимологічного запобігання умисним посяганням на життя людини на тимчасово окупованих територіях. Для цього представникам правоохоронних органів спільно з військовими, органами державної влади та місцевого самоврядування, неурядовими організаціями доречно розробити пам'ятки щодо правил особистої безпеки у відповідній місцевості та видавати їх громадянам, які прямують на ці території. Крім того, важливо доводити дану інформацію (шляхом телевізійних та радіо- трансляцій, публікації у ЗМІ, поширенні в мережі Інтернет) і до осіб, які вже перебувають на тимчасово окупованих територіях. Зокрема, необхідно акцентувати увагу згаданої категорії населення на тому, що:

1) за жодних обставин не варто вступати у конфлікти з представниками держави-окупанта (навіть у випадках вилучення ними майна, незаконного зайняття житла чи іншого володіння особи тощо), адже останні не знають категорій «законність», «право», «честь» тощо. Варто пам'ятати, що життя – це найвища соціальна цінність, а російські терористи неминуче будуть притягнуті до відповідальності та понесуть справедливе покарання за свої вчинки;

2) особам жіночої статі, за можливості, потрібно уникати компанії окупантів та не підтримувати з ними контактів, адже на сьогоднішній день поширеними є випадки зґвалтувань та умисних вбивств з боку цих нелюдів по відношенню до жінок;

3) задля власної безпеки варто уникати місць скупчення російських військових; відкрито не знімати їх на камеру, адже такі дії можуть спровокувати агресора;

4) у відповідних умовах важливо уникати прогулянок у нічний час, будувати маршрути пересування переважно через багатолюдні місцевості.

Встановлено, що для ефективної протидії умисним посяганням на життя людини загальні та спеціальні суб'єкти повинні реалізовувати комплекс заходів із загальносоціального, спеціально-кримінологічного та віктимологічного запобігання даним актам делінквентної поведінки.

Віктимологічне запобігання умисним посяганням на життя людини здійснюється на двох рівнях: загальному (спрямований на широку аудиторію) та індивідуальному (спрямований на конкретних осіб або певні групи громадян).

На основні аналізу судової практики підтримано позицію, відповідно до якої суттєве зниження вірогідності особи стати жертвою умисного посягання на життя людини досягається шляхом:

1) своєчасного розірвання «токсичних відносин» та повідомлення до правоохоронних органів про факти домашнього насильства;

2) відмови від зловживання алкоголю, вживання наркотичних або інших одурманюючих засобів, що заважають особі тверезо мислити у небезпечній для життя ситуації (відчуття ейфорії, сили, неправильне оцінювання ситуації, високий рівень агресії);

3) уникнення суперечок з особами, які мають при собі вогнепальну зброю та відмова від вирішення конфліктів шляхом демонстрації такої зброї;

4) мінімізації кількості прогулянок у темну пору доби – за статистикою більшість умисних вбивств відбувається вночі;

5) дотримання правил особистої безпеки (закриття дверей до житла та авто тощо).

Для ефективного віктимологічного запобігання умисним посяганням на життя людини на загальному рівні важливою є плідна співпраця загальних та спеціальних суб'єктів протидії злочинності (правоохоронні органи, ЗМІ, органи державної влади та місцевого самоврядування, неурядові організації тощо).

На загальному рівні віктимологічного запобігання умисним посяганням на життя людини важливо доводити інформацію у ЗМІ: щодо

безпекової ситуації у відповідній місцевості; правил поведінки та алгоритму дій, що суттєво мінімізують можливість стати жертвою згаданого акту делінквентної поведінки тощо. Крім того, важливими напрямками діяльності в умовах сьогодення є:

- 1) пропаганда здорового способу життя;
- 2) введення органами місцевого самоврядування заборон на продаж алкогольних напоїв у нічний час;
- 3) перевірка органами та підрозділами Національної поліції України закладів, що продають алкогольні напої на предмет фактів порушення заборони на продаж даної продукції у встановлений органами місцевого самоврядування час та продаж її неповнолітнім;
- 4) патрулювання військовими та представниками правоохоронних органів місцевості у нічний час; виявлення та затримання осіб, які порушують режим комендантської години;
- 5) посилення юридичної відповідальності за порушення режиму комендантської години, виокремлення даного акту деліктної поведінки в окремий склад правопорушення.

На індивідуальному рівні віктимологічного запобігання умисним посяганням на життя людини важливим є: виявлення працівниками органів та підрозділів Національної поліції осіб, постраждалих від домашнього насильства, та проведення з ними інформаційно-роз'яснювальної роботи; проведення індивідуальних бесід з особами, що спільно проживають із громадянами, які мають незняту або непогашену судимість за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганням на життя або здоров'я людини (дана категорія осіб має високий ризик стати жертвою кримінального правопорушення); перевірка осіб, які володіють зброєю, на предмет дотримання ними правил дозвільної системи тощо.

В умовах широкомасштабної війни, яку у лютому 2022 р. розпочала держава-терорист проти України, загальним та спеціальним суб'єктам протидії злочинності важливо доводити інформацію до громадян, що

перебувають на тимчасово окупованих територіях, щодо того, як знизити ризики стати жертвою умисного посягання на життя людини з боку російських окупантів. Зокрема, необхідно акцентувати увагу населення на тому, що:

1) за жодних обставин не потрібно вступати у відкриті конфлікти з представниками держави-агресора;

2) задля власної безпеки варто уникати місць скупчення російських військових та утримуватись від відкритої фіксації останніх на камеру;

3) особам жіночої статі варто уникати компанії окупантів, які нерідко вдаються до вчинення злочинів проти статевої недоторканості людини, злочинів проти життя та здоров'я;

4) у відповідних умовах важливо уникати прогулянок у нічний час, будувати маршрути пересування переважно через багатолюдні місцевості.

Висновки до третього підрозділу

Сформульовано можливі напрямки запобігання умисним посяганням на життя людини.

Розвинуто доктринальне положення щодо необхідності у санкції ч. 2 ст. 115 КК України передбачити покарання у вигляді позбавлення волі на строк п'ятнадцять років або довічне позбавлення волі як дієвого заходу загально-соціального запобігання умисним посяганням на життя людини.

Серед заходів спеціально-кримінологічного характеру пропонується розглядати такі, що спрямовуються на усунення конкретних причин та умов, які безпосередньо пов'язані з детермінацією умисних посягань на життя людини. Необхідно зазначити, що такі заходи повинні певним чином співпадати з тими, що у науковій літературі розглядаються в якості «загальних» для більшості насильницьких злочинів, однак останні повинні бути і більш конкретизованими у порівнянні до загальних, адже вони мають більш вузьку спрямованість, повинні враховувати окремі особливості причинного комплексу досліджуваних злочинів, які спрямовані саме проти життя особи. Серед них пропонується:

а) виявлення осіб, які мають підвищену схильність до агресії, насильства та заподіяння шкоди оточуючим. Важливе місце в системі заходів спеціально-кримінологічного характеру необхідно відвести виявленню, постановленню на облік та вжиттю окремих запобіжних заходів у відношенні до осіб, які мають підвищену схильність щодо агресії та насильства. Схильність до насильницького вирішення проблем, а також загальна агресія щодо оточуючих закладається в людині не в один день, а поступово;

б) постановка на профілактичний облік осіб, які були раніше засуджені, безвідносно до наявності факту судимості, за: а) двічі чи більше крадіжки; б) тяжкі тілесні ушкодження; в) умисні вбивства. Майже 80% засуджених за названі злочини з великою імовірністю, з часом, вчинюють

умисні вбивства або замах;

в) активна робота з особами, які вчиняють насильство в сімейно-побутовій сфері. Насильство в сімейно-побутовій сфері залишається і по-сьогодні одним з «стовпів» на якому базується значна, а може й навіть основна частина посягань на життя. Саме насильство у сімейно-побутовій сфері поступово формує насильницького злочинця, який згодом, з «кількісного насилля» переходить у «якісне» - вбивство. Відсутність взагалі, чи неналежна увага правоохоронних органів, громадських організацій та пересічних громадян до конкретних випадків сімейно-побутового насилля робить його латентним та ще більш небезпечним;

г) активна оперативна робота з негласними співробітниками щодо інформації про неблагополучні родини, насильників та хуліганів. З огляду на важливість проведення запобіжних заходів, які спрямовані на виявлення та постановку на облік осіб, які вчиняють домашнє насильство, а також тих, які зловживають алкогольними напоями чи наркотичними засобами, а крім того, і тих осіб, які створюють проблеми для оточуючих (сусідів, знайомих тощо), вкрай необхідним напрямком діяльності правоохоронних органів є активна робота із негласними інформаторами. Діяльність визначеного кола осіб доцільно спрямувати на виявлення та оперативний нагляд за особами, які підпадають під названі вище характеристики.

г) посилення охорони громадського порядку, оптимізація дислокації сил правоохоронних органів, особливо у післявоєнний період. Біля 30% усіх умисних вбивств вчинюється останніми роками на вулицях, а 7% безпосередньо у громадських місцях, неподалік магазинів, барів, кафе тощо. Це значно менше, аніж, наприклад, у квартирах чи домоволодіннях, однак достатньо для того, що б вести мову про необхідність посилення охорони громадського порядку та оптимізації несення служби правоохоронними органами і, зокрема, Національною поліцією України.

Констатовано, що віктимологічна профілактика повинна займати одне з провідних місць у системі запобіжних заходів, які спрямовані проти

умисних посягань на життя людини. Жертві злочину належить особливе місце, а у злочинах проти життя та здоров'я людини, жертва відіграє, іноді, навіть більш значну роль, ніж сам злочинець. В таких випадках справа злочинця полягає лише у тому, щоб будучи спровокованим (розлюченим, ревним тощо), вчинити певну послідовність дій, яка і призведе до настання смерті жертви (або замаху).

В умовах широкомасштабної війни, яку у лютому 2022 р. розпочала держава-терорист проти України, загальним та спеціальним суб'єктам протидії злочинності важливо доводити інформацію до громадян, що перебувають на тимчасово окупованих територіях, щодо того, як знизити ризики стати жертвою умисного посягання на життя людини з боку російських окупантів. Зокрема, необхідно акцентувати увагу населення на тому, що:

1) за жодних обставин не потрібно вступати у відкриті конфлікти з представниками держави-агресора;

2) задля власної безпеки варто уникати місць скупчення російських військових та утримуватись від відкритої фіксації останніх на камеру;

3) особам жіночої статі варто уникати компанії окупантів, які нерідко вдаються до вчинення злочинів проти статевої недоторканості людини, злочинів проти життя та здоров'я;

4) у відповідних умовах важливо уникати прогулянок у нічний час, будувати маршрути пересування переважно через багатолюдні місцевості.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено комплексне наукове завдання, що полягає у розробці удосконаленої системи заходів запобігання умисним посяганням на життя людини в Україні та, на цій основі, вдосконалено відповідні положення законодавства і практики їх застосування. Виконане дослідження дозволило сформулювати наступне:

1. Охарактеризовано стан, структуру та динаміку умисних посягань на життя людини. Встановлено, що протягом останніх десяти років спостерігається суттєве зниження загальної кількості умисних вбивств та замахів, що вчинюються на території України та суттєве збільшення протягом останніх двох років. Навіть попри наявність названих тенденцій щодо загальної кількості умисних вбивств та замахів на них, ситуацію, яка складається останніми роками у цій сфері назвати позитивною не можна. При цьому, існує необхідність актуалізувати окремі результати дослідження, які пов'язані зі злочинами проти власності та умисними вбивствами. Аналіз вироків суду показав, що серед раніше засуджених осіб, які притягались за умисне вбивство або замах на нього, більш ніж половина вчинила попередньо кримінальні правопорушення проти власності, а не, наприклад, проти життя та здоров'я.

Аналіз структури умисних посягань на життя людини протягом останніх десяти років показує наявність тенденцій щодо скорочення загальної кількості щорічно вчинюваних злочинів в цій сфері при обтяжуючих обставинах. Серед таких можна назвати такі види вбивств при обтяжуючих обставинах як вбивство з корисливих мотивів, вбивство двох або більше осіб, вбивство з метою приховати інший злочин. В той же час збільшується кількість вбивств цивільного населення російськими військовослужбовцями та іншими комбатантами, що кваліфікується як порушення законів та звичаїв війни.

2. Встановлено причини та умови умисних посягань на життя людини.

Доведено, реальне збільшення рівня умисних вбивств в Україні обумовлюється низкою факторів, серед яких найбільш вагоме значення мають такі: а) значна економічна криза, яка поглибилась у 2013-2014 роках, після 24 лютого 2022 року, та призвела до значного погіршення матеріального становища населення; б) війна, що прямо детермінує насильство сьогодні та має довготривалі негативні наслідки; в) фактично зруйнований авторитет органів державної влади, особливо правоохоронних органів, після революційних подій 2013-2014 років, що з початком війни почав стрімко відновлюватися; г) неналежна охорона громадського порядку та nereагування на повідомлення окремих громадян і організацій.

3. Здійснено кримінологічну характеристику особи, яка вчиняє умисні посягання на життя людини. Так, встановлено, що простежується доволі чітка закономірність між кількістю раніше вчинених особою злочинів проти власності та ймовірністю вчинення у майбутньому умисного вбивства. Така закономірність пояснюється тим, що особи які неодноразово засуджуються за крадіжку (2-3 та більше разів), найчастіше, у житті суспільно-корисною працею не займаються, у переважній більшості ведуть паразитичний образ життя, який поєднується з систематичним вживанням спиртних напоїв, що в решті решт призводить до явної деградації, звуження кола особистих інтересів, виникнення агресивно-насильницької спрямованості, яка з часом «розкривається» в умисному вбивстві або замаху.

У дисертації удосконалено кримінологічний портрет особи злочинця, який вчиняє умисні посягання на життя людини – до характеристик вчинення злочину у стані сп'яніння, відсутності офіційної зайнятості запропоновано додати ознаки, що характеризують військовослужбовців та інших комбатантів держави-агресора – корислива спрямованість, відсутність моральних перепон на вбивств жінок, дітей, осіб похилого віку та ін.

4. Проаналізовано особу потерпілого від умисних посягань на життя людини. Встановлено, що більшість жертв від умисних посягань на життя людини становлять особи чоловічої статі, жінки, з початком війни, частіше

стають жертвами.

Наголошено, що жертвам злочинів у юридичній науці має приділятися така ж увага, як і особі злочинця. Проведений кримінологічний аналіз жертв умисних посягань на життя людини дозволив сформулювати заходи віктимологічної профілактики таким злочинам.

Встановлено, що умисне посягання на життя людини характеризується відносним коливанням жертв як жіночої, так і чоловічої статі, у вікових межах від 40 до 50 років. За загальним правилом потерпілі знаходились в сімейних або дружніх стосунках із правопорушником. Здебільшого кримінальні правопорушення щодо життя вчиняються в стані алкогольного сп'яніння, жертва раніше не мала судимості, і не притягалася до кримінальної або адміністративної відповідальності, та отримала середньою або спеціальну освіту.

5. Розроблено заходи загально-соціального та спеціально-кримінологічного запобігання умисним посяганням на життя людини. Доведено, що запобіжні заходи у тому числі в післявоєнний період повинні бути спрямовані на:

а) недопущення концентрації криміногенного елемента в громадських, людних місцях, особливо після 18-20 години, в комендантську годину;

б) оперативний систематичний огляд парків, скверів, бесідок та інших місць можливого «дозвілля» та припинення вживання у таких місцях алкогольних напоїв ;

в) огляд підозрілих та нетверезих осіб, їх документів, особливо на предмет наявності у них холодної чи вогнепальної зброї, інших предметів, які використовуються для завдання шкоди здоров'ю людини (палки, скло, цвяхи, кастети, саморобні ножі, викрутки тощо);

г) оперативний контроль за найбільш криміногенними місцями збуту алкогольних напоїв, магазинів, павільйонів тощо;

д) обов'язкове реагування на повідомлення громадян про порушення громадського порядку, сварки та бійки, з виїздом на місце пригоди та

проведенням індивідуальних профілактичних заходів;

е) активне залучення громадян до охорони громадського порядку, сприяння останнім у здійсненні профілактичних заходів, проведення їх навчання та підготовки.

6. Віктимологічне запобігання умисним посяганням на життя людини здійснюється на двох рівнях: загальному (спрямований на широку аудиторію) та індивідуальному (спрямований на конкретних осіб або певні групи громадян). На основі аналізу судової практики підтримано позицію, відповідно до якої суттєве зниження вірогідності особи стати жертвою умисного посягання на життя людини досягається шляхом:

1) своєчасного розірвання «токсичних відносин» та повідомлення до правоохоронних органів про факти домашнього насильства;

2) відмови від зловживання алкоголю, вживання наркотичних або інших одурманюючих засобів, що заважають особі тверезо мислити у небезпечній для життя ситуації (відчуття ейфорії, сили, неправильне оцінювання ситуації, високий рівень агресії);

3) уникнення суперечок з особами, які мають при собі вогнепальну зброю та відмова від вирішення конфліктів шляхом демонстрації такої зброї;

4) мінімізації кількості прогулянок у темну пору доби – за статистикою більшість умисних вбивств відбувається вночі;

5) дотримання правил особистої безпеки (закриття дверей до житла та авто тощо).

Для ефективного віктимологічного запобігання умисним посяганням на життя людини на загальному рівні важливою є плідна співпраця загальних та спеціальних суб'єктів протидії злочинності (правоохоронні органи, ЗМІ, органи державної влади та місцевого самоврядування, неурядові організації тощо).

На загальному рівні віктимологічного запобігання умисним посяганням на життя людини важливо доводити інформацію у ЗМІ: щодо безпекової ситуації у відповідній місцевості; правил поведінки та алгоритму

дій, що суттєво мінімізують можливість стати жертвою згаданого акту делінквентної поведінки тощо. Крім того, важливими напрямками діяльності в умовах сьогодення є:

- 1) пропаганда здорового способу життя;
- 2) введення органами місцевого самоврядування заборон на продаж алкогольних напоїв у нічний час;
- 3) перевірка органами та підрозділами Національної поліції України закладів, що продають алкогольні напої на предмет фактів порушення заборони на продаж даної продукції у встановлений органами місцевого самоврядування час та продаж її неповнолітнім;
- 4) патрулювання військовими та представниками правоохоронних органів місцевості у нічний час; виявлення та затримання осіб, які порушують режим комендантської години;
- 5) посилення юридичної відповідальності за порушення режиму комендантської години, виокремлення даного акту деліктної поведінки в окремий склад правопорушення.

На індивідуальному рівні віктимологічного запобігання умисним посяганням на життя людини важливим є: виявлення працівниками органів та підрозділів Національної поліції осіб, постраждалих від домашнього насильства, та проведення з ними інформаційно-роз'яснювальної роботи; проведення індивідуальних бесід з особами, що спільно проживають із громадянами, які мають не зняту або непогашену судимість за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганням на життя або здоров'я людини (дана категорія осіб має високий ризик стати жертвою кримінального правопорушення); перевірка осіб, які володіють зброєю, на предмет дотримання ними правил дозвільної системи тощо.

7. Сформульовано напрямки удосконалення чинного законодавства та практики його застосування в частині запобігання умисним посяганням на життя людини в Україні:

- акцентовано увагу на необхідності розробки та прийняття закону

України «Про профілактику правопорушень» як надійного заходу загально-соціального запобігання злочинності в цілому. Впровадження цього закону призведе до повернення позитивної практики розробки загальнодержавних програм профілактики правопорушень та їх фінансуванням;

– доведено доцільність виокремлення кваліфікованого виду умисного вбивства в умовах воєнного або надзвичайного стану в п. 15 ч. 2 ст. 115 КК України як дієвого заходу загально-соціального запобігання умисним посяганням на життя людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Криминологія: Курс лекцій. К.: МАУП, 2002. 295 с.
2. Бабенко А.М. Запобігання органами внутрішніх справ незаконному культивуванню нарковмісних рослин: дис. ... канд. юрид. наук. Донецьк, 2007. 221 с.
3. Бабенко А.М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання: дис. ... доктора юрид. наук. Запоріжжя, 2015. 515 с.
4. Балабанова Д.О. Загальні засади теорії криміналізації. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 47. С. 145-148.
5. Бандурка О., Радченко В. Методологічні засади визначення вартості злочину щодо пересічної особи. *Право України*. 2001. № 4. С. 93–97.
6. Бандурка І.О. Об'єкт злочину як кримінально-правова категорії. *Право.и*. 2015. № 2. С. 70-75.
7. Батиргарєєва В.С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та криминологічні проблеми: монографія. Х.: Право, 2009. 576 с.
8. Бережний С.Д. Відповідальність за умисне вбивство з корисливих мотивів за кримінальним законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 20 с.
9. Березняк В.С., Корогод С.В. Криминологія. Конспект лекцій. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. 183 с.
10. Березняк В.С., Рец В.В. Застосування кримінально-правового примусу за протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань в епоху легалізації грального бізнесу. *Науковий вісник дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 4. С. 218–224.

11. Берило О. Кримінальне законодавство зарубіжних країн про відповідальність за ненадання допомоги хворому медичним працівником. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 181-182.
12. Бесчастний В. Кримінологічний аналіз сучасних тенденцій злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017, № 2. С.245-250.
13. Білас А.І. Суб'єкти правоохоронної діяльності країн Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 3. С. 198-208.
14. Біленчук П. Д., Гель А. П., Задояний М. Т., Мошняга Л. В. Генезис злочинності: детермінація та причинність. *Економіка, фінанси, право*. 2010. № 10. С. 32–37.
15. Бойко А.М. Детермінація злочинності як вид соціальної детермінації. *Право України*. 2009. № 7. С.39-44.
16. В ООН повідомили про кількість загиблих цивільних від початку повномасштабної війни в Україні. URL: <https://tsn.ua/ato/v-oon-povidomili-pro-kilkist-zagiblih-civilnih-vid-pochatku-povnomasshtabnoyi-viyni-v-ukrayini-2320015.html>.
17. Валуйська М.Ю. Кримінологічна характеристика осіб, що вчинили умисні вбивства при обтяжуючих обставинах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2002. 19 с.
18. Вирок Білгород-Дністровського міськрайонного суду від 20.01.2011 року.
19. Вирок Антрацитовського міськрайонного суду Луганської області від 25.01.2011 року.
20. Вирок Білозерського районного суду Херсонської області від 13.02.2011 року № 1/2102/76/2012.
21. Вирок Вінницької області від 17.03.2023 р. по справі № 127/13681/22 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109714206> (дата звернення: 01.05.2023).

22. Вирок Заводського районного суду міста Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 11.02.2011 року.
23. Вирок Зачепилівського місцевого суду Харківської області від 24.01.2011 року.
24. Вирок Кіровського районного суду м. Дніпропетровська від 09.04.2011 року.
25. Вирок Кіровського районного суду м. Дніпропетровська від 2007 року № 1-31/11
26. Вирок Кіровського районного суду м. Кіровограда від 12.04.2011 року.
27. Вирок Кіровського районного суду м. Кіровограда від 20.01.2011 року № 2-49/11.
28. Вирок Кіровського районного суду м. Кіровограда від 20.03.2013 року.
29. Вирок Компаніївського районного суду Кіровоградської області від 04.03.2011 року.
30. Вирок Компаніївського районного суду Кіровоградської області від 01.08.2014 року.
31. Вирок Куликівського районного суду Чернігівської області від 24.01.2023 р. від 14.07.2022 по справі № 737/92/22 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105234646> (дата звернення: 01.04.2023).
32. Вирок Куликівського районного суду Чернігівської області від 24.01.2018 року.
33. Вирок Маневицького районного суду Волинської області від 12.03.2011 року.
34. Вирок Нікопольського міськрайонного суду від 28.01.2011 року.
35. Вирок Новоархангельського районного суду Кіровоградської області від 28.01.2011.

36. Вирок Новоархангельського районного суду Кіровоградської області від 16.01.2013.
37. Вирок Новобугського районного суду Миколаївської області від 13.04.2011 року.
38. Вирок Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 24.01.2023 р. по справі № 373/1578/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108543132> (дата звернення: 01.04.2023).
39. Вирок Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 17.03.2011 року.
40. Вирок Селидівського міського суду Донецької області від 16.02.2023 р. по справі № 242/4/23 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109015827> (дата звернення: 01.05.2023).
41. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 19.01.2011 року №1-4\2011.
42. Вирок Суворовського районного суду м. Одеса від 23.01.2011 року.
43. Вирок Сумського районного суду Сумської області від 04.02.2010 року.
44. Вирок Сумського районного суду Сумської області від 04.03.2022 року.
45. Вирок Татарбунарського районного суду Одеської області від 17.02.2011 № 1-10/11.
46. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Вінницької області від 10.03.2011 року № 1-51/11.
47. Вирок Ширяївського районного суду Одеської області від 29.03.2011 року.
48. Відповідальність за майнові злочини в умовах воєнного стану. URL: <https://kozova-rada.gov.ua/news/1667998094/> (дата звернення: 13.11.2022).

49. Ганова Г. О. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство, вчинене групою осіб за попередньою змовою: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 19 с.

50. Гацелюк В.О. Криміналізація суспільно небезпечних діянь протягом дії Кримінального кодексу України 2001 року: останні сюжети на фоні загальної палітри законодавчих рішень. Київ: ВАІТЕ, 2021. 228 с.

51. Гладкова О. Є. Оперативно-розшукове попередження умисних вбивств. *Актуальні питання оперативно-розшукової протидії злочинам: матеріали Всеукр. кругл. столу (серед здобув. вищ. освіти (м. Дніпро, 11 грудня 2020 р.)).* Дніпро: ДДУВС, 2021. С. 44–47.

52. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

53. Голіна В.В. Попередження тяжких насильницьких злочинів проти життя й здоров'я особи: навчальний посібник. Х.: НЮАУ, 1997. 52 с.

54. Головкін Б. М. Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень: автореф. дис... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 20 с.

55. Головкін Б. М., Лисодєд О. В. Співвідношення понять «особа злочинця» та «особистість злочинця». *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвуз. наук.-практ. круглого столу (Київ, 28 трав. 2020 р.): у 2 ч.* Київ, 2020. Ч. 1. С. 34–39.

56. Головкін Б.М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері: монографія. Харків: Нове слово, 2004. 252 с.

57. Гритенко О.А. Питання кваліфікації умисного вбивства, поєданого із зґвалтуванням або сексуальним насильством. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 8. С. 407-410.

58. Гумін О.М., Зубач І.М. Жертва кримінальної насильницької поведінки: віктимологічна характеристика особи. *Вісник Національного*

університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2015. № 825. С. 315–322.

59. Давиденко В.Л. Міждисциплінарний характер учення про жертву злочину. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Випуск 5. Том 3. С. 124–126.

60. Данилевський А.О., Бондарь Г.Є. Кримінальна відповідальність за вчинення злочинів проти життя та здоров'я особи: проблеми кваліфікації та відмежування від суміжних складів злочинів: наук.-практ. пос. МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. 152 с.

61. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою. URL: <https://khpg.org/1080460475> (дата звернення: 12.10.2022).

62. Денисов С.Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1(22). С. 152-159.

63. Денисов С.Ф., Шишова А.Я. Характеристика кримінального кодексу Румунії. *Вісник Пенітенціарної Асоціації України*. 2019. № 2 (8). С. 63-72.

64. Джужа О. М., Моїсєєв Є. М. Проблеми потерпілого від злочину (кримінологічний та психологічний аспекти): навчальний посібник. К.: УАВС, 1994. 96 с.

65. Джужа О.М., Тичина Д.М. Кримінологічна віктимологія: становлення та сучасний розвиток. С. 6–10. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/21035/1/13БІРНИК_кримінологи_я_2021%29_верстка_02.11.21_p007-011.pdf (дата звернення: 20.02.2023).

66. Дідківська Г. В. Криміногенність сім'ї як фактор злочинності неповнолітніх: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 204 с.

67. Дідківська Н. А. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення: дис... кандидата юрид .наук: 12.00.08. К., 2005. 288 с.

68. Дніпропетровські маніяки. – Вікіпедія. URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BD%D0%B5%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%82%D1%80%>. (дата звернення: 13.11.2022).

69. Долгий О.А., Мудряк Т.О., Омельчук Л.В. Жертва злочину як головний елемент віктимології. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 1 (5). С. 28–33.

70. Дудоров О.О. Умисне вбивство, поєднане зі зґвалтуванням: питання кваліфікації та вдосконалення кримінального закону. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2016. № 4 (76). С. 77-92.

71. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2021 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний веб-сайт. URL:

https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=215627 (дата звернення: 01.03.2023).

72. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2022 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний веб-сайт. URL:

https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=225262 (дата звернення: 01.03.2023).

73. Зазимко О. І. Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання подружнім вбивствам: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2010. 16 с.

74. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 712 с.

75. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. - Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 2007. 424 с.

76. Зелінський А. Ф. Кримінологія: Навчальний посібник. Х.: Рубікон, 2000. 311 с.

77. Іваній О.М., Кривошия К.С. Порівняльна характеристика кримінальної відповідальності юридичних осіб за законодавством України та зарубіжних країн. *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 29 травня 2020 р.) Частина 2. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка 2020. С. 79-82.

78. Іванов В.М. Історія держави і права України: Підручник. Київ : МАУП, 2007. 552 с.

79. Ігнатів О.М. Кримінологічний аналіз рівня та динаміки вбивств в Україні. *Форум права*. 2011. № 4. С. 314–326 URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11iomvvu.pdf>. (дата звернення: 13.11.2022).

80. Катеринчук К.В. Обумовленість кримінальної відповідальності злочинів проти здоров'я особи: кримінально-правові та кримінологічні чинники. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 29-40.

81. Кашкаров О. О., Шигонін О. Б. Алкоголізм та наркоманія як фактор детермінації вбивств з сексуальних мотивів. *Форум права*. 2010. № 4. С. 453–457 URL: <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/FP/2010-4/10koozcm.pdf>. (дата звернення: 13.11.2022).

82. Керімов А. З. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство, вчинене з особливою жорстокістю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2013. 16 с.

83. Кисельов І. О. Особа злочинця, який вчинив умисне вбивство або замах на нього: кримінологічний аналіз. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 247–256.

84. Кисельов І.О. Запобігання умисним посяганням на життя людини: віктимологічний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 10-1. Том 2. С. 90–94.

85. Книга М.М. Значення психічних розладів осіб, які вчинили умисні вбивства з кваліфікуючими ознаками. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. Вип. № 4. С. 468–476.

86. Козич І. В. Векторно-рівнева система кримінально-правової політики. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2020. Вип. 53. С. 115–126.

87. Козич І. В. Кримінально-правова політика: функції та функціонування: монографія. Івано-Франківськ, Супрун В. П., 2020. 300 с.

88. Козич І. В. Систематизація функцій кримінально-правової політики. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2020. Вип. 52. С. 22–31.

89. Конституція України : Основний Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 03.12.2022).

90. Корогод С. В. (2020). Історико-правовий нарис розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за умисне вбивство поєднане із зґвалтуванням або сексуальним насильством (від уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 року до КК України 2001 року). *Юридична наука*, (7 (109), 321–330. <https://doi.org/10.32844/10.32844/2222-5374-2020-109-7.41>.

91. Корогод С.В. Закордонний досвід окремих країн, щодо правового регулювання відповідальності за умисне вбивство, поєднане із зґвалтуванням або сексуальним насильством. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: науковий журнал*. 2022. № 2. С. 322–329.

92. Корягіна А. Запобігання злочинності як різновид соціально-профілактичної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 191–196.

93. Костенко О.М. Соціопатична особистість і концепція ексцесу у кримінології. URL: http://kafedr.at.ua/load/sociopaticzna_osobistist_i_koncepcija_ekscesu_u_kriminologii/1-1-0-50 (дата звернення: 13.11.2022).

94. Костенко О.М., Ілікчієва К.І. «Сімейний агресор» як спеціальний суб'єкт насильства щодо жінок. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2011. Випуск 1. С. 185–193.

95. Крижна Л.В. Злочини у сфері сімейно-побутових відносин (кримінологічний аспект): монографія. Київ: КІВС, 2003. 105 с.

96. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 15.10.2022).

97. Кримінологічна віктимологія: посібник / За заг. ред. професора О.М. Джужі. К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006. 416 с.

98. Кримінологічна характеристика злочинів проти життя та здоров'я особи, що вчиняються неповнолітніми: монографія / за заг. ред. В. В. Голіни. Харків: Кроссроуд, 2007. 156 с.

99. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Х.: Право, 2009. 288 с.

100. Кримінологія: навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов., О. М. Джужа. 2006. 264 с.

101. Кримінологія: навч.-метод. посіб. / В. М. Дрьомін, Ж. В. Мандриченко, Т.В. Мельничук та ін. Одеса: Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2015. 144 с.

102. Кримінологія: підручник / за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкина. Харків: Право, 2014. 440 с.

103. Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку ХХІ століття: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 272 с.

104. Кулик О.Г. Потерпілі від злочинів в Україні: основні кримінологічні ознаки. *Віктимологічна профілактика окремих видів злочинів*: тези доповідей круглого столу. (Київ, 29 квітня 2014 року) / ред. кол. О. М. Джужа, В. В. Василевич, Т.Л. Кальченко та ін. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 8–11.

105. Кулик О.Г. Кримінологічна характеристика злочинів: поняття та структура. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*. Ч. 1. 2020. С. 89–91. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/17731> (дата звернення: 10.01.2022).

106. Курбатов К.Р., Пушкар О.І. Диференціація розподілу доходів як фактор впливу на економічний розвиток країни. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2011. № 1 (4). С. 211–217.

107. Курс кримінології: Загальна частина: підручник: у 2 кн. / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін. / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 352 с.

108. Кушніренко Р.О. Детермінація умисних посягань на життя людини в Україні. *Юридична наука*. 2020. № 2. Том 2. С. 78-83.

109. Кушніренко Р.О. Динаміка кримінальних смертей в Україні у 2001-2014 роках. *Юридична наука*. 2019. № 5. Том 2. С. 88-92.

110. Кушніренко Р.О. Окремі заходи запобігання умисним посяганням на життя людини. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2023. № 13. С. 86-91.

111. Кушніренко Р.О. Особливості особи злочинця, яка вчиняє умисні посягання на життя людини. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 3 (55). С. 105-109.

112. Кушніренко Р.О. Результати дослідження запобігання умисним посяганням на життя людини. *Науковий вісник публічного та приватного*

права. 2022. Випуск 6. С. 111-115.

113. Ландіна А.В. Спеціальний суб'єкт злочину: порівняльно-правовий аспект. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2018. № 1 (10). С. 54-63.

114. Ларченко М.О. Кримінологічний аналіз особливості жертви статевого злочину та її поведінки. *Юридичний вісник*. 2010. № 4 (17). С. 106–110.

115. Литвинов О.М. Про галузеві характеристики злочинів взагалі та кримінологічну характеристику зокрема. *Форум права*. 2010. № 4. С. 581–586.

116. Лихова С.Я. Кримінальна відповідальність за порушення безпеки людини за законодавством держав-учасниць Європейського Союзу: монографія : Київ : Ред. журн. «Право України», 2012. 89 с.

117. Ломага Ю.Т. Кваліфікація умисних вбивств при конкуренції кримінально-правових норм. <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/download/6419/6802/> (дата звернення: 13.11.2022).

118. Лопашук Д.І. Убивство, вчинене на замовлення: кримінально-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 299 с.

119. Лук'янченко С. Зарубіжний досвід застосування кримінальної відповідальності до юридичних осіб. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 11. С. 302-306.

120. Лукашевич С. Ю. Проблема визначення причин та умов злочинності у кримінології. *Проблеми законності: республік. міжвід. наук. зб.* Харків: Нац. юрид. акад. України, 2007. Вип. 90. С. 153–157.

121. Маковецька Н.Є. Деякі питання відповідальності за вбивство за кримінальним правом України та Республіки Польща. *Науковий вісник державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 3. С. 1-11.

122. Маковецька Н.Є. Умисні вбивства за кримінальним правом України та Республіки Польща: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2010. 22 с.

123. Маковецька Н.Є. Деякі питання відповідальності за вбивство за кримінальним правом України та Франції. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 45-49.

124. Медицький І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави: монографія. Івано-Франківськ: Юрид. ін-т Прикарпат. нац. ун-ту, 2007. 214 с.

125. Мозоль С.А. Основні причини поширення торгівлі людьми в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Випуск 2. С. 101-108.

126. Оберемко Ю.О. Віктимологічна профілактика умисних вбивств, що вчинюються з корисливих мотивів. *Проблеми законності*. 2017. № 137. С. 149-156.

127. Обушенко О. Окремі детермінанти умисних вбивств і замахів на них в Україні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 114–121.

128. Поліщук Н.В., Панченко М.С. Науково-технічний прогрес і духовно-моральне становлення молоді. *Науковий журнал «Наука, релігія, суспільство»*. № 2. 2010. С. 197–205.

129. Правозахисники ООН закликають зупинити насильство на сході України. URL: <http://www.un.org/russian/news/story.asp?NewsID=22198>. (дата звернення: 13.11.2022).

130. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 5. ст. 35.

131. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20.11.2003. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2004, N 14, ст.192 (Із змінами,

внесеними згідно із Законом N 1819-VI від 20.01.2010, ВВР, 2010, N 10, ст.105)

132. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15.11.2011. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002, N 10, ст.70 (нечинний).

133. Самарчук М.В. Проблемні аспекти поняття умисного вбивства, поєданого зі зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Випуск 1. Том 4. С. 43-46.

134. Самойлова О. М. Кількісні та якісні показники умисних вбивств та умисних тяжких тілесних ушкоджень, вчинених особами похилого віку. *Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. / редкол.: В.І. Борисов та ін.* Харків: Право, 2015. Вип. 29. С. 224–235.

135. Самойлова О. М. Напрями та зміст загальносоціального запобігання умисним вбивствам та умисним тяжким тілесним ушкодженням, вчиненим особами похилого віку. *Право і суспільство*. 2018. № 4. С. 198–205.

136. Самойлова О. М. Основні кримінологічні риси особи злочинця похилого віку, який вчинив умисні вбивства та умисні тяжкі тілесні ушкодження. *Форум права*. 2013. № 1. С. 857–863. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_1_144. (дата звернення: 13.11.2022).

137. Самойлова О. М. Характерні риси особи потерпілого від умисних вбивств та умисних тяжких тілесних ушкоджень, учинених особами похилого віку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 3. Том 3. С. 43–47.

138. Самойлова О. М. Щодо визначення поняття геронтологічної злочинності. *Право і Безпека*. 2012. № 2. С. 125–129.

139. Самойлова О.М. Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання умисним вбивствам та умисним тяжким тілесним ушкодженням,

що вчиняються особами похилого віку: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 233 с.

140. Сенаторов М.В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві: монографія. Харків : «Право», 2006. 206 с.

141. Скок С.Г. Проблеми множинності злочинів при кваліфікації умисних вбивств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Дніпро, 2020. 18 с.

142. Словник української мови. В 11 т. Т. 11. Х-Ь / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1980. Т. 11.

143. Сметаніна Н. В. Теоретичне уявлення про злочинність в пострадянській кримінології: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20 с.

144. Сокурєнко В.В. Запобігання злочинності як фундаментальна проблема теоретичної і прикладної кримінології. https://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/30_11_2018/pdf/1.pdf. (дата звернення: 13.11.2022).

145. Старко О.Л. Особливості кількісно-якісних вимірів умисних вбивств в Україні за період 1992–2019 рр. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 273-276.

146. Теслик Н.М. Віктимологія: навчальний посібник. Суми: Сумський державний університет, 2021. 71 с.

147. Тихонова О.В. Щодо розуміння категорії «кримінологічна характеристика». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014. № 8. С. 246–249.

148. Уварова Н. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи, вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2012. 20 с.

149. Україна: ООН звинувачує у загибелі людей усі сторони конфлікту.
URL:
http://www.bbc.co.uk/russian/international/2014/08/140829_ukraine_un_report_conflict. (дата звернення: 13.11.2022).
150. Уложение о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ. Санктпетербургъ: Типографія Второго Отделения Собственной Его Императорскаго Величества, 1845. 916 с.
151. Фіалка М.І. Показники злочинності. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2016, № 2(7). С.361-367.
152. Фіалка М.І. До проблеми визначення змісту терміна «кримінологічна характеристика злочинності». *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 1 (9). С. 237–246.
153. Філей Ю. В. Причини, умови та запобігання загально кримінальній корисливій злочинності. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра: науковий журнал*. Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2017. № 2 (2). С. 78-89.
154. Філей Ю. В. Співвідношення гуманізму та ефективності заходів кримінально-правового реагування. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2018. Т. 22. С. 130-135.
155. Фоменко А.Є., Шаблистий В.В. Особливості правового забезпечення протидії домашньому насильству в Україні в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спеціальний випуск № 2. С. 16-23.
156. Фріс П.Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). С. 19-28.
157. Фріс П.Л. До питання про кримінальну відповідальність юридичної особи. *Юридичний вісник*. 2015. № 2 (35). С. 152-156.

158. Хавронюк М.І. Наукове осмислення правової доктрини та кримінального законодавства зарубіжних країн. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 298-347.

159. Хашев В. Г. Проблемні питання кримінальної відповідальності за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 238–244.

160. Ходимчук О.О. Насильницька злочинність осіб з психічними аномаліями та її запобігання: автореф. дис... канд. юрид. наук. К., 2005. 18 с.

161. Цигода В. Соціальна небезпека алкоголізму в Україні. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: збірник наукових праць*. Випуск 36. 2011. С. 238–245.

162. Цимбалюк М.М. Порівняльне правознавство: поступ у майбутнє. *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку* : збірник наукових праць / за ред. Ю.С. Шемшученка, В.П. Тихого, М.М. Цимбалюка, І.С. Криценка; упор. О.В. Кресін, І.М. Ситар. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. С. 20-24.

163. Черепій П.П. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство з особливою жорстокістю за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Івано-Франківськ, 2019. 257 с.

164. Шаблистий В. В. Безпековий вимір кримінального права України: людиноцентристське дослідження: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2015. 420 с.

165. Шаблистий В. В. Суспільна небезпека (небезпечність) у кримінальному праві в епоху постмодерну. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3. С. 112–124.

166. Шаблистий В. В. Кримінальна відповідальність за погрозу вбивством : автореф. дис ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2010. 20 с.

167. Шаблистий В. В. Про нові підходи до характеристики найнебезпечніших посягань на людину. *Актуальні проблеми правоохоронної*

діяльності та юридичної науки: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 19–20 вересня 2013 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 350–353.

168. Шаблистий В.В. Кримінальні смерті як гіперболізована загроза безпеці людини в Україні. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*: Збірник наукових статей. Випуск 60. 2022. С. 81–88.

169. Шалгунова С.А. Особа насильницького злочинця: монографія. Дніпропетровськ: ДДУВС; Ліра-ЛТД, 2012. 548 с.

170. Шигонін О. Б. Умисне вбивство, поєднане із зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом: кримінологічна характеристика та запобігання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2011. 22 с.

171. Юнін О.С. Мотив як ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Випуск 3. Том 2. С. 178–184.

172. Юрченко О. Ю. Роль віктимної поведінки потерплх при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 188 с.

173. Юрченко О.Ю. Роль віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи в Україні : автореф. дис. канд. юрид. наук. Київ, 2004. 18 с.

174. Alldredge Craig. How you can avoid becoming a murder victim. // Tampa Bay Times: website. URL: <https://www.tampabay.com/archive/1991/06/23/how-you-can-avoid-becoming-a-murder-victim/> (дата звернення: 19.02.2023).

175. RUFANOVA Viktoriia, SHABLYSTYI Volodymyr, SPILNYK Serhiy, SYDORENKO Nataliia, MOZOL Stanislav. Conflict-related sexual violence as a threat to peace and security of the world. *Amazonia Investiga*. Volume 11 - Issue 53: May, 2022. Page 220-226.

176. Serebrennikova, A.V., Kyrychenko, T.M., Leonov, B.D., Shablystyj, V.V., Chenshova, N.V. Cyberbullying as a way of causing suicide in the digital age. *Medicine and Law*, 2021, 40(4), pp. 449–470.

177. Yunin O. et al. Medical error: civil and legal aspect. *GEORGIAN MEDICAL NEWS*. No 3 (276). 2018 P. 156-161. Yunin, O., et al. (2021). Discrimination in sports as a gross violation of human rights in Ukraine. *Amazonia Investiga*, 10(47), 173-179.

178. Yunin O. et al. Priorities of economic development of Ukraine in the context of European integration. *Baltic Journal of Economic Studies*, Volume 4. Number 3. Riga: Publishing House «Baltija Publishing», 2018. P. 358–366. <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/467>.

179. Zeleniak Polina, Kulakova Nataly, Mozol Stanislav, Dordiai Volodymyr, Mozol Nataliya. 2020. Victimology prevention of crimes against the life and health of a child. *Questiones Politicas*. Vol. 38, № 66. P. 358-370.

ДОДАТКИ**Додаток А****СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА
ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кушніренко Р.О. Динаміка кримінальних смертей в Україні у 2001-2014 роках. *Юридична наука*. 2019. № 5. Том 2. С. 88-92.

2. Кушніренко Р.О. Детермінація умисних посягань на життя людини в Україні. *Юридична наука*. 2020. № 2. Том 2. С. 78-83.

3. Кушніренко Р.О. Результати дослідження запобігання умисним посяганням на життя людини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Випуск 6. С. 111-115.

4. Кушніренко Р.О. Особливості особи злочинця, яка вчиняє умисні посягання на життя людини. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 3 (55). С. 105-109. (Республіка Польща).

5. Кушніренко Р.О. Окремі заходи запобігання умисним посяганням на життя людини. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2023. № 13. С. 86-91.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Кушніренко Р.О. Кількісні показники кримінальних смертей в Україні. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 22–23 вересня 2021 р.* Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 37–39.

7. Кушніренко Р.О. До питання про спеціально-кримінологічне запобігання умисним посяганням на життя людини. *Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі: матеріали міжнародної*

науково-практичної конференції, м. Київ, 14–15 червня 2022 р. Київ:
Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 44–46.

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ІНСТИТУТ
ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**

вул. Г.Кірпи, 2 А, м.Київ, 03035
Тел. 044 228-1031
E-mail: sipl@email.ua
sipl@i.ua
www.sipl.com.ua

**SCIENTIFIC INSTITUTE
OF PUBLIC LAW**

2 a, Kirpy str., Kyiv, 03035
Tel. +38 044 228-1031
E-mail: sipl@email.ua
sipl@i.ua
www.sipl.com.ua

03.02.2023р. № 511/Б-691 На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про використання результатів дисертації Кушніренка Руслана Олеговича
на тему «Кримінологічна характеристика та запобігання умисним
посяганням на життя людини»**

Повідомляємо спеціалізованій вченій раді, що результати дисертації Кушніренка Руслана Олеговича на тему «Кримінологічна характеристика та запобігання умисним посяганням на життя людини» стосуються проблем запобігання умисним вбивствам та замахам на них в Україні, в тому числі в умовах воєнного стану. Результати дисертації використовуються Інститутом під час досліджень в межах НДР «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390).

В.о. президента Інституту

Короєд С.О.

Додаток В

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

В.о. президента Науково-дослідного інституту
публічного права,
доктор юридичних наук, професор

С.О. Короед

АКТ

впровадження результатів дисертації здобувача наукового ступеня кандидата юридичних наук Кушніренка Руслана Олеговича на тему «Кримінологічна характеристика та запобігання умисним посяганням на життя людини» у наукову діяльність Науково-дослідного інституту публічного права

Комісія у складі: в.о. президента Науково-дослідного інституту публічного права, доктора юридичних наук, професора Короеда С.О., заступника президента Науково-дослідного інституту публічного права з наукової роботи, доктора юридичних наук, професора Гаруста Ю.В., завідувача відділу проблем публічного права, доктора юридичних наук, професора Овчарука С.С., склала цей акт про те, що матеріали дисертації Кушніренка Руслана Олеговича на тему «Кримінологічна характеристика та запобігання умисним посяганням на життя людини» (на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право) мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються у науково-дослідній роботі наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем науки адміністративного права, та використовуються Інститутом в межах реалізації тем наукових досліджень «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390).

Використання результатів дисертації сприятиме подальшій розробці проблем адміністративно-правового забезпечення функціонування транспорту в Україні.

ВИСНОВОК

Результати дисертації Кушніренка Руслана Олеговича на тему «Кримінологічна характеристика та запобігання умисним посяганням на життя людини» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук вважати впровадженими в наукову діяльність Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем науки та адміністративного права.

В.о. президента Науково-дослідного інституту
публічного права,
доктор юридичних наук, професор

Короед С.О.

Заступник президента
Науково-дослідного інституту публічного
права з наукової роботи,
доктор юридичних наук, професор

Гаруст Ю.В.

Завідувач відділу
проблем публічного права
Науково-дослідного інституту публічного права,
доктор юридичних наук, професор

Овчарук С.С.